

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Bc. Lenka Vejnarová

**VÝVOJ MĚSTA VRCHLABÍ V LETECH 1945–1948
SE ZAMĚŘENÍM NA ZMĚNY V HOSPODÁŘSKÉ
OBLASTI**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Obor: Historie

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 28. dubna 2016

Lenka Vejnarová

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Karlu Konečnému, CSc. za rady, které mi v průběhu psaní práce poskytl, a rovněž pracovníkům Státního okresního archivu v Trutnově a Státního oblastního archivu v Zámrsku za ochotu, kterou projevili při vyhledávání jednotlivých archiválií.

Obsah

1. Úvod	6
2. Zhodnocení pramenů a literatury.....	10
3. Charakteristika města Vrchlabí	15
4. Politický a správní vývoj v letech 1945–1948	18
5. Vysídlení německého obyvatelstva	23
6. Osídlování Vrchlabí.....	29
6.1. Zemědělské osídlování	33
6.2. Nezemědělské osídlování	35
6.3. Charakteristika osídlenců.....	36
6.4. Závěrečná fáze osídlování	39
7. Průmyslové podniky	42
7.1. Textilní průmysl.....	44
7.1.1. Eduard Schreiber	46
7.1.2. Alfred Pilz	48
7.1.3. Roha.....	51
7.1.4. Stella	54
7.1.5. Kleining a spol.....	55
7.1.6. Josef Menčík.....	57
7.1.7. Družstvo Krakonoš	59
7.2. Podniky přesunuté do Vrchlabí za války	66
7.2.1. Stolzenberg	66
7.2.2. C. Lorenz	70
7.3. Potravinářský průmysl	75
7.3.1. Akciový pivovar	75
7.3.2. Erwin Rabuske a Friedrich Weigend.....	78
7.4. Automobilový průmysl	80
7.4.1. Petera a synové	80
7.5. Průmysl stavebních hmot.....	82
7.5.1. Josef Kratzer	82

8. Živnosti.....	86
9. Vývoj zemědělství a lesnictví.....	91
10. Závěr.....	96
11. Seznam pramenů a literatury	100
12. Zusammenfassung	104
13. Seznam zkratk.....	106
14. Fotografická příloha	107

1. Úvod

Období let 1945–1948 představuje velmi složitý úsek našich dějin. Ačkoli se jedná o časově krátké období, odehrálo se v něm velké množství změn, jež měly zásadní vliv na podobu naší země. Zásadní transformací prošlo i hospodářství, které prostřednictvím zásahů ze strany státu zcela změnilo svůj charakter. V pohraničí byl poválečný vývoj navíc zkomplikován národnostní otázkou. Hospodářský vývoj zde byl o něco složitější, což souviselo s postavením německého obyvatelstva, jež zde až do roku 1945 tvořilo většinu. Němci, považovaní po válce ve většině případů za státně nespolehlivé, byli připraveni o téměř veškerý majetek, kterého se posléze ujali noví správci z řad českého obyvatelstva. Tento akt stál na počátku rozsáhlých vlastnických přesunů, jež jsou typické pro dané období a které se odehrály i ve Vrchlabí.

Právě toto podkrkonošské město stojí v centru pozornosti předkládané studie. I zde byl hospodářský vývoj zkomplikován národnostní otázkou a i zde nabyly vlastnické přesuny obrovských rozměrů. I přesto, že se jedná o velmi důležitou součást dějin města, je dosud spíše jakýmsi bílým místem. Tato práce by měla ona bílá místa zaplnit a podat co nejucelenější obraz poválečného hospodářského života v daném pohraničním městě.

Základem studie je tak analýza jednotlivých aspektů hospodářského vývoje, pozornost je ale pochopitelně věnována i dalším zásadním procesům, které se v daných třech letech odehrály, a to především těm, jež souvisely s obměnou tamního obyvatelstva. Ta byla realizována prostřednictvím odsunu a osídlení, přesněji řečeno odsunu německého obyvatelstva a osídlení ze strany nového slovanského obyvatelstva.

V rámci problematiky odsunu je zkoumán samotný průběh procesu včetně toho, jakou roli v něm hrály vrchlabské správní orgány. Pozornost je věnována i některým

specifickým skupinám německého obyvatelstva, včetně tzv. specialistů, tedy lidí nepostradatelných pro místní hospodářství. Práce zkoumá, jak vrchlabské úřady k těmto německým odborníkům přistupovaly, přesněji řečeno, zda pro ně bylo důležitější udržení hladkého chodu hospodářství či maximální eliminace počtu německého obyvatelstva.

Ještě větší prostor je v práci věnován procesu znovuosídlování Vrchlábí, a to z důvodu úzké provázanosti s hospodářským vývojem. Práce respektuje tradiční dělení osídlování na zemědělské a nezemědělské a snaží se oba tyto typy co nejlépe podchytit. Studie zkoumá, jaký byl o danou lokalitu zájem, co příchod nového obyvatelstva podporovalo a co jej naopak brzdilo.

Nejdůležitějšími aktéry daného procesu byli pochopitelně samotní nově příchozí osídlenci. Lidé, kteří se stali novými obyvateli Vrchlábí, jsou proto podrobeni hlubšímu zkoumání. Vytvoření jejich zevrubnější charakteristiky umožnily žádosti, které uchazeči o přesídlení posílali vrchlabským úřadům. Jelikož se tyto dopisy dochovaly ve velkém množství, bylo možné stanovit na jejich základě určité obecné rysy, jež byly společné pro jednotlivé skupiny osídlenců.

Základem celé práce jsou pak kapitoly pojednávající o hospodářském vývoji, konkrétně pak o průmyslových podnicích, živnostech a zemědělství. V rámci všech sledovaných oblastí je pozornost věnována zejména poválečným vlastnickým přesunům a jejich dopadu na běžný chod hospodářství. Důraz je přitom kladen i na osoby, které byly součástí oněch změn.

Nejdůležitější kapitolu představuje ta, jež pojednává o významných vrchlabských podnicích. Práce si všímá jednotlivých průmyslových odvětví a těch nejdůležitějších firem, které v jejich rámci ve městě působily.¹ V případě této kapitoly práce přesahuje tehdejší

¹ Prostor je věnován takřka všem větším průmyslovým podnikům. Jediným významnějším podnikem, o kterém nemohlo být z důvodu nedostatku pramenů blíže pojednáno, je Východočeská továrna na káble podnikatele Karla Maxe Löwita (později Kablo).

hranice města Vrchlabí a věnuje se i některým podnikům ležícím v katastru Hořejšího Vrchlabí a Harty, tedy v obcích, které byly k Vrchlabí připojeny až v roce 1948. Z hlediska jejich významu a provázanosti se samotným Vrchlabím byly ale i ony zařazeny mezi sledované podniky.

Jak již bylo naznačeno výše, v práci jsou zkoumány zejména vlastnické přesuny, což platí i v případě průmyslových podniků. Práce tak řeší zavedení národních správ do dříve německých firem, jejich konfiskaci, problematiku znárodnování a v některých případech i otázku restituce, tedy navrácení majetku původnímu majiteli.

Mezi hlavní aktéry těchto změn patřili v první řadě bývalí němečtí majitelé podniků, jejichž poválečný osud je, v případě že to prameny dovolily, podroben zkoumání. Za klíčovou skupinu lidí lze rovněž označit tzv. národní správce, tedy osoby, které byly dosazeny do podniků patřících státně nespolehlivým osobám. Právě od jejich schopností se často odvíjel další osud podniku. Z toho důvodu je jim v práci věnován velký prostor.

Dalším důležitým činitelem, jenž měl ve sledované době vliv na chod podniků, byli zaměstnanci, zejména pak závodní rada, kterou pracovníci podniku po válce zpravidla vytvořili. Zkoumána je především její role při jmenování národních správců, neboť velké pravomoci závodních rad umožňovaly zasahovat i do této otázky. Vedle vzájemných vztahů národních správ a závodních rad je sledováno i to, jak se obě strany stavěly k otázce dalšího vlastnického uspořádání podniku, zejména pak k případnému znárodnění.

Vedle velkých průmyslových podniků je prostor věnován i vrchlabským živnostem, a to jak obchodním, tak řemeslným. I ty prošly po válce složitou transformací, jež se odvíjela od změny vlastníka. Klíčovou postavu i v tomto případě představoval národní správce. Studie se zabývá tím, zda měli noví správci odpovídající schopnosti, s jakými problémy se museli potýkat a zda se ve funkci osvědčili do té míry, aby jim byla živnost posléze přidělena do vlastnictví.

Aby byl obraz poválečného vrchlabského hospodářství úplný, je v práci sledována i problematika zemědělského vývoje. Vzhledem k rozsahu zemědělské půdy, na které se ve Vrchlabí hospodařilo, se ale jedná spíše o marginální záležitost. I zde jsou nicméně popsány okolnosti předávání majetku do českých rukou.

Vzhledem k charakteru tamní krajiny mělo o něco větší význam lesnictví, a proto je i jemu věnován prostor. Práce hledá odpověď na otázku, jak se město vypořádávalo s poválečnou kůrovcovou kalamitou a jak se do jejího zdolávání promítlo vysídlení německých dřevařů.

2. Zhodnocení pramenů a literatury

K tématu poválečného hospodářského vývoje města Vrchlabí je k dispozici široká pramenná základna. Základní studium pramenů proběhlo ve Státním okresním archivu v Trutnově. Zde jsou uloženy dva pro práci nejdůležitější fondy, a to Městský národní výbor Vrchlabí (1945–1990) a Okresní národní výbor Vrchlabí (1945–1960). Oba tyto fondy obsahující pochopitelně výhradně materiály úřední povahy jsou základem celé práce. Lze v nich najít informace prakticky ke všem sledovaným tématům, ať už se jedná o politický vývoj, odsun německého obyvatelstva, osídlování Vrchlabí či jednotlivé aspekty hospodářského vývoje. Fondy jsou velmi obsáhlé a základním úkolem tak bylo provedení určité selekce a zvolení těch nejrelevantnějších pramenů. Materiály fondu MěNV poskytují cenné informace zejména o živnostenské otázce či o problematice znovuosídlování Vrchlabí, částečně lze na jejich základě podchytit i vývoj politický. Druhý fond, jehož původcem je okresní národní výbor, obsahuje podstatné informace o odsunu německého obyvatelstva, a to jak o jeho divoké, tak organizované fázi. Jako velmi užitečné se rovněž ukázaly prameny vztahující se k poválečnému vývoji jednotlivých podniků.

Je třeba říci, že oba zmiňované fondy mají i své nedostatky. Méně informací poskytují například o otázce zemědělské, přesněji řečeno o určitých aspektech zemědělského vývoje. Za určitou nevýhodu pak lze označit i samotný charakter pramenů, jež jsou převážně úřední povahy. Jedná se často o strohá sdělení, která nepodávají o daném tématu ucelenější informace. Tento aspekt je zvýrazněn skutečností, že se nedochovala městská kronika z let 1945–1948, která by poskytla více obecnějších informací o dění v obci. Jako určitá náhrada může sloužit Obrázková kronika města Vrchlabí z roku 1945, jež je uložena na vrchlabském městském úřadě. Ta byla vytvořena v padesátých letech a kromě fotografií zachycujících významné mezníky roku 1945 jsou zde i některé

informace o městských správních orgánech. Za zásadní pramen ji ale rozhodně označit nelze.

Základní zdroj informací pro kapitolu o hospodářském vývoji představují fondy jednotlivých podniků. Ty jsou vyjma jednoho (Družstva krkonošských tkalců Krakonoš) uloženy ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. V tomto archivu se nacházejí fondy téměř všech sledovaných podniků, míra jejich využitelnosti se ale značně liší. V případě některých fondů se dochovala jen torza písemností, jejichž obsah se přímo nevztahuje ke sledované problematice (tak tomu bylo například u fondu mechanická tkalcovna Stella, Akciový pivovar či Karel Löwit). Některé se naopak ukázaly jako velmi cenné, a to především fondy dvou firem, jež byly do Vrchlabí přesunuty až v průběhu druhé světové války – C. Lorenz a Stolzenberg (tento fond není dosud zpracován). O vývoji jednotlivých podniků poskytují informace i firemní spisy Krajského soudu v Jičíně. Vzhledem k rozsáhlosti fondu nebylo možné projít všechny materiály, a tak byl fond využit jen v tom případě, když vyvstaly určité nejasnosti.

Z materiálů uložených v Zámrsku byl využit i fond Osídlovací úřad a Fond národní obnovy, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952).² Ačkoli se z rozsáhlé agendy tohoto úřadu dochoval jen zlomek archiválií, pro sledované téma se ukázal jako velmi užitečný. Zejména to platí o materiálech vztahujících se k jednotlivým vrchlabským podnikům a živnostem. Jako cenný pramen, využitelný jak pro vývoj živností, tak pro problematiku osídlování, lze označit revize národních správ v jednotlivých řemeslných a obchodních

² Osídlovací úřad byl zřízen v červenci 1945 na základě dekretu č. 27/1945 Sb. a měl na starosti agendu související s osídlováním pohraničí. Na základě dekretu č. 108/1945 Sb. pak v říjnu při tomto úřadu vznikl Fond národní obnovy, v jehož kompetenci byla prozatímní správa nezemědělského konfiskovaného majetku. Tyto úřady měly své oblastní pobočky. Působnost té trutnovské se vztahovala na okresy Broumov, Nový Bydžov, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jilemnice, Jičín, Náchod, Nová Paka, Nové Město nad Metují, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí a Žamberk. ČÁSLAVKOVÁ, I. – KUBA, J. – SLÁDEK, J.: *Osídlovací úřad a Fond národní obnovy, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952)*. Inventář fondu. Zámrsk 1997, s. 3.

živnostech. Jedná se o sériový pramen, který o každém národní správci, respektive o každé živnosti, podává ty stejné informace, což umožňuje vytvořit určité zobecňující přehledy.

Třetím archivem, jehož fondy byly pro práci využity, je Archiv bezpečnostních složek, pobočka Kanice. Zde byly projity materiály Sboru národní bezpečnosti, konkrétně se jednalo o služební staniční knihy Velitelství stanice SNB Vrchlabí z let 1945–1948. Tento typ pramene byl zvolen z toho důvodu, že Sbor národní bezpečnosti byl po válce jedním z důležitých činitelů, který se podílel na tak důležitých procesech, jako byl odsun německého obyvatelstva či organizace osídlování. Tyto materiály tak měly přispět k lepšímu podchycení obou procesů, záhy se ale ukázalo, že zachycení této problematiky ve staničních knihách je velmi povrchní.

Celkový obraz poválečného Vrchlabí by nebyl úplný bez využití dobového tisku. Konkrétně se jedná o pohraniční zpravodaj Jednota.³ Ten byl vydáván v Trutnově, a to po celé tři sledované roky. Životu ve Vrchlabí věnoval poměrně velkou pozornost, což z něj činí velmi důležitý pramen. Kromě tohoto regionálního periodika bylo využito i některých poznatků z Osídlování, což byl věstník Osídlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze.

Jestliže o pramenné základně platí, že je velmi bohatá, o literatuře vztahující se k poválečnému vývoji vrchlabského hospodářství to říci nelze. Knih či studií, jež by se danou problematikou zabývaly, je jen omezené množství. Městu prozatím chybí větší monografie pojednávající o jeho historii. Z toho důvodu je využito drobnějších prací, jež se sledované problematiky dotýkají jen částečně a rovněž studií, které postihují danou otázku v rámci širšího regionu.

³ Toto periodikum mělo různé podnázvy, které se v průběhu sledovaných tří let měnily. Při citacích je použit ten, který byl v dané době aktuální.

Z obecnějších prací je využita monografie o Vrchlabí z cyklu Zmizelé Čechy od Jiřího Loudy a Blanky Zázvorkové, ve které je stručně pojednáno i o historii města.⁴ Některé informace byly čerpány z diplomové práce Gabriely Horákové o vývoji vrchlabského okresu v letech 1945–1960.⁵ Hospodářská otázka zde ale není příliš akcentována. Z děl starších autorů bylo využito například studie Josef Kmoníčka věnující se problematice osídlování severovýchodních Čech.⁶

Samotný hospodářský vývoj města Vrchlabí v prvních třech poválečných letech je v literatuře reflektován jen výjimečně. Jedná se spíše o drobné články, které se nejčastěji věnují významným podnikatelským rodům z daného regionu. V některých případech ale tyto studie nepřesahují rok 1945, nebo se o vývoji po tomto roce zmiňují jen okrajově. Přínosné byly například články od Romana Reila, ředitele Státního okresního archivu v Trutnově, ať už to byl ten o družstvu Krakonoš či o podniku Theodora Petery.⁷ Pravděpodobně jedinou souhrnnou monografií věnovanou některému z vrchlabských podniků představuje práce Jana Králíka věnovaná rovněž Peterům a jejich firmě na výrobu automobilů.⁸

Obecná literatura zabývající se některým ze sledovaných témat je pochopitelně bohatší. Nelze zmínit všechny autory, jejichž studie byly využity, proto budou uvedeny pouze stěžejní práce. Jako velmi užitečné se ukázaly edice českého historika Tomáše Staňka a jeho švýcarského kolegy Adriana von Arburga o vysídlení Němců a proměnách českého pohraničí, které poskytují informace o všech aspektech poválečného života

⁴ LOUDA, Jiří – ZÁZVORKOVÁ, Blanka: *Vrchlabí*. Praha 2006.

⁵ HORÁKOVÁ, Gabriela: *Vrchlabsko 1945–1960*. Opava 2001 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

⁶ KMONÍČEK, Josef: *Návrat domů. Proměny pohraničí severovýchodních Čech v letech 1945–1948* (dále jen *Návrat domů*). Hradec Králové 1982.

⁷ REIL, Roman: *Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců*. *Krkonoše – Jizerské hory*, 30, 1997, č. 2, s. 26–27; REIL, Roman: *Dějiny firmy Ignác Theodor Petera a synové*. *Krkonoše – Jizerské hory*, 31, 1998, č. 6, s. 24–25.

⁸ KRÁLÍK, Jan: *Karoserie Petera*. Brno 2008.

v pohraničí, vlastnické přesuny nevyjímaje.⁹ Pro obecný vývoj hospodářství pak byla využita monografie kolektivu autorů kolem Václava Průchy o hospodářském vývoji Československa v letech 1945–1992, která poskytuje velmi ucelený obraz sledovaného tématu.¹⁰ Pro podchycení poválečných vlastnických přesunů nejlépe posloužila publikace *Znárodněné Československo* od Jana Kuklíka, který jakožto právní historik dokázal danou problematiku velmi dobře vysvětlit.¹¹

⁹ ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici* (dále jen *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl I., úvod k edici*). Středokluky 2010; ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování* (dále jen *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl II., svazek 1*). Středokluky 2011.

¹⁰ PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1919–1992. Díl 2. Období 1945–1992*. Brno 2009.

¹¹ KUKLÍK, Jan: *Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě* (dále jen *Znárodněné Československo*). Praha 2010.

3. Charakteristika města Vrchlabí

Město Vrchlabí leží v bezprostřední blízkosti našich nejvyšších hor Krkonoš, někdy je označováno jako vstupní brána do tohoto pohoří. Specifická poloha města byla vždy determinantem vývoje a ovlivňovala jeho dějiny, ať už pozitivně či negativně. I přesto, že se neřadí mezi velká města, bylo Vrchlabí vždy jakýmsi přirozeným centrem regionu, o čemž svědčí i ta skutečnost, že zde až do roku 1960 bylo sídlo okresu.¹² S vrchlabským politickým okresem sousedily okresy Jilemnice, Nová Paka, Dvůr Králové nad Labem a Trutnov.

Město Vrchlabí je charakteristické tím, že bylo po dlouhou dobu místem soužití dvou národností. Tato skutečnost zásadním způsobem ovlivňovala vývoj města. Až do druhé světové války zde mělo dominantní pozici obyvatelstvo německé národnosti. Počet českého obyvatelstva se začal zvyšovat až od druhé poloviny 19. století v souvislosti s rozvojem vrchlabského průmyslu. Nejednalo se nicméně o zásadní změnu v národnostní struktuře města, neboť i po tomto nárůstu tvořila česká menšina jen 7 % veškerého obyvatelstva.¹³ Významněji změnila poměr obou národností až první světová válka. Záhy po vzniku Československé republiky nastal totiž příliv Čechů do německého Vrchlabí. Okruh lidí hlásících se k české národnosti se tak od roku 1918 neustále zvyšoval. Je ale třeba říci, že nikdy nepřesáhl hranici 20 %. V roce 1930, kdy se k české národnosti přihlásilo nejvíce lidí, tvořil podíl zde žijících Čechů 17,5 %. Město v této době mělo 8 357 obyvatel.¹⁴

Nejdůležitější mezník z hlediska vývoje národnostní struktury představuje období druhé světové války. Sérii změn odstartoval německý zábor pohraničí v říjnu roku 1938.

¹² V roce 1960 byl vrchlabský okres zrušen a Vrchlabsko se stalo součástí okresu Trutnov.

¹³ Stav k roku 1900. LOUDA, J. – ZÁZVORKOVÁ, B.: *c. d.*, s. 38.

¹⁴ Tamtéž, s. 45.

Většina vrchlabských Čechů kvůli obavám z dalšího vývoje město opustila a usadila se v blízkých či vzdálenějších vnitrozemských okresech. Z 1 200 Čechů, kteří ve Vrchlabí bydleli před přijetím mnichovské dohody, jich zůstalo pouhých 220.¹⁵ Podíl zde žijících Němců se naopak prudce zvýšil. Zlomovým se posléze stal rok 1945.

Přesuny, které se v prvních poválečných letech odehrály, jsou z hlediska svého rozsahu zcela ojedinělé. V důsledku vysídlení německého obyvatelstva a souběžně probíhajícího osídlování se obměnila většina vrchlabské populace. První čeští osídlenci přicházeli do města bezprostředně po osvobození a jejich počet se neustále zvyšoval. Ve dnech, kdy končila válka, tak ve Vrchlabí žilo 857 obyvatel české národnosti a 6 170 národnosti německé.¹⁶ Již v listopadu 1945 se počet Čechů a Němců ve městě téměř vyrovnal a pohyboval se v obou případech kolem třítisícové hranice.¹⁷

O rozsáhlosti poválečných změn svědčí údaje z května 1946. Počet českého obyvatelstva rok po ukončení války již zcela převyšoval počet toho německého. Konkrétně se jednalo o takřka 4 000 Čechů a asi 1 800 Němců.¹⁸ Tato čísla svědčí nejen o tom, že Češi získali ve Vrchlabí jasnou převahu, ale i o té skutečnosti, že celkový počet obyvatel města ve srovnání s předválečnou situací značně poklesl. Ani ve zbytku sledovaného období se předválečnou hodnotu obyvatel vyrovnat nepodařilo, k tomu došlo až v následujících desetiletích.

Z hlediska hospodářské struktury se Vrchlabí příliš nelišilo od jiných pohraničních měst. Za tamní nejvýznamnější průmyslové odvětví lze označit textilní výrobu, zejména pak lnářství. Kromě textilnictví se ve městě rozvíjel i průmysl automobilový, potravinářský či dřevozpracující. Za války se ve městě ve větší míře prosadil i průmysl strojírenský

¹⁵ LOUDA, J. – ZÁZVORKOVÁ, B.: *c. d.*, s. 41.

¹⁶ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zpráva o početním stavu obyvatelstva Vrchlabí z 8. 9. 1945.

¹⁷ Tamtéž, zpráva referenta věci národnostních a evidence osob pro plenární schůzi MěNV Vrchlabí 12. 12. 1945.

¹⁸ Tamtéž, zpráva o činnosti popisného úřadu při MěNV ve Vrchlabí za dobu od 8. 5. 1945 do 8. 5. 1946.

a elektrotechnický. Zemědělská výroba se specializovala zejména na živočišnou výrobu (především chov hovězího dobytka), v rámci méně zastoupené rostlinné výroby se zde pěstovalo hlavně obilí a brambory.

4. Politický a správní vývoj v letech 1945–1948

Osvobození města Vrchlabí v květnu 1945 nebylo příliš dramatické a obešlo se bez krvavých bojů či šarvátek. Rudá armáda, která do města vstoupila 9. května, nemusela proti německým okupačním orgánům zasahovat. Důvodem byla skutečnost, že Vrchlabí bylo v té době již pod českou správou. Představitel vrchlabského landrátu¹⁹ Seemann si totiž uvědomoval, že situace se pro Němce nevyvíjí příliš dobře a 8. května se sám rozhodl požádat českou stranu o převzetí moci ve Vrchlabí. Správním orgánem, který měl jeho přání uskutečnit, byl Revoluční okresní národní výbor z nedaleké Jilemnice.²⁰

S jeho představiteli pak Seemann domlouval na zámku v Horní Branné podmínky německé kapitulace.²¹ Na základě dohody předal posléze předsedovi jilemnického národního výboru své pravomoci. Ve Vrchlabí pak proběhlo oficiální převzetí správních orgánů, a to jak okresního, tak městského úřadu.²² Správu okresu převzal zmiňovaný jilemnický předseda národního výboru, městskou správu pak Josef Bulušek z Jilemnice, vrchlabský starousedlík Otto Herbe a Alois Vaňous z Dolního Dvora. Na místní radnici byla za přítomnosti Čechů z Vrchlabí a blízkého okolí vztyčena československá vlajka.²³ 8. května v podvečerních hodinách tak město již bylo v českých rukou. Oporou celé akce

¹⁹ V období nacistické okupace bylo odtržené pohraničí, respektive říšská župa Sudety, rozděleno na venkovské a městské okresy. Ve venkovských okresech byly zřízeny úřady landrátů, které v podstatě navazovaly na prvorepublikové okresní úřady. V čele úřad stál tzv. landrát. I město Vrchlabí se stalo centrem jednoho landrátu, který spravoval prakticky celé západní a střední Krkonoše (celkem 62 obcí). DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 402–403; LOUDA, J. – ZÁZVORKOVÁ, B.: *c. d.*, s. 42.

²⁰ FRAJDL, Jiří: *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*. Hradec Králové 1975, s. 240.

²¹ HROMÁDKA, Karel a kol.: *Přímým pohledem. Květen 1945 ve východočeských kronikách*. Hradec Králové 1985, s. 275.

²² HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 14.

²³ *Samospráva města Vrchlabí navždy v českých rukou*. Jednota. List krkonošského kraje, č. 21, 25. 5. 1946, s. 2.

bylo i vojsko, přesněji řečeno oddíl 4. hraničářského pluku z Jilemnice, kterému velel major Zdeněk Líkař.²⁴

Následující den dorazily do města ze směru od Špindlerova Mlýna jednotky Rudé armády. Jednalo se o vojska levého křídla 1. ukrajinského frontu, jež osvobodila celou oblast Krkonoš i Orlických hor.²⁵ Na vrchlabském náměstí je přivítali představitelé městské správy a čeští vojáci. Rudá armáda se ale ve městě příliš dlouho nezdržela, neboť se vydala osvobozovat další obce regionu. Do Vrchlabí se sovětští vojáci vrátili následující den, 10. května, kdy se konalo i jejich oficiální přijetí spojené s oslavami. Část sovětských jednotek se usadila ve vrchlabském hotelu Labuť a podílela se od té doby na správě města.²⁶

Situace ve Vrchlabí byla v té době značně neutěšená. Svě brány otevřely některé tamní zajatecké tábory, po městě se potulovaly různé živly a začaly se objevovat případy rabování. Mnohé z nich měla na svědomí Rudá armáda.²⁷ Bezútešný obraz města dokreslovala i beznadějná situace německého obyvatelstva, jež začalo záhy po osvobození opouštět město. Někteří z nich nečekali na to, jak s nimi nová česká správa naloží a sami z Vrchlabí utekli. K tomu je ostatně ve své vyhlášce ze 7. května vyzval i oblastní vedoucí NSDAP.²⁸ Další německé obyvatelstvo začalo být z Vrchlabí vysídlováno v rámci tzv. divokého odsunu.²⁹ Problémy prvních poválečných měsíců řešil především Sbor národní bezpečnosti, který vznikl v červnu z představitelů bývalých partyzánských skupin.³⁰

²⁴ HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 15.

²⁵ FRAJDL, J.: *c. d.*, s. 243.

²⁶ HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 18.

²⁷ První případy nejsou v pramenech zcela podchyceny. Prameny z pozdějších poválečných měsíců ale potvrzují kořistnické chování Rudé armády, která měla na svědomí rabování, krádeže a různé násilnosti. Archiv bezpečnostních složek, pobočka Kanice, fond Okresní správa SNB a podřízené útvary Trutnov (M 11), *Velitelství stanice SNB Vrchlabí, zápisy z 27. 7. 1945, 22. 8. 1945, 23. 8. 1945, 5. 9. 1945, 19. 12. 1945.*

²⁸ *Obrázková kronika města Vrchlabí, Směrnice oblastního vedoucího NSDAP ve Vrchlabí pro přemístění německého obyvatelstva Krkonoš na západ ze 7. 5. 1945.*

²⁹ První transport z Vrchlabí odjel 18. května 1945. LOUDA, J. – ZÁZVORKOVÁ, B.: *c. d.*, s. 45.

³⁰ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí okresní správní komise, zápis o ustavující schůzi okresního národního výboru ve Vrchlabí konané dne 20. 8. 1945.*

Městská správa, jejíž základy byly položeny 8. května, se postupně konsolidovala, ani jí se ale nevyhnuly určité změny. 11. května byl ustanoven Revoluční národní výbor, u jehož zrodu stáli muži podílející se na událostech 8. května. Předsedou výboru byl zvolen Alois Vaňous. Místopředsedou se stal Otto Herbe, který jako znalec vrchlabských poměrů vedl i první schůzi tohoto správního orgánu.³¹ Vývoj Revolučního národního výboru ale posléze zkomplikovala situace související s národnostním složením Vrchlabí. Zájemců o vedení města byl ze strany Čechů sice dostatek, celkový počet českého obyvatelstva ale existenci výboru neumožňoval. Ve Vrchlabí totiž Češi netvořili nadpoloviční většinu, což byla základní podmínka pro zřízení národního výboru.³² Kvůli tomu byl Revoluční národní výbor týden po svém ustanovení přeměněn na místní správní komisi. Ta do konce května obstarávala nejen správu města ale i okresu, neboť okresní správní komise byla zřízena až 30. května.³³

Jelikož proměna národnostní struktury obyvatelstva spočívající v odsunu německého obyvatelstva a příchodu nových českých osídlenců byla ve Vrchlabí velmi rychlá, neměla ani místní správní komise dlouhou existenci. Již v srpnu město výše zmíněné podmínky splňovalo a mohlo zvolit městský národní výbor. První schůze tohoto nového správního orgánu, v němž měli stejný počet zástupců komunisté, sociální demokraté i národní socialisté (6 členů) a o jednoho méně lidovci, se konala 9. září 1945.³⁴

Další událostí, jež významným způsobem zasáhla do vývoje správních orgánů a narušila rovnováhu politických stran ve městě, byly parlamentní volby z května 1946. Tyto volby byly prvním měřítkem politických sil po druhé světové válce a zároveň velkým

³¹ SOkA Turnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápis o první společné schůzi národního výboru konané dne 11. 5. 1945.

³² DOBEŠ, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J.: *c. d.*, s. 444.

³³ HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 22.

³⁴ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zápis z ustavující schůze MěNV konané dne 9. 9. 1945.

triumfem komunistické strany, jež dosáhla nejlepších výsledků v nově osídleném pohraničí. Vítěznou stranou se stala i ve Vrchlabí, kde obdržela 42 % všech hlasů. Na druhém místě zde skončili národní socialisté (28 %), o něco horšího výsledku dosáhli sociální demokraté (22 %) a nejméně voličů se vyslovilo pro lidovce (7 %).³⁵ Procentem hlasů odevzdaných KSČ Vrchlabí příliš nevybočovalo, neboť průměr v českých zemích činil 40 %.³⁶ Něco takového naopak nelze říci o celém vrchlabském okrese, kde komunistická strana získala 60 %, čímž byla průměrná hodnota značně převyšena. Tento výsledek tak potvrzuje tezi o pohraničních regionech jako opoře KSČ.³⁷

Jedním z důsledků květnových voleb byla změna rozložení politických sil ve vrchlabském MěNV. Dřívější vyrovnané zastoupení se změnilo v převahu KSČ, za kterou ve výboru zasedlo 16 lidí. Z jejích řad byl zvolen i předseda. Národní socialisté měli ve výboru 10 zástupců, sociální demokraté osm a lidovci dva. V tomto složení se MěNV poprvé sešel 3. července 1946.³⁸ Povolební změny stály zároveň na počátku určitého vyhocení vztahů mezi jednotlivými stranami, přesněji řešeno mezi stranou komunistickou a zbylými třemi, které proti KSČ začaly jednotně vystupovat. Je ale třeba říci, že velká podpora KSČ ze strany místního obyvatelstva nedávala nekomunistickým stranám příliš prostoru k manévrování.

Převaha komunistické strany se projevila i při únorových událostech roku 1948, při kterých nedošlo ve Vrchlabí k větším projevům odporu. Svůj souhlas s vývojem situace v zemi vyjádřili místní komunisté na manifestaci uspořádané 21. února. Akční výbor ustanovený při vrchlabském MěNV 26. února začal provádět očistu politického života, čímž byl postupně nastolován mocenský monopol KSČ. Na návrh akčního výboru byla

³⁵ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 44, inv. č. 44, *Zápisy ze schůzí rady*, volební výsledky jednotlivých obcí správního okresu Vrchlabí.

³⁶ KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 60.

³⁷ Např. KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945–1948*. Praha 1991, s. 48.

³⁸ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 143, inv. č., 238, *Ustavení MNV a jejich složení, složení obnoveného národního výboru ve Vrchlabí*.

provedena i reorganizace personálního obsazení MěNV. Od března 1948 v něm zasedalo 19 komunistů, 11 sociálních demokratů a jeden lidovec.³⁹ Obdobě byla čistka provedena i ve vrchlabském ONV.⁴⁰ Podobně jako v celé zemi i ve sledovaném podkrkonošském městě došlo po Únoru k likvidaci místních organizací Československé strany národně socialistické a Československé strany lidové. Sociálně demokratická strana byla sloučena s KSČ a ztratila reálnou moc, tu nyní definitivně převzali komunisté.⁴¹

Z hlediska územních změn nedošlo ve sledovaném období k zásadním změnám. V roce 1947 hrozilo, že Vrchlabí přestane být sídlem po válce obnoveného okresu. Ministerstvo vnitra totiž plánovalo určitou reorganizaci, v jejímž rámci měl být zrušen okres vrchlabský a jilemnický a novým centrem regionu se měla stát Nová Paka.⁴² Návrh vzbudil velký odpor městské správy a k její radosti nakonec nebyl realizován. O co naopak představitelé města usilovali, bylo rozšíření Vrchlabí o Hartu (později přejmenovanou na Podhůří) a Hořejší Vrchlabí, tedy o obce, jež měly k Vrchlabí velmi blízko, a to nejen z hlediska jejich polohy. O návrhu se začalo jednat krátce po konci války, realizovat se jej ale podařilo až po únoru 1948.

³⁹ *Nový MNV ve Vrchlabí se představuje*. Jednota. List akčních výborů Národní fronty krkonošského kraje, č. 13–14, 27. 3. 1948, s. 5.

⁴⁰ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 295, inv. č. 708, *Zpráva o ustavení okresního akčního výboru národní fronty ve Vrchlabí a jeho složení*, zpráva o opatřeních provedených ve věci očisty okresního národního výboru a očisty úřadu okresního národního výboru ve Vrchlabí z 1. 3. 1948.

⁴¹ *Česká strana nár. soc. a čs. strana lidová na Vrchlabsku se likvidují*. Jednota. List akčních výborů Národní fronty krkonošského kraje, č. 15, 3. 4. 1948, s. 3.

⁴² SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 65, inv. č. 436, *Návrh na novou úpravu okresu Vrchlabí*, zpráva o plánované reorganizaci okresu.

5. Vysídlení německého obyvatelstva

Situace německého obyvatelstva v době po osvobození byla značně neutěšená. Bylo na něj nahlíženo jako na hlavního viníka válečných událostí a záhy po osvobození začalo být vysídlováno. Nejdříve v rámci tzv. divokého odsunu, od počátku roku 1946 i v rámci organizovaného. Divoký odsun započal v zemi již v květnu 1945 a byl korigován zejména místními správními orgány a také československou armádou. Ve většině případů se tak jednalo o řízenou akci, nikoli o akt lidové msty, jak je zpravidla chápán.⁴³ Tato fáze odsunu neměla žádný zákonný podklad a jeho podoba se tak v jednotlivých oblastech odvíjela právě od postojů a nařízení místních orgánů.⁴⁴ To se projevilo i ve sledované oblasti. Vrchlabsko bylo spolu s Broumovskem jedinou oblastí severovýchodních Čech, kde systematický odsun německého obyvatelstva začal již na konci května.⁴⁵

Hlavní zásluhu na tom měly právě místní správní orgány, jež si přály rychlý a intenzivní odsun. O jeho konkrétní podobě jednaly již v průběhu prvních poválečných týdnů. Bylo rozhodnuto, že jakýmsi vzorem pro odsun se stane město Jičín, kde byli Němci určení k odsunu odváděni do společných shromaždišť, jejich byty byly poté zapečetěny a nábytek z nich uložen.⁴⁶ Jako první měli být odsunuti Němci, kteří přišli do Vrchlabí po říjnu 1938, dále členové NSDAP.⁴⁷ V další vlně se počítalo s odchodem intelektuálů, učitelů, advokátů, továrníků, živnostníků a velkých sedláků. Ohled měl být naopak brán na lidi žijící ve smíšených manželstvích a na německé komunisty a sociální

⁴³ SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011, s. 56.

⁴⁴ ARBURG, A. von – STANĚK, T. (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl II., svazek 1*, s. 94–102.

⁴⁵ Tamtéž, s. 129.

⁴⁶ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápis z 22. 5. 1945.

⁴⁷ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy se schůzí okresní správní komise*, zápis o schůzi národního výboru ve Vrchlabí z 31. 5. 1945.

demokraty.⁴⁸ V žádném případě se ale v přístupu k vrchlabským Němcům nepočítalo s přílišnou shovívavostí. Důkladné provedení odsunu bylo hlavní prioritou nové české správy a měl být uskutečněn i za cenu ohrožení životně důležitých průmyslových podniků.⁴⁹

Ještě předtím, než bylo německé obyvatelstvo odsunuto, muselo se podřídit řadě nařízení, jež značně omezovala jeho běžný život. Za účelem odlišení místních Němců bylo nařízeno nošení bílých pásek s písmenem N. Zajímavá je skutečnost, že vrchlabský ONV se zpočátku zdráhal toto opatření zavést, a to z důvodu početnosti německého obyvatelstva ve městě. Němci by si dle předpokladů ONV mohli díky svému označení uvědomit, že jich je ve městě mnoho a pokusit se toho nějak využít.⁵⁰ I přes tyto obavy ale nakonec povinné označování zavedeno bylo.

Kromě toho byl život vrchlabských Němců ovlivněn řadou diskriminačních opatření, jež omezovala jejich pohyb po městě. Byla stanovena prodejní doba pro Němce, bylo zakázáno, aby se zdržovali v ulicích po osmé hodině, nemohli navštěvovat restaurace, kulturní akce, cestovat veřejnými dopravními prostředky apod.⁵¹ Na druhou stranu zde byla snaha maximálně Němce před jejich odchodem využít, což se projevilo v zavedení pracovní povinnosti. Ta se týkala jak německých obyvatel umístěných ve sběrných táborech, tak těch, kteří dosud bydleli ve svých domech a bytech.⁵² Využívání byli především na různé práce pro obec jako čištění ulic, údržbu parků či sekání luk.⁵³

⁴⁸ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 105, inv. č. 638, *Pokyny k odsunu*, pokyny četnického velitelství Vrchlabí ohledně vyhošťování Němců z 30. 6. 1945.

⁴⁹ Tamtéž, kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy se schůzí okresní správní komise*, zápis z 28. 6. 1945.

⁵⁰ Tamtéž, zápis o schůzi národního výboru ve Vrchlabí z 31. 5. 1945.

⁵¹ Tamtéž, zápis z 6. 9. 1945; Tamtéž, kart. 29, inv. č. 996, *Opatření proti Němcům*, stížnost na nedodržování nařízení ze strany Němců z 24. 1. 1946; Tamtéž, kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 16. 3. 1946.

⁵² Tamtéž, kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy se schůzí okresní správní komise*, zápis z 6. 6. 1945.

⁵³ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápis z 9. 8. 1945; Tamtéž, kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, výroční zpráva činnosti hospodářského oddělení při stavebním oddělení MěNV za rok 1945–1946.

Samotný odsun měl několik fází. V té první byli bezprostředně po předání města do české správy vyhošťováni zejména říšští Němci, tedy nepůvodní obyvatelé, kteří do Vrchlabí přišli v průběhu války. Ti byli pěšky hnáni přes Špindlerův Mlýn až za hranice. Tato odsunová trasa byla ale záhy kvůli nesouhlasu polských úřadů zrušena.⁵⁴ Vrchlabské správní orgány proto hledaly nové možnosti a navázaly kontakt se sovětským velitelstvím v Žitavě. Jelikož vyslovilo souhlas s přijímáním německých vysídlenců, začaly transporty směřovat právě do této oblasti.⁵⁵ Nejvíce jich po trase Vrchlabí – Liberec – Žitava odjelo v průběhu června a července 1945. Na počátku srpna došlo k útlumu vysídlování, neboť i Sověti se rozhodli tuto část hranice uzavřít. Další transporty pro tuto chvíli z Vrchlabí vypravovány nebyly, soustředění Němců do sběrných táborů ale pokračovalo.⁵⁶ Je třeba říci, že v době, kdy byla pozastavena vysídlovací akce, byla z Vrchlabí odsunuta již více než polovina z původního počtu německého obyvatelstva, což svědčí o vysoké intenzitě celého procesu.⁵⁷ Ještě než na počátku roku 1946 došlo k zahájení organizovaného odsunu schváleného na konferenci v Postupimi, bylo z Vrchlabí vypraveno několik transportů s antifašisty.

Situace těchto osob německé národnosti byla poněkud specifická. Dlouho nebylo zřejmé, koho lze za antifašistu považovat. Zpočátku tak byli označováni zejména předváleční členové KSČ a německé sociální demokracie.⁵⁸ Pozdější definice o nich hovoří jako o „osobách, které zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo

⁵⁴ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy se schůzí okresní správní komise*, zápis z 6. 6. 1945.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 33.

⁵⁷ 5. května 1945 žilo ve Vrchlabí 6 170 Němců, na počátku září téhož roku to bylo 2 566 Němců. SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zpráva o početním stavu obyvatelstva ve Vrchlabí z 8. 9. 1945.

⁵⁸ STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991, s. 142.

trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem“.⁵⁹ Mnozí antifašisté byli po válce činní při vytváření nové české správy a předpokládali, že budou její trvalou součástí. Brzy se ale ukázalo, že se s nimi v politickém životě osvobozené republiky nepočítá.⁶⁰ Tato skutečnost spolu s vyhrocenými protiněmeckými náladami v pohraničí vedly velkou část antifašistů k tomu, že se rozhodli dobrovolně (ale ve skutečnosti pod tlakem dobové atmosféry) opustit republiku.

Podobně se vyvíjela i situace antifašistů ve Vrchlabí. Někteří z nich se zpočátku rovněž angažovali ve veřejném životě. Významnou postavou byl například antifašista Gajda. Ten měl dokonce jako znalec místních poměrů pomáhat při rozhodování o tom, kdo bude mít právo na získání statusu antifašisty.⁶¹ I on ale později zažil zklamání kvůli vyloučení z politického života, což spolu s protiněmeckými náladami, jež nabíraly na intenzitě s příchodem nových osídlenců, vedlo k rozhodnutí opustit republiku. Na konci roku 1945 tak začaly z Vrchlabí odjíždět první antifašistické transporty.⁶² Jejich odchod posléze pokračoval v průběhu roku 1946, a to již v rámci organizované fáze odsunu. Část vrchlabských antifašistů odešla do bavorského městečka Marktoberdorfu, kde posléze založila muzeum věnované historii Krkonoš.

Představitelé vrchlabské správy byli přesvědčeni o tom, že otázku antifašistů vyřešili nejlépe, jak mohli. Tvrdili, že jim vlastně umožnili budovat nové demokratické Německo, což jim potvrzovaly zprávy o tom, že se někteří z nich stali ve svém novém domově starosty či jinými veřejnými činiteli.⁶³ Odchod antifašistů kvitoval i místní nacionalisticky orientovaný tisk. Ten byl vůči této skupině německého obyvatelstva značně

⁵⁹ Paragraf dva dekretu č. 33/1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/331945.html> [cit. 9. 3. 2016].

⁶⁰ ARBURG, A. von – STANĚK, T. (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl II., svazek 1*, s. 157–158.

⁶¹ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí okresní správní komise*, zápis z 31. 5. 1945.

⁶² Tamtéž, kart. 29, inv. č. 996, *Opatření proti Němcům*, povolení k vystěhování do Německa z prosince roku 1945.

⁶³ Tamtéž, kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 15. 6. 1946

kritický, o čemž svědčí článek z října 1946, který reaguje na odhalení tajné skryše cenností, jež si nechal ve Vrchlabí před odchodem z republiky zhotovit antifašista Palme. Celou situaci shrnul týdeník slovy, jež vystihují dobový názor na sledovanou skupinu: „Němci tedy jsou stále stejní a zůstanou nepolepšitelní i pod rouškou antifašistů.“⁶⁴

Další specifickou skupinu, jejíž postavení nebylo zcela jednoznačné, představují tzv. specialisté, tedy lidé nepostradatelní pro místní průmysl. Setrvání těchto osob německé národnosti vyvolávalo řadu diskuzí a stalo se i jakýmsi neuralgickým bodem ve vztahu místních správních orgánů a jednotlivých průmyslových podniků. Příčinou konfliktů byly protichůdné zájmy těchto dvou stran. Městský, potažmo okresní národní výbor chtěl, aby byl počet zůstavších Němců co nejnižší a kdykoli to jen bylo možné, preferoval výměnu německých pracovníků za české. Národní správci vrchlabských podniků si naopak uvědomovali nenahraditelnost některých německých pracovníků a usilovali o jejich vynětí z odsunu. Kromě otázky odbornosti zde mohly hrát roli i mezilidské vztahy. Národní správci se často rekrutovali z řad dřívějších českých zaměstnanců podniku, někteří němečtí pracovníci tak byli jejich bývalými kolegy. Pro setrvání těchto osob ve městě tak měli správci větší pochopení než představitelé místních úřadů, pro něž se jednalo spíše o lidi, kteří zabírali místa a byty, jež by měli dostat noví čeští osídlenci.

V pramenech se velmi často objevují žádosti národních správců o ponechání nějakého pracovníka německé národnosti.⁶⁵ Výjimečné nejsou ani požadavky na vrácení již odsunutých odborníků.⁶⁶ Postoj ONV k těmto žádostem byl velmi kritický, neboť setrvání německých pracovníků nebylo v souladu s výše zmíněnými postoji. Místo udělení výjimek z odsunu úřad naopak vybízel k výměně německých specialistů za české

⁶⁴ *Antifašisté – Němci – všichni stejní*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 40, 12. 10. 1946, s. 2.

⁶⁵ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápisy ze 7. 8. 1945 a 28. 8. 1945.

⁶⁶ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 181, inv. č. 1008, *Lesní brigády, lesní dělníci*, žádost správy státních lesů o vrácení vystěhovaných dřevařů z 14. 8. 1945.

pracovníky.⁶⁷ Situace tak směřovala k co největší eliminaci specialistů. Jejich počet byl neustále snižován, což v určitých případech vedlo i k ohrožení plynulého chodu místního hospodářství. Ve druhé polovině roku 1947 tak byli ve Vrchlabí evidováni pouze čtyři specialisté.⁶⁸

Někteří z nich byli odsouváni i v rámci tzv. organizovaného odsunu. Ten byl zahájen na počátku roku 1946. První transport byl z Vrchlabí vypraven 18. února, poslední pak 16. listopadu. V rámci této fáze vysídlování německého obyvatelstva odjelo z Vrchlabí celkem 19 transportů (včetně jednoho antifašistického), z nichž devět zamířilo do zóny americké a 10 do zóny sovětské.⁶⁹ Spolu s Němci z vrchlabského okresu byli do těchto transportů zařazováni i Němci z okresu Jilemnice, Nová Paka, Nový Bydžov a částečně i z hořického okresu.⁷⁰

Počet německého obyvatelstva Vrchlabí se tak v průběhu roku 1946 prudce snížil. V září 1946, kdy šel odsun již do své závěrečné fáze, mělo město Vrchlabí celkem 5 358 obyvatel, z toho bylo 546 lidí německé národnosti.⁷¹ Poslední tři transporty vypravené po tomto sčítání dané číslo ještě snížily. Dle údajů z roku 1947 žilo ve Vrchlabí po ukončení vysídlovací akce ještě asi 264 Němců.⁷² Ani tito lidé ale neměli jistotu, že ve Vrchlabí zůstanou natrvalo, někteří z nich byli z města vysídleni v rámci tzv. rozptylu německého obyvatelstva do vnitrozemí, který byl realizován roku 1948.⁷³

⁶⁷ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 29, inv. č. 995, *Odsun německého obyvatelstva*, výzva ONV z 10. 10. 1945.

⁶⁸ Tamtéž, kart. 30, inv. č. 1001, *Rakouští státní příslušníci a Němci*, seznam vrchlabských specialistů z 20. 8. 1947.

⁶⁹ KMONÍČEK, Josef: *Osídlování pohraničí severovýchodních Čech 1945–1952*. In: *Krkonoše – Podkrkonoší 3*, Hradec Králové 1967, s. 227–228.

⁷⁰ Tamtéž, s. 230.

⁷¹ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 2, inv. č. 275, *Sčítání obyvatelstva k 15. 9. 1946*, zpráva o sčítání obyvatelstva v obcích okresu Vrchlabí ke dni 15. 9. 1946.

⁷² Ze srovnání s údaji z května 1945 tak vyplývá, že v průběhu prvních dvou poválečných let opustilo město, ať už dobrovolně či nedobrovolně asi 5 900 obyvatel německé národnosti. SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 141, inv. č. 1168, *Přehledy živností*, počet obyvatelstva k 1. 3. 1947.

⁷³ V dubnu 1948 bylo z Vrchlabí do vnitrozemí odsunuto asi 20 osob německé národnosti. SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 29, inv. č. 995, *Odsun německého obyvatelstva*, seznam osob, které budou 7. 4. 1948 odsunuty do vnitrozemí.

6. Osídlování Vrchlabí

Dalším významným procesem odehrávajícím se v pohraničí po druhé světové válce bylo osídlování, tedy příchod nového českého obyvatelstva do dříve německých oblastí. Osídlování pochopitelně úzce souviselo s výše popsaným odsunem, oba procesy se vzájemně prolínaly a podmiňovaly.

Město Vrchlabí mělo relativně dobré předpoklady pro osídlení. Pozitivní roli hrála například přítomnost českých starousedlíků, kteří ve městě zůstali po celou dobu okupace. Pro osídlence bylo jednodušší odejít do místa, kde už nějakí Češi žili, než do čistě německé lokality. Výhodou byla i skutečnost, že Vrchlabsko bylo obklopeno národnostně českými okresy. Pro jejich obyvatelstvo nebylo tak těžké opustit svůj domov, když věděli, že se přesunou do obce, která je od nich vzdálena jen několik kilometrů. Město bylo rovněž atraktivní z hlediska možnosti pracovního uplatnění. Jednalo se o převážně průmyslovou lokalitu, ve které byla zastoupena různá odvětví průmyslu. Svou pozitivní roli při výběru nového místa k životu u osídlenců jistě hrála i skutečnost, že Vrchlabí ležící v podhůří Krkonoš představovalo turisticky atraktivní oblast. Tento aspekt mohli brát v potaz ti osídlenci, kteří chtěli ve městě převzít nějakou živnost a zvažovali, zda budou mít dostatek zákazníků, případně ti, jež chtěli žít v oblasti se „zdravým horským ovzduším“, jak ji sami žadatelé často označovali.

Důležité bylo vytvořit pro potenciální osídlence dostatečný prostor v podobě uvolněných domů, zemědělské půdy či živností, jež by zde mohli přebírat. Proto se jako jeden z nejdůležitějších předpokladů znovuosídlení jeví vystěhování většiny německého obyvatelstva. Z tohoto pohledu mělo Vrchlabí výhodu, neboť jak bylo naznačeno výše, systematický odsun tamních Němců započal už ve druhé polovině května a byl velmi rozsáhlý. Díky tomu byl již v létě 1945 prostor pro nové osídlence dostatečný.

Velkým problémem, který naopak osídlovací proces brzdil, byl nedostatek vhodných bytů. Tato otázka představitele města velmi zaměstnávala a stala se jedním z hlavních témat celého vrchlabského osídlování.

Jednoduše by se dalo říci, že ve Vrchlabí bylo příliš mnoho lidí na málo bytů. Odsun německého obyvatelstva byl sice intenzivní, i tak ale vznikaly na poli bytové otázky problémy. Důvodů bylo hned několik. V první řadě se jednalo o charakter jednotlivých domů a bytů. Ve městě převažovaly na jedné straně velké vily, na druhé straně pak malé a často zanedbané domy. Chyběl zde jakýsi střed.⁷⁴ Hodně domů bylo navíc po válce zbouráno, ať už kvůli výstavbě nové komunikace, nebo proto, že byly v dezolátním stavu. Velkou komplikací představovala i přítomnost československé armády ve městě. Vojenská posádka obsadila často velmi lukrativní budovy (včetně školy), které posléze jen nerada dávala k dispozici.⁷⁵ Město jen obtížně hledalo náhradní prostory, ve kterých by vojsko ubytovalo.⁷⁶

Výsledkem snahy o řešení bytové tísně byla revize již přidělených bytů. Ve zmatečné době prvních poválečných týdnů docházelo často k tomu, že svobodní a bezdětní lidé dostali větší byt, než potřebovali. Tyto nešvary měla plánovaná revize odhalit a objevit tak nové možnosti bydlení. Ačkoli revize provedená v srpnu 1946 skutečně odhalila řadu nedostatků a byla učiněna náprava, situaci se tím podařilo vyřešit jen částečně. I po ní ve městě chybělo ještě asi 500 bytů.⁷⁷

Za účelem uspokojení poptávky po bytech přistupovaly vrchlabské úřady i k dalším opatřením. Ta se týkala zejména německého obyvatelstva. Němci obývající zachovalé byty

⁷⁴ *Bytový problém v pohraničí*. Jednota. List krkonošského kraje, č. 23, 15. 6. 1945, s. 2.

⁷⁵ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápis ze 4. 9. 1945.

⁷⁶ Tamtéž, kart. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, výroční zpráva o činnosti stavebního oddělení MěNV za rok 1945–1946.

⁷⁷ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 183, inv. č. 1109, *Hlášení potřeby bytů v okrese v průběhu dvouletého plánu*, dotazník o bytové potřebě ke dni 30. 9. 1946.

se museli vystěhovat do méně lukrativních prostor a uvolnit tak místo novým českým osídlencům.⁷⁸ Pod tlakem žádostí se správní orgány navíc snažily urychlit vysídlení německého obyvatelstva, a to tím způsobem, že mu přestal být udělován odklad vysídlení, již vydané odklady byly navíc zrušeny.⁷⁹ Tento postup je důkazem výše zmíněné provázanosti odsunu a osídlování. Osídlování bylo do jisté míry umožněno odsunem německého obyvatelstva, ale zároveň tento proces samo urychlovalo.

Mezi předpoklady pro osídlování je nutné zařadit i zakotvení sledované problematiky v právní oblasti. Tento úkol splnily dekrety prezidenta republiky, z nichž některé proces osídlování přímo či nepřímo upravovaly.

Za nejdůležitější úpravu, alespoň pro počáteční fázi osídlování, lze označit dekret č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o „neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.“⁸⁰ Ačkoli se tento dekret, který vstoupil v platnost 23. května, o otázce osídlování přímo nezmiňoval, představoval jakousi prozatímní úpravu tohoto procesu.⁸¹ Důležitým opatřením zmíněného dekretu bylo zavedení institutu národní správy na majetek nepřátelských osob, jejímž prostřednictvím bylo vlastníkům znemožněno volně s majetkem nakládat. Kontrolu nad ním tak získali národní správci, kteří se rekrutovali právě z řad nově příchozího obyvatelstva. Ačkoli noví osídlenci přicházeli již dříve, byl to především dekret o národní správě, který se stal impulzem pro masový příchod lidí do pohraničí.⁸²

⁷⁸ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 44, inv. č. 44, *Zápis z schůzí rady*, zápis z 24. 10. 1945.

⁷⁹ Tamtéž, kn. 1, inv. č. 1, *Zápis z schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápis z 3. 7. 1945.

⁸⁰ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše*. In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html> [cit. 26. 2. 2016].

⁸¹ ARBURG, A. von – STANĚK, T. (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl II., svazek 1*, s. 89.

⁸² Tamtéž, s. 192.

Z hlediska vlastnických vztahů představovala národní správa jakési provizorium. Její zavedení totiž ještě automaticky neznamenalo zabavení majetku původním majitelům. Ačkoli už nemohli s majetkem volně disponovat, formálně byli nadále jeho vlastníky.⁸³ Tento stav přetrvával až do vydání dvou konfiskačních dekretů v červnu a říjnu 1945.

Jako první byl 21. června vydán dekret č. 12/1945 Sb. upravující podmínky konfiskace zemědělského majetku.⁸⁴ Druhý konfiskační dekret č. 108/1945 Sb. z 25. října pak konfiskoval nezemědělský nepřátelský majetek.⁸⁵ Pro oblast zemědělství představoval důležitou normu i dekret osídlovací (č. 28/1945 Sb.) z 20. července o „osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.“⁸⁶

Uvedené dekrety se staly důležitým právním podkladem pro osídlování pohraničí. Nejenže zmíněný proces podpořily, ale zároveň jej i částečně usměrnily.⁸⁷ Nejmohutnější vlna osídlenců přicházela do pohraničí na jaře a v létě 1945 a usazovala se zde na základě dekretu č. 5/1945 Sb.⁸⁸

První fáze osídlovacího procesu, období od jara do podzimu 1945, bývá zpravidla označována jako „divoké osídlování“. Příchod nového obyvatelstva byl v této době živelný a nebyl řízen centrálními institucemi.

První osídlenci přicházeli do Vrchlabí již v prvních dnech po osvobození, někteří ještě v posledních hodinách války. Hojně mezi nimi byli zastoupeni původní obyvatelé,

⁸³ KUKLÍK, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha 2011, s. 19.

⁸⁴ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše*. In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html> [cit. 26. 2. 2016].

⁸⁵ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše*. In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html> [cit. 26. 2. 2016].

⁸⁶ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše*. In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/281945.html> [cit. 26. 2. 2016].

⁸⁷ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 47.

⁸⁸ ARBURG, A. von – STANĚK, T. (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl II., svazek 1*, s. 195.

kteří Vrchlabí opustili po německém záboru pohraničí.⁸⁹ Tito lidé často přicházeli do města spolu s oddíly 4. hraničářského pluku, jež do Vrchlabí dorazil s cílem zajistit hladké předání správy do českých rukou.⁹⁰ I pro Vrchlabí platí, že většina osídlenců sem přicházela po zveřejnění dekretu č. 5/1945 Sb. zavádějícím národní správu, tedy po 23. květnu. Příliv osídlenců byl zejména v červnu a červenci velmi silný. Situace se nicméně poněkud lišila u osídlování zemědělského a nezemědělského.

6.1. Zemědělské osídlování

Konfiskační dekret z června 1945 se ve Vrchlabí vztahoval celkem na 48 zemědělských usedlostí, jichž se měli posléze ujmout noví národní správci.⁹¹ Ti přicházeli především v letních měsících roku 1945. V polovině srpna byla obsazena asi polovina usedlostí.⁹² Vrchlabí tak poněkud zaostávalo za úrodnějšími regiony republiky, zejména za oblastí severozápadních Čech, ve kterých byly obsazeny z 80–90 %.⁹³ Příchod nových osídlenců ale pokračoval i na podzim a na konci roku 1945 tak byly českými zemědělci obsazeny všechny usedlosti s výjimkou jedné, jejíž německá majitelka žijící ve smíšeném manželství žádala o udělení československého občanství.⁹⁴

⁸⁹ KMONÍČEK, J.: *Návrat domů*, s. 48.

⁹⁰ HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 43.

⁹¹ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, výroční zpráva o činnosti zemědělského referátu MěNV za rok 1945–1946.

⁹² Tamtéž, kart. 44, inv. č. 1022, *Konfiskace a přiděly zemědělského majetku*, zpráva MěNV Jilemnice pro národní správu harrachovského velkostatku ohledně volných zemědělských usedlostí ve Vrchlabí ze 17. 8. 1945.

⁹³ SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 1978, s. 59.

⁹⁴ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zpráva zemědělské komise pro schůzi pléna MěNV konanou dne 17. 12. 1945

Co se týče původu nově příchozího obyvatelstva, většina národních správců pocházela z blízkých českých oblastí (dnešní okresy Semily, Jičín, Hradec Králové).⁹⁵ Zpravidla se také jednalo o osoby, jejichž původní obživou bylo právě zemědělství, menší část pocházela z řad živnostníků či dělníků.⁹⁶ Průměrně dostal každý osídlenec do správy 13,3 hektarů zemědělské půdy.⁹⁷ Příděly tak v mnoha případech překračovaly maximální hranici 13 hektarů stanovenou v dekretch prezidenta republiky.⁹⁸ Tato odchylka byla odstraněna v roce 1946, kdy byla příliš velká hospodářství zmenšena, aby povolenou výměru splňovala.⁹⁹

Zemědělské osídlování Vrchlabí neprobíhalo bez obtíží. Problémy vznikaly při samotném přebírání přidělených usedlostí. Dostatek uchazečů o národní správu totiž ještě automaticky neznamenal, že zde bylo i dost vážných zájemců o dané hospodářství. Uchazeči o majetek v pohraničí si často podávali i více žádostí a v případě, že jim bylo vyhověno, vybírali nové místo k životu z více možností. Někteří žadatelé se tak správy přidělené usedlosti vůbec neujali. V případě Vrchlabí byla tato odmítnutí pravděpodobně ovlivněna nižší úrodností půdy. Městu tím nicméně vznikaly škody a proto začalo od každého uchazeče o národní správu předem vybírat kauci, která v případě odmítnutí usedlosti propadla státu.¹⁰⁰

⁹⁵ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 45, inv. č. 1027, *Seznam národních správců, seznam národních správců zemědělských usedlostí z 5. 12. 1945.*

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Hospodářství nad 13 hektarů byla přidělována spíše výjimečně a jednalo se o jakési provizorium, které mělo být později odstraněno. Příčinou byl zpravidla menší zájem o půdu v dané lokalitě. V úrodných oblastech, které měly zájemců nadpočet, se průměrná výměra přidělované půdy pohybovala kolem 5 až 6 hektarů. SLEZÁK, L., *c. d.*, s. 84.

⁹⁹ KMONÍČEK, J.: *Návrat domů*, s. 127.

¹⁰⁰ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 76, inv. č. 1034, *Národní správa zemědělských usedlostí – korespondence*, zpráva MěNV z 24. 8. 1945.

6.2. Nezemědělské osídlování

Kromě uchazečů o zemědělský majetek přicházeli do pohraničí i zájemci o národní správu živností či průmyslových podniků. Vrchlabí bylo pro tuto skupinu nezemědělských osídlenců lákavé, jelikož množství Němci uvolněných pozic bylo poměrně velké. Ve Vrchlabí bylo celkem 339 průmyslových, řemeslných a obchodních podniků, z nichž pouze osm bylo českých.¹⁰¹ Nezemědělstí osídlenci tak do Vrchlabí přicházeli, aby se stali národními správci dosud německých podniků. Většina jich tudíž přicházela, podobně jako v předchozím případě, už v červnu a v červenci na základě dekretu č. 5/1945 Sb.

Zájem o přesídlení do Vrchlabí byl ze strany nezemědělských osídlenců obrovský a nabídka naprosto nestačila krýt poptávku. Na žádosti o přidělení určitých živností musela místní správní komise již v srpnu 1945 odpovídat negativně.¹⁰² Již o měsíc dříve začala navíc odmítat zájemce o byty či rodinné domy. Představitelé města se shodli na tom, že je budou přidělovat jen těm uchazečům, kteří mají ve Vrchlabí trvalé zaměstnání.¹⁰³

Lidé, které lze zařadit do skupiny nezemědělských osídlenců, přicházeli zpravidla z blízkého okolí. Podobně jako u zemědělských osídlenců jich nejvíce přišlo z obcí spadajících do dnešního okresu Semily (až 45 %).¹⁰⁴ Po nich následovali osídlenci z okresu Jičín a třetí místo zaujímali zájemci z Prahy. Zbylá část nově příchozích pocházela rovněž z nepříliš vzdálených vnitrozemských regionů. Mezi národními správci živností bylo i hodně navrátilců, tedy lidí, kteří ve Vrchlabí žili před válkou, v důsledku okupace jej ale

¹⁰¹ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání, přehledová zpráva o činnosti MěNV ve Vrchlabí pro plenární schůzi dne 25. 6. 1946.*

¹⁰² Tamtéž, kart. 65, inv. č. 1031, *Národní správa živností – oběžníky, žádosti, korespondence, zamítnutí žádosti Josefa Ruzhy z 13. 8. 1945.*

¹⁰³ Tamtéž, kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise, zápis z 3. 7. 1945.*

¹⁰⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA v Zámrsku), fond Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (dále jen OÚ a FNO), oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), inv. č. 29, kart. 72; kart. 73; kart. 75; kart. 77, *Protokoly o revizi.*

opustili.¹⁰⁵ Část z nich se po návratu ucházela o národní správu těch živností či podniků, ve kterých před válkou pracovali jako řadoví zaměstnanci.¹⁰⁶

Míra fluktuace národních správců nezemědělského majetku byla poměrně nízká. Pozitivní je rovněž skutečnost, že většina jich měla odpovídající kvalifikaci.¹⁰⁷ Pro jejich případnou náhradu mělo navíc město dostatek jiných uchazečů. Žádosti o přesídlení do Vrchlabí a převzetí nějaké z tamních živností přicházely ještě dlouho poté, co byly zcela obsazeny (v průběhu let 1946 i 1947). I v případě, že se nějaký majetek ve Vrchlabí uvolnil, neměli řadoví uchazeči na udělení národní správy nárok. Preferováni totiž byli tzv. přednostní uchazeči, a to zejména vojenské osoby a také reemigranti přicházející do Vrchlabí od roku 1947. Ještě než bude pojednáno o těchto osobách, je nutné zastavit se blíže u osídlenců, kteří přišli v první vlně, zejména pak z hlediska jejich motivů pro odchod do sledovaného krkonošského města.

6.3. Charakteristika osídlenců

Důvody pro odchod lidí do pohraničí byly rozmanité. Pohnutky, které je vedly k opuštění dosavadního bydliště a hledání nového domova, je zpravidla velmi obtížné postihnout. Částečně je lze poodhalit na základě dopisů, v nichž žádali o možnost přesídlit do Vrchlabí.

Při určitém zobecnění lze říci, že ve většině případu se jednalo o lidi ne zcela spokojené se svou stávající životní situací. Někteří chtěli svůj domov opustit proto, že jim

¹⁰⁵ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), inv. č. 29, kart. 72; kart. 73; kart. 75; kart. 77, *Protokoly o revizi*.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ To znamená, že přebíral-li národní správce nějakou živnost, měl zpravidla živnostenský list, který ji k jejímu výkonu opravňoval. Krejčovství tak přebíral vyučený krejčí, hostinec hostinský atd. V mnoha pohraničních regionech toto ale samozřejmostí nebylo a kvůli nedostatku zájemců přebírali živnosti často lidé, kteří byli vyučeni ve zcela odlišném oboru. MAREK, Pavel: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno 2006, s. 105.

příliš připomínal válečné útrapy, které v něm prožili.¹⁰⁸ Frekventované byly důvody spojené s jejich stávajícími pracovními podmínkami. Někteří se chtěli jen osamostatnit, větší skupinu pak tvořili lidé, kteří nebyli příliš úspěšní ve svém oboru, a to zpravidla z toho důvodu, že nebyli schopni čelit velké konkurenci, jež panovala v místech dosavadního bydliště.¹⁰⁹

Zajímavá je z tohoto pohledu žádost živnostníka a zároveň předsedy místního národního výboru ze západních Čech. Ten svoje rozhodnutí přesídlit do Vrchlabí odůvodňoval skutečností, že nemalá část obyvatel jeho obce již do pohraničí odešla a on tak přišel o klientelu i některé zaměstnance. Z obav, že se neuživí, chce proto i on budovat svoji živnost v pohraniční obci.¹¹⁰ Další skupina lidí vysvětlovala své rozhodnutí jednoduše jako touhu jít „budovat pohraničí“.¹¹¹ V tomto případě je nicméně těžké hodnotit, zda byla jejich slova upřímná, nebo zda se za nimi neskrývala jen snaha zapůsobit na výběrovou komisi.

V souvislosti se zkoumáním pohnutek osídlenců vyvstává také otázka výběru lokality. Na základě žádostí lze i v rámci této problematiky vytvořit několik skupin zájemců. Jak již bylo naznačeno výše, Vrchlabí bylo z pohledu osídlenců atraktivní. Část jich chtěla do města proto, že toužila žít ve „zdravé krajině“, případně v lokalitě, která je turisticky zajímavá, některé lákala kvalitní infrastruktura. Lidé kvitovali, že by mohli žít

¹⁰⁸ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 45, inv. č. 1028, *Národní správa domů – oběžníky, žádosti, korespondence*, žádost ženy z Větrného Jeníkova z 16. 2. 1946.

¹⁰⁹ Tamtéž, kart. 142, inv. č. 1169, *Živnosti – korespondence (podle jmen), H–L*, žádost Františka Koštejna z Dolní Kalné z 24. 9. 1945; Tamtéž, kart. 65, inv. č. 1031, *Národní správa živností – oběžníky, žádosti, korespondence*, žádost muže z Beřovic z 12. 9. 1945.

¹¹⁰ Tamtéž, kart. 144, inv. č. 1169, *Živnosti – korespondence (podle jmen) T–Ž*, žádost Františka Tomana z Janovic na Úhlavou z 21. 2. 1946.

¹¹¹ Tamtéž, kart. 140, inv. č. 1167, *Příděly živností dle oborů*, žádost Jaroslava Jirutky z Lázní Běláhoř z roku 1945; Tamtéž, kart. 65, inv. č. 1031, *Národní správa živností – oběžníky, žádosti, korespondence*, žádost Jana Köberleho z Brna z 6. 2. 1946.

v oblasti, kde je dobré železniční spojení a několik středních škol.¹¹² Další skupina si zvolila Vrchlabí, jelikož ji k městu poutal určitý vztah. Buď zde žili před válkou, nebo zde měli příbuzné, případně jejich děti začaly studovat na místní škole.

Rozhodnutí se pro určitou lokalitu ještě nemuselo automaticky znamenat, že do ní člověk přesídlil. V případě Vrchlabí, které mělo přehršel zájemců, to platilo dvojnásob. Potenciální osídlenci se tak ve svých žádostech často uchýlovali k používání frází, jejichž prostřednictvím chtěli zvýšit své šance u místních správních orgánů. Většina žádostí se proto vyznačuje velmi specifickou rétorikou svědčící zároveň o určitém diskurzu, který v té době v názorech na pohraničí panoval.

Téměř všichni žadatelé dávali najevo, že si jsou vědomi zodpovědnosti, kterou by měli jako budovatelé nové české společnosti v pohraničí. Zájemci o přesídlení do Vrchlabí tak o sobě tvrdili, že jsou národnostně spolehliví, dobří Češi, snaživí pracovníci či horliví vlastenci. Často rovněž zdůrazňovali své odhodlání podílet se na znovuvybudování českých pozic ve Vrchlabí. Odkazy na německou minulost města, zejména zlomový rok 1938, byly velmi četné a uváděny byly především jako odstrašující příklad, jako doba, která se už nikdy nesmí opakovat. Německé obyvatelstvo bylo zpravidla zmiňováno nepřímou, například jako „nepřítel všeho českého“.¹¹³ V dopisech znovu vyvstal i motiv hraničářů, pojem používaný zejména v dobách první republiky pro příslušníky české menšiny hájící české pozice v německých pohraničních oblastech.¹¹⁴

Ačkoli některá spojení mohou působit poněkud výstředním dojmem, je třeba říci, že zcela odpovídají dobové náladě a názorům na pohraničí, které po roce 1945 v české společnosti převládly. Lidé byli přesvědčeni o oprávněnosti proměny pohraničí, které mělo

¹¹² SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 140, inv. č. 1167, *Příděly živností dle oborů*, žádost Oldřicha Cínka z Chrudimi ze 7. 6. 1945; Tamtéž, kart. 45, inv. č. 1028, *Národní správa domů – oběžníky, žádosti, korespondence*, žádost Blaženy Goldschmiedové z Kolína z 29. 10. 1946.

¹¹³ Tamtéž, kart. 140, inv. č. 1167, *Příděly živností dle oborů*, žádost Jindřicha Adama ze Staré Paky z 1. 6. 1945.

¹¹⁴ Tamtéž, žádost Josefa Kulma ze Dvora Králové nad Labem z 28. 5. 1945;

být očištěno od všeho německého.¹¹⁵ Chtěli dokázat, že právě oni jsou ti nejlepší pro budování nové slovanské společnosti.

Vedle zdůrazňování morálních kvalit se žadatelé snažili zvýšit své šance i vyzdvihováním svých dovedností. Nejen že se považovali za kompetentní osoby pro převzetí některé zemědělské usedlosti či živnosti, často rovněž tvrdili, že město by z jejich příchodu a následného zapojení do místního hospodářství získalo značný prospěch. Ten se měl například projevit i tím, že by se Vrchlabí prostřednictvím jejich podnikatelských aktivit proslavilo v celé zemi.¹¹⁶

Poslední skupinu uchazečů tvořili lidé, kteří se považovali za oprávněné k přesídlení do pohraničí a převzetí nějakého majetku z toho důvodu, že byli určitým způsobem postiženi válečnými událostmi. Popisovali proto, jakým způsobem byli perzekvováni oni či jejich rodinní příslušníci, na druhé straně vyzdvihovali své zapojení do protiněmeckého odboje, nejčastěji v rámci květnového povstání.

6.4. Závěrečná fáze osídlování

Ačkoli hlavní vlna osídlení proběhla ve Vrchlabí v roce 1945, i v následujících dvou letech přicházelo do Vrchlabí nové obyvatelstvo. V této fázi osídlovacího procesu bylo mezi nově příchozími nadále české obyvatelstvo, ve většině případů se ale jednalo o vojenské osoby spadající do kategorie přednostních uchazečů. Tato skupina si velmi oblíbila celou oblast severovýchodních Čech a její koncentrace v regionu byla velmi vysoká. Zastoupení v ní byli vojáci zahraničních armád, partyzáni, demobilizovaní vojáci a především vojáci v činné službě.¹¹⁷ Kromě nich se na osídlování Vrchlabí podíleli od

¹¹⁵ SPURNÝ, M.: *c. d.*, s. 32; 39; 130.

¹¹⁶ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 144, inv. č. 1169, *Živnosti – korespondence (podle jmen) T–Ž*, žádost Karla, J. Urbana z Jablonce nad Jizerou z 13. 10. 1945.

¹¹⁷ HORÁKOVÁ, G.: *c. d.*, s. 47.

roku 1946 i lidé ze Slovenska a od roku následujícího i skupina tzv. reemigrantů, jež rovněž disponovala přednostním právem.

Jako reemigranti byli označováni Češi a Slováci trvale usazení v cizině, kteří se po roce 1945 začali vracet do Československa. Do poloviny roku 1946 přicházeli tito krajané individuálně, poté už byl jejich přesun koordinovaný. Mezi prvními navrátilci byli lidé z Rakouska, Polska, Francie, Belgie, Německa či Jugoslávie.¹¹⁸ Většina reemigrantů nicméně přicházela až od roku 1947 a nejvýraznější skupinu mezi nimi tvořili volyňští Češi. Posledně jmenovaní přicházeli od března 1947 i do Krkonoš.

První vlak volyňských Čechů dorazil do regionu na počátku března 1947 a záhy byl následován dalšími transporty.¹¹⁹ V souvislosti s příjezdem těchto osídlenců se vyskytl určitý problém, který spočíval v tom, že na Trutnovsko nakonec přijelo asi dvakrát tolik volyňských Čechů, než se očekávalo.¹²⁰ Na takový nápor nebyly jednotlivé národní výbory připraveny. Sehnat zachovalou a dosud neobsazenou zemědělskou usedlost byl v roce 1947 téměř nadlidský úkol. Mnozí reemigranti z Volyně tak po příjezdu do Krkonoš zažívali pocity deziluze. Sedláci zvyklí hospodařit na velmi úrodné půdě se nyní měli spokojit s usedlostmi v málo úrodném podhorském kraji, z nichž některé byly navíc i zcela vykradené.¹²¹

8. března uvítalo první volyňské Čechy i vrchlabské vlakové nádraží.¹²² Tito reemigranti se nicméně neusadili přímo ve Vrchlabí, ale v nedaleké obci Čistá. I ve

¹¹⁸ ARBURG, A. von – STANĚK, T. (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí. Díl II., svazek 1*, s. 207.

¹¹⁹ *Volyňští Češi u nás*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 11, 7. 3. 1947, s. 2.

¹²⁰ *Volyňští Češi a co se kolem seběhlo*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 12–13, 14. 3. 1947, s. 2.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² *Vítáme volyňské bratry do vrchlabského okresu*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 12 – 13, 14. 3. 1947, s. 2.

Vrchlabí jich později několik našlo svůj domov, natrvalo se zde ale usadila pouze jedna rodina.¹²³

V početnosti tak volyňské Čechy předběhly jiné skupiny reemigrantů. Nejvíce krajanů přišlo do Vrchlabí z Francie (s rodinnými příslušníky 11 lidí), z Bulharska (rovněž 11 lidí) a Polska (5 lidí).¹²⁴ V kontextu celkového počtu obyvatel se jednalo o marginální skupinu osídlenců.

Jak již bylo naznačeno výše, do Vrchlabí přicházely od roku 1946 i osoby ze Slovenska. Ty se v regionu uplatňovaly výhradně jako lesní dělníci. Kromě nich přicházeli ve stejném roce i dělníci z Rumunska. Mezi příslušníky těchto skupin byli často i lidé méně spolehliví s horší pracovní morálkou. Z těchto důvodů byli někteří Rumuni a Slováci jako osoby „práce se štítící“ na konci roku 1947 z města, potažmo okresu, vyhoštěni.¹²⁵

Ačkoli to nelze říci zcela explicitně, konec roku 1947 je většinou chápán jako období, kdy byl proces osídlování u konce.¹²⁶ K příchodům i odchodům do pohraničí docházelo sice nadále, měly ale mnohem menší rozsah.

I přesto, že se nepodařilo dosáhnout předválečné hodnoty počtu obyvatel, bylo osídlování Vrchlabí považováno za úspěšné. Pozitivní vliv na celý proces měl především rychlý průběh osídlení odvíjející se od velkého zájmu o daný region. Ke konsolidaci rovněž přispívala skutečnost, že největší skupinu osídlenců představovali lidé z relativně blízkého okolí. Ačkoli bylo Vrchlabí ve srovnání s jinými pohraničními regiony nadprůměrné, v oblasti severovýchodních Čech se nejednalo o výjimečný jev. O celou tuto průmyslově rozvinutou oblast byl mezi osídlenci enormní zájem.¹²⁷

¹²³ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 30, inv. č. 1000, *Reemigranti a repatrianti*, seznam reemigrantů s dětmi do 18 let z 26. 8. 1947.

¹²⁴ Tamtéž, seznam reemigrantů.

¹²⁵ Tamtéž, kart. 23, inv. č. 985, *Cikáni a osoby práce se štítící*, návrh na vyhoštění osob štítících se práce z 26. 11. 1946.

¹²⁶ ČAPKA, F. – SLEZÁK, L. – VACULÍK, J.: *c. d.*, s. 32.

¹²⁷ KMONÍČEK, J.: *Návrat domů*, s. 117.

7. Průmyslové podniky

Československý průmysl prodělal ve sledovaném období závažné změny. Je zajímavé, že pouhé tři roky stačily na to, aby se charakter průmyslové výroby zcela proměnil, a to zejména z hlediska jejího vlastnického uspořádání. Právě pojem vlastnictví je pro první tři poválečné roky zcela klíčový, obzvlášť to platí pro oblast pohraničí, kde byla většina majetku v rukou německého obyvatelstva považovaného po válce za státně nespolehlivé. Kvůli tomu změnila většina podniků svého majitele. Tyto majetkové přesuny měly několik fází a byly poměrně komplikované, proto je nutné objasnit několik klíčových pojmů, jež s danými přesuny souvisely.

Jakýmsi odrazovým můstkem byla již zmiňovaná národní správa. Ta byla zaváděna do podniků patřících státně nespolehlivému obyvatelstvu, aby omezila jeho právo na volné nakládání s majetkem. Rozhodujícím faktorem při posuzování státní spolehlivosti přitom byla otázka, k jaké národnosti se lidé přihlásili při sčítání lidu v roce 1930.¹²⁸ Pakliže byla státní nespolehlivost prokázána, byla na celý majetek dané osoby uvalena národní správa. I poté byl formálním vlastníkem původní majitel, rozhodující slovo ale získal národní správce. Toho do funkce jmenovaly národní výbory (místní či okresní), v případě velkých průmyslových podniků pak výbory zemské.¹²⁹ Velikost podniku rovněž rozhodovala o tom, kolik správců bude do firmy dosazeno, u menších to bývala jedna osoba, u větších to mohlo být až 5 národních správců.¹³⁰ Okolnosti výběru jednotlivých správců bývaly

¹²⁸ Paragraf šest deketu č. 5/1945 Sb.

¹²⁹ MAREK, P.: *c. d.*, s. 105.

¹³⁰ PRŮCHA, V. a kol.: *c. d.*, s. 72.

často dramatické. Komplikovaly je zejména postoje závodních rad¹³¹ podniků, které měly na základě dekretu č. 5/1945 Sb. právo spolurozhodovat o těchto záležitostech.¹³²

Uvalení národní správy představovalo jakési provizorní řešení, na které navázala další opatření. Jedním ze způsobů, jak naložit s majetkem pod národní správou, bylo znárodnění, tedy nucené vyvlastnění majetku ve prospěch státu.¹³³ To se týkalo větších podniků splňujících podmínky stanovené v dekretch prezidenta republiky (v říjnu 1945 byly vydány čtyři dekrety o znárodnění). Kritériem pro znárodnění byl zejména průměrný počet zaměstnanců. Podmínky se nicméně lišily dle jednotlivých průmyslových odvětví.¹³⁴ Podniky znárodněné na základě říjnových dekretů se záhy začaly slučovat ve větší celky – tzv. národní podniky.¹³⁵

Podniky pod národní správou nesplňující podmínky pro znárodnění byly nejdříve konfiskovány, to znamená, že na ně byla uvalena jakási sankce, jejímž prostřednictvím propadl majetek státu.¹³⁶ Konfiskace průmyslových podniků se prováděla, tak jako u jiného nezemědělského majetku, dle dekretu č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945 „o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy“.¹³⁷ Konfiskace se prováděla bez náhrady a vztahovala se na téměř veškeré německé obyvatele (kromě těch,

¹³¹ Jednalo se o organizace vytvořené ze zaměstnanců podniku. Většinou se utvářely již v prvních dnech po osvobození (pokud byl v podniku dostatečný počet českých zaměstnanců), aby hájily práva zaměstnanců a podílely se na rozhodování o chodu továren. Jejich pravomoci byly mnohem větší než u původních prvorepublikových závodních rad. Dekret o závodních radách byl podepsán spolu se znárodnovacími dekrety (dekret č. 104/1945 Sb. o závodních a podnikových radách z 24. 10. 1945) a v podstatě legalizoval činnost těchto již existujících organizací. PRŮCHA, V. a kol.: *c. d.*, s. 101.

¹³² Paragraf osm dekretu č. 5/1945 Sb.

¹³³ PRŮCHA, V. a kol.: *c. d.*, s. 12.

¹³⁴ Zpravidla měly být znárodněny podniky, které měly v průměru více jak 500 zaměstnanců, u některých odvětví ale byla tato hranice nižší (například jen 150 zaměstnanců). Počet zaměstnanců se u těžkého průmyslu vypočítával dle průměrného stavu z let 1942–1944 u lehkého pak z let 1938–1940. *Dekret č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.* In: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-100> [cit. 3. 3. 2016].

¹³⁵ PRŮCHA, V. a kol.: *c. d.*, s. 103.

¹³⁶ KUKLÍK, J.: *Znárodněné Československo*, s. 13.

¹³⁷ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše.* In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html> [cit. 3. 3. 2016].

kteří aktivně bojovali za republiku nebo těch, kteří byli za války pronásledováni).¹³⁸ Řízení zkonfiskovaného podniku bylo nadále v rukou národního správce.

I u těchto majetkových podstat se záhy začala řešit otázka jejich dalšího osudu. Spor o to, jak se zkonfiskovanými podniky naložit, vešel ve známost jako tzv. „boj o konfiskáty“.¹³⁹ KSČ požadovala, aby i tyto firmy menšího rozsahu byly přičleněny k národním podnikům. S myšlenkou dalšího znárodnění ale nesouhlasily ostatní strany Národní fronty, jež se přikláněly spíše k reprivatizaci, tedy navrácení majetku do soukromých rukou.¹⁴⁰ Je třeba říci, že dobové naladění společnosti nahrávalo spíše přání komunistické strany. Pokusy o vrácení majetku původním majitelům totiž často vyvolávaly velký odpor veřejnosti.¹⁴¹ Většina konfiskátů tak nakonec byla začleněna do některého z již existujících národních podniků.

Všechny výše popsané změny se týkaly i průmyslových podniků ve Vrchlabí. Na těch nejdůležitějších bude nyní ukázáno, jak konkrétně ony změny probíhaly a jak se promítly do běžného chodu podniku.

7.1. Textilní průmysl

Podobně jako v jiných pohraničních městech i ve Vrchlabí měla dominantní pozici textilní výroba. Tradičním odvětvím tu již od 19. století bylo lnářství. Věhlas si město získalo zejména díky jemně tkaným kapesníkům. Druhá světová válka poněkud oslabila výsadní postavení textilního průmyslu, neboť se tu ve větší míře začaly prosazovat i jiné obory.

¹³⁸ Paragraf jedna a dva dekretu č. 108/1945 Sb.

¹³⁹ KUKLÍK, J.: *Dějiny československého práva*, s. 58.

¹⁴⁰ PRŮCHA, V. a kol.: *c. d.*, s. 95.

¹⁴¹ Asi nejznámějším případem je Varnsdorfská stávka z března 1947, na které dělníci protestovali proti vrácení továrny dřívějšímu židovskému majiteli Juliovi Beerovi. JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard – KUKLÍK, Jan: *Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939–2000)*. Praha 2003, s. 63–65.

Stav textilní výroby v prvních poválečných měsících byl velmi neutěšený. Sledované odvětví bylo válkou značně poškozeno a nemělo příliš dobré předpoklady pro obnovu. Znovuzahájení výroby, jež byla v textilkách zpravidla zastavena v průběhu dubna 1945, brzdil především nedostatek surovin. Podniky byly odkázány na mnohdy nepříliš kvalitní válečné zásoby. Na přiděl nových surovin pak často čekaly i několik měsíců. Situaci komplikoval i kritický problém s pracovními silami, kterých se neodstávalo. Konec války s sebou totiž přinesl odchod některých zaměstnanců. Podniky opustili totálně nasazení, zajatci či někteří němečtí pracovníci. Nové pracovní síly, především kvůli nízkým platům, textilní průmysl příliš nelákal.¹⁴² Příchod nových pracovníků brzdil i velký nedostatek bytů, který Vrchlabí trápil po celé sledované období.

I přes tyto negativní aspekty byl provoz v některých vrchlabských textilkách obnoven již v průběhu května. Úspěch či neúspěch nezávisel pouze na výše zmíněných okolnostech, ale často i na schopnostech národních správců. Některé podniky se potýkaly s tak velkými problémy, že se jim provoz obnovit nepodařilo a nakonec zanikly úplně.

Mezi podniky, které v průběhu sledovaných tří let ukončily výrobu, se řadí například firmy Berger a Walenta, výroba žíněných látek; Gürthler a Förderl, obrubování kapesníků; Antonín Hiltcher, mechanická pletárna a stávkárna; Rudolf Kraus, výroba kapesníků; Bratři Krausové, bělidlo, úpravna a mandlovna; E. J. Ettel, bělidlo; Josef Müller, barvírna a tiskárna; Leuzendorf a Waengler, bělidlo a úpravna Harta či František Walther, bělidlo a úpravna.¹⁴³

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že Vrchlabí přišlo po válce o nezanedbatelný počet textilních podniků. Obecně se jednalo o podniky menšího či středního typu. Příčiny zániku

¹⁴² JIRÁSEK, Zdeněk: *Vývoj textilního průmyslu v severovýchodních Čechách v letech 1945–1960*. Ústí nad Orlicí 1988, s. 29.

¹⁴³ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 158, inv. č. 782, *Textilní průmysl, zprávy o jednotlivých firmách textilního průmyslu*.

byly různé, nedostatek pracovních sil, velké zadlužení, špatný stav budov či skutečnost, že provozovny byly za války adaptovány pro válečné účely a nyní z určitého důvodu nebyly do původního stavu přebudovány. I přesto, že textilní průmysl utrpěl citelné ztráty a byl koncentrován do menšího počtu podniků, nadále si ve městě udržel svoji pozici.

7.1.1. Eduard Schreiber

Mezi významné vrchlabské textilní podniky patřila firma Eduarda Schreibera. Provozovny, jež zahrnovaly tkalcovnu, bělidlo, úpravnu i barevnu se nacházely v Hořejším Vrchlabí (foto č. 1), pobočná tkalcovna pak v samotném Vrchlabí. Firma se zabývala především výrobou kapesníků, jež až ze 70 % vyvážela do zahraničí.¹⁴⁴

Zásadním způsobem do vývoje Schreiberova podniku zasáhla druhá světová válka. Vrchlabská tkalcovna byla již v roce 1941 dána do klidu.¹⁴⁵ V předposledním roce války se navíc část tamní provozovny musela přeorientovat na válečnou výrobu.¹⁴⁶ Změny se dotkly i hornovrchlabského závodu, v němž bylo do klidu dáno bělidlo a úpravna.¹⁴⁷ Jedna z budov patřících Schreiberovi (bývalá přádelna juty č. p. 190) byla navíc v roce 1943 pronajata firmě C. Lorenz vyrábějící elektronky, jež byla do Hořejšího Vrchlabí přesunuta z Berlína (foto č. 2).¹⁴⁸

Nová historie Schreiberovy textilky se začala psát 14. května 1945, kdy byl podnik převzat do českých rukou. Úkol zajištění továrny připadl dvěma nově jmenovaným národním správcům, jimiž byli Ludvík Zindulka a Josef Bedrník, oba původem

¹⁴⁴ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *E. Schreiber, tkalcovna, bělidlo, úpravna, barevna, mercerizace, Hořejší Vrchlabí*, dotazník o průmyslovém podnikání z 5. 10. 1945.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 17, *Nájemní smlouva s firmou Schreiber a korespondence s nimi*, nájemní smlouva z 27. 1. 1943.

z Jilemnice.¹⁴⁹ Převzetí firmy do českých rukou bylo oznámeno i Viktorovi a Eduardovi Schreiberovi, dosavadním majitelům podniku, jež byli záhy odsunuti do Německa.¹⁵⁰

První, na čem začali národní správci pracovat, bylo obnovení provozu v jednotlivých závodech. Znovuzahájení výroby ale brzdil nedostatek surovin i pracovních sil. Většinu zaměstnanců do roku 1945 tvořili němečtí pracovníci, které bylo nyní nutné nahradit českými silami. Jednalo se o pomalý proces, o čemž svědčí i údaje ze září 1945. V této době v podniku pracovalo ještě 65 Němců a jen 51 Čechů.¹⁵¹ Příchod nových českých zaměstnanců brzdil hlavně nedostatek bytů ve Vrchlabí.¹⁵²

Pravděpodobně ještě závažnějším problémem byla skutečnost, že podnik neměl zásoby surovin. S velkými problémy se potýkala vrchlabská tkalcovna, jež sice byla v dobrém stavu, ale právě kvůli nedostatku surovin se zde nepracovalo, v chodu tak byla pouze přípravná a kapesníkové oddělení.¹⁵³ Tkalcovna v Hořejším Vrchlabí pracovala, s problémy se ale potýkalo bělidlo, v němž se sice podařilo obnovit za války zastavené práce, kvůli nedostatku surovin musely být ale v roce 1946 na nějakou dobu přerušeny.¹⁵⁴

Příznivěji se v roce 1946 vyvíjela alespoň situace kolem pracovních sil podniku. Počet českých zaměstnanců se podařilo navýšit na 163 a pouze 25 z nich bylo německé národnosti (ani v jednom případě se nejednalo o nenahraditelného specialistu).¹⁵⁵

V roce 1947 se podniku otevřely nové možnosti, v září totiž vypršela nájemní smlouva firmy C. Lorenz (v té době už začleněné do národního podniku Tesla) na budovu

¹⁴⁹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *E. Schreiber, tkalcovna, bělidlo, úpravna, barevna, mercerizace, Hořejší Vrchlabí, žádosti o správu národního majetku.*

¹⁵⁰ Tamtéž, protokol o převzetí firmy E. Schreiber do české správy ze 17. 9. 1945; Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání z 5. 10. 1945.

¹⁵¹ Tamtéž, situační zpráva národního správce o podniku z 3. 9. 1945.

¹⁵² Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání z 5. 10. 1945.

¹⁵³ Tamtéž, dotazník pro oblastní konferenci Ministerstva průmyslu ze září 1946.

¹⁵⁴ Tamtéž, hlášení o osazenstvu, nákupu a odbytu v průmyslu za duben a květen 1946.

¹⁵⁵ Tamtéž, dotazník pro oblastní konferenci Ministerstva průmyslu ze září 1946.

č. p. 190 a podnik přislíbil, že ji do konce roku vyklidí.¹⁵⁶ V budově sice nebyly vhodné stroje, jinak ale byla svým uspořádáním vhodná pro zřízení tkalcovny.¹⁵⁷ Národní správa ale nakonec tuto provozovnu pro rozšíření výroby nevyužila.

Důležitou událostí ve vývoji podniku bylo jmenování Ladislava Soudila národním správcem Schreiberovy textilky, ke kterému došlo v červenci 1946.¹⁵⁸ Soudil byl ředitelem národního podniku Pojizerské a bavlnářské závody v Semilech a jeho dosazení do funkce národního správce mělo předcházet začlenění vrchlabského závodu do semilského konglomerátu. Tento plán ale nakonec nebyl realizován, neboť v roce 1947 pražský ZNV změnil své rozhodnutí a národním správcem jmenoval ředitele jiného závodu, a to Přádelen a tkalcoven v Jaroměři (později n. p. Lina).¹⁵⁹ O osudu bývalé Schreiberovy textilky tak bylo definitivně rozhodnuto. Byla začleněna do znárodněného sektoru, což bylo završeno v dubnu 1948, kdy byla jaroměřskému národnímu podniku odevzdána do vlastnictví.¹⁶⁰

7.1.2. Alfred Pilz

Mezi důležité podniky zabývající se po válce textilní výrobou patřila i mechanická tkalcovna Alfred Pilz (foto č. 3). Firma ležící v katastru Harty (na tzv. Liščíh kopci), se věnovala tradičnímu vrchlabskému oboru, výrobě kapesníků. Podnik měl pro město, potažmo širší region značný význam, jelikož se jednalo o jedinou mechanickou tkalcovnu

¹⁵⁶ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlábí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 4, *Zápis o předání továrního objektu č. p. 190 v Hořejším Vrchlábí firmou Tesla národní správě textilních závodů Schreiber, zápis o předání továrního objektu z 1. 10. 1947.*

¹⁵⁷ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlábí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *E. Schreiber, tkalcovna, bělidlo, úpravna, barevna, mercerizace, Hořejší Vrchlábí*, dotazník pro oblastní konferenci Ministerstva průmyslu ze září 1946.

¹⁵⁸ Tamtéž, rozhodnutí ZNV z 29. 7. 1946.

¹⁵⁹ Tamtéž, výměr ZNV z 24. 6. 1947.

¹⁶⁰ Tamtéž, výměr ZNV z 20. 4. 1948.

vyrábějící ty nejjemnější lněné a bavlněné kapesníky.¹⁶¹ Ty byly známé i svým kvalitním zdobením, jež obstarávaly domácí šičky.

Druhá světová válka výrobu příliš neovlivnila. I když firma musela plnit určité vojenské zakázky, mírová výroba převažovala. Budovy a stroje byly po válce rovněž v dobrém stavu.¹⁶² Poválečný vývoj podniku byl provázen tradičními problémy textilního průmyslu. Tkalcovna neměla dostatek surovin ani pracovních sil. V červnu 1945 zaměstnával podnik celkem 72 lidí, z nichž 42 bylo domácích šiček.¹⁶³ Ve srovnání s předválečnou situací, kdy měla firma téměř 200 zaměstnanců, se jednalo o výrazný pokles.¹⁶⁴ Podnik byl schopen přijmout další zaměstnance, kvalifikovaných pracovních sil se ale nedostávalo, stejně tak nebyly k dispozici kvalitní suroviny.

S problémy, jež první poválečné měsíce přinesly, se musela potýkat národní správa dosazená i do tohoto podniku z důvodu státní nespolehlivosti původního majitele.¹⁶⁵ Prvním národním správcem se 15. května stal Hugo Volech. Jednalo se o navrátilce, jenž Vrchlabí opustil, podobně jako mnoho jiných Čechů, po německém záboru pohraničí v říjnu 1938. S textilní výrobou měl bohaté zkušenosti. Před válkou vedl ve městě podnik zabývající se právě výrobou kapesníků.¹⁶⁶ Ve své funkci nicméně Volech dlouho nesetřval, v říjnu 1945 sám požádal o zproštění funkce, neboť se rozhodl, že se v daném oboru osamostatní.¹⁶⁷

¹⁶¹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Alfred Pilz, výroba kapesníků, Harta*, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ SOA v Zámrsku, fond Alfred Pilz, mechanická tkalcovna kapesníků, Vrchlabí, kart. 9, inv. č. 19, *Dotazník o průmyslovém podnikání*, měsíční hlášení o stavu podniku za červen 1945.

¹⁶⁴ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Alfred Pilz, výroba kapesníků, Harta*, hlášení pro oblastní konferenci z 23. 9. 1946.

¹⁶⁵ Ten byl v roce 1945 i s rodinou odsunut do západního Německa. DUSIL, L.: *Alfred Pilz, mechanická tkalcovna kapesníků, Vrchlabí*. Inventář fondu. Zámrsk 1972, s. 1.

¹⁶⁶ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Alfred Pilz, výroba kapesníků, Harta*, žádost Huga Volecha o svěření úkolu národního správce z 1. 6. 1945.

¹⁶⁷ Tamtéž, zřeknutí se funkce národního správce u firmy Alfred Pilz z října 1945.

Novým správcem se poté stal Josef Šimůnek z nedaleké Horní Branné. I v tomto případě se jednalo o odborníka, v jehož prospěch svědčila i ta skutečnost, že před válkou 13 let u Pilze pracoval a prostřední firmy tak velmi dobře znal.¹⁶⁸ Za ještě důležitější okolnost lze považovat to, že se za Šimůnka opakovaně přimlouvala závodní rada podniku, jež si přála, aby byl do funkce národního správce jmenován „jejich člověk“ a ne nějaká cizí, třeba i kvalifikovanější osoba.¹⁶⁹ Přání závodní rady bylo nakonec splněno a Šimůnek setrval ve funkci po celé sledované období.

Mezi jeho hlavní úkoly patřilo kromě obstarání pracovních sil a surovin i obnovení vývozních možností. Na export připadalo před válkou 60 % veškeré produkce.¹⁷⁰ Od roku 1946 se začaly výrobky hartecké tkalcovny vyvážet do Dánska, Švédska, Norska, Maďarska či Spojených států, což byli i tradiční předváleční odběratelé.¹⁷¹ Postupně se podařilo překonat i problém s nedostatkem pracovních sil. V září 1946 v podniku pracovalo 113 zaměstnanců a vyjma jednoho pracovníka byli české národnosti.¹⁷²

V roce 1946 se aktuální otázkou stalo zapojení již zkonfiskované tkalcovny do některého z národních podniků. Původně se počítalo s jejím začleněním do Pojizerských bavlnářských závodů v Semilech, v roce 1947 ZNV své původní rozhodnutí zrušil a vrchlabský podnik, podobně jako v předchozím případě, připojil k Přádelnám a tkalcovnám v Jaroměři.¹⁷³ Od tohoto roku se začala odvíjet nová historie podniku začleněného do znárodněného sektoru. Později byla tkalcovna začleněna do národního podniku Mostex, v 50. letech pak do národního podniku Mileta.

¹⁶⁸ SOA v Zámrsku, fond Alfred Pilz, mechanická tkalcovna kapesníků, Vrchlabí, kart. 9, inv. č. 17, *Dosazení národního správce, odvolání národního správce*, dopis závodní rady podniku z 26. 10. 1945.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Alfred Pilz, výroba kapesníků, Harta*, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

¹⁷¹ SOA v Zámrsku, fond Alfred Pilz, mechanická tkalcovna kapesníků, Vrchlabí, kart. 9, inv. č. 24, *Hlášení pro oblastní konferenci o situace v závodě*, hlášení pro oblastní konferenci z 23. 9. 1945.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Alfred Pilz, výroba kapesníků, Harta*, výměr ZNV z 24. 6. 1947.

7.1.3. Roha

Druhou významnou harteckou textilkou byla Roha, továrna zabývající se kromě výroby kapesníků i filmovým a ručním tiskem na textilní zboží (foto č. 4). Svým zaměřením se tak poněkud odlišovala od jiných vrchlabských textílek, které se specializovaly výhradně na výrobu kapesníků. Firma byla výjimečná i osobou svého původního majitele, kterým byl židovský podnikatel Karel Max Löwit. Jednalo se o významnou postavu vrchlabského průmyslu. Kromě textilky v Hartě vlastnil i kabelářskou firmu, tzv. Východočeskou továrnu na káble sídlící přímo ve Vrchlabí.¹⁷⁴ Židovský původ majitele předurčil komplikovaný vývoj Rohy po druhé světové válce, kdy se hlavním tématem stala otázka vlastnických práv k podniku.

Důležitý mezník ve vývoji firmy představoval rok 1938, ve kterém byl podnik kvůli židovskému původu majitele převzat do německé správy. Oním správcem, označovaným v těchto případech termínem *trauhänder*, se stal Paul R. Walter, který později získal podnik do svého vlastnictví.¹⁷⁵ Karel Max Löwit odešel v roce 1938 i se svou rodinou do Velké Británie.¹⁷⁶

Druhá světová válka pak nepřinesla pouze změnu majetkových poměrů, zasáhla i do běžného chodu podniku, který se částečně musel přeorientovat na válečnou výrobu. Platilo to především o předposledním roce války, v němž podíl válečné výroby dosáhl

¹⁷⁴ Jednalo se o důležitý vrchlabský podnik založený roku 1923. U jeho zrodu stál židovský rod Löwitů, který se ve Vrchlabí věnoval zejména textilní výrobě. Krize, do které se textilní podnikání po první světové válce dostalo, vedla Arnolda Löwita k myšlence na změnu oboru. Rozhodl se, že se začne specializovat na výrobu elektrického materiálu a roku 1923 založil Východočeskou továrnu na káble. Firmu, která začala postupem času velmi prosperovat, převzal po smrti Arnolda jeho syn Karel Max Löwit. Tento podnikatel odešel roku 1938 do Anglie, odkud po válce vznesl požadavek na vrácení továrny na káble. Následovala dlouhá jednání, jejichž výsledkem byla neúspěšná restituce a začlenění podniku do n. p. Kablo Bratislava. REIL, Roman: *75 let výroby kabelů ve Vrchlabí*. Krkonoše – Jizerské hory, 31, 1998, č. 11, s. 30–31.

¹⁷⁵ SOA v Zámrsku, fond ROHA, filmový tisk a výroba kapesníků Harta u Vrchlabí, kart. 1, inv. č. 1, *Zpráva komisaře přebírajícího továrnu*, „*Arizace firmy ROHA*“, arisierung der Roha Harta 1938–1939.

¹⁷⁶ *Karel Löwit se vrátí do Vrchlabí*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 40, 12. 10. 1946, s. 1.

60 %.¹⁷⁷ I přes to zde přechod na běžnou výrobu proběhl relativně hladce. Zpráva o podniku z října 1945 informuje o tom, že původní mírová výroba již byla zcela obnovena.¹⁷⁸ O dobré poválečné situaci firmy svědčí i ta skutečnost, že zde nedošlo k tak výraznému poklesu počtu zaměstnanců jako u jiných závodů.¹⁷⁹

O něco problematičtější byla v případě tohoto podniku otázka dosazení národních správců. Spor o to, kdo je tou nejvhodnější osobou pro danou funkci, se protáhl až do roku 1948 a zapojilo se do něj hned několik stran. Podstatou konfliktu byla otázka oprávněnosti jednotlivých úřadů na dosazení národní správy. Situaci navíc komplikoval postoj závodní rady, jež i v tomto případě chtěla rozhodovat o zásadních otázkách souvisejících s řízením podniku.

Jako první jmenovala národní správce v červnu 1945 okresní správní komise. Jednalo se o dva pracovníky podniku, kteří do firmy nastoupili v průběhu druhé světové války v rámci totálního nasazení a po osvobození v ní zůstali.¹⁸⁰ Tyto národní správce podporovala i závodní rada továrny. V červenci 1945 jmenoval své národní správce i pražský ZNV, což vyvolalo velký odpor závodní rady, jež s dosavadními správci dobře vycházela.¹⁸¹ Spor se vyhroutil do té míry, že závodní rada bránila nově jmenovaným správcům ve vstupu do podniku.¹⁸² Později se ukázalo, že vzhledem k vysokému počtu zaměstnanců bylo jmenování správců skutečně v kompetenci ZNV.¹⁸³ Nastala patová situace, ve které ani jedna strana nechtěla ustoupit. Na stranu ZNV se přidal i hartecký národní výbor, jenž tvrdil, že ti původní správci na svou funkci nestačí. Pozicí jednoho z nich, Jana Nykla, navíc otřásla skutečnost, že bez povolení odprodal část surovin jinému

¹⁷⁷ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *ROHA (dříve Walter, R. P.), tiskárna umělého hedvábí a kapesníků Harta*, zpráva o podniku z 30. 7. 1946.

¹⁷⁸ Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž, žádosti Roberta Mikše a Janka Nykla o místo správce národního majetku.

¹⁸¹ Tamtéž, dopis závodní rady z 21. 8. 1945.

¹⁸² Tamtéž, zpráva ZNV z 13. 5. 1946.

¹⁸³ Tamtéž.

harteckému podniku.¹⁸⁴ Je třeba říci, že na situaci to příliš nezměnilo. Oním vykázáním národních správců vše na čas utichlo a prozatímně až do roku 1948 vedl podnik právě původní správce Jan Nykl.

Ještě více než spor o národní správu komplikovala chod podniku otázka navrácení firmy původnímu majiteli. Případná restituce Rohy byla v rozporu se snahou závodní rady usilující od roku 1945 o znárodnění.

Již v polovině října 1945, tedy ještě před vydáním dekretů o znárodnění se osazenstvo textilky shodlo na tom, že požádá Ministerstvo průmyslu o zestátnění podniku.¹⁸⁵ Následovala složitá jednání, jež byla ale dlouhou dobu, k nespokojenosti zaměstnanců Rohy, bezvýsledná. Ještě rok poté, co se usnesli na prosazení znárodnění, nedošlo v této záležitosti k žádné výraznější změně. Jak již bylo naznačeno výše, hlavním důvodem byla problematická otázka restituce této firmy. Závodní rada se nad pomalým vývojem celé záležitosti pozastavovala. Pro podpoření svých požadavků se úřadům snažila předložit přesvědčivé argumenty. Poukazovala především na velikost firmy, přesněji řečeno na vysoký počet zaměstnanců. Podnik v letech 1938–1940 přesahoval hranici 200 zaměstnanců, čímž splňoval podmínky dekretu č. 100/1945 Sb. pro znárodnění.¹⁸⁶

Závodní rada se zabývala i otázkou bývalého židovského majitele firmy, o kterém tvrdila, že o Rohu vlastně ani nemá zájem a že mu navíc již byla vrácena výše zmiňovaná Východočeská továrna na káble,¹⁸⁷ což rada považovala za dostačující.¹⁸⁸ Zdlouhavý spor byl vyřešen až v roce 1948, kdy se splnilo přání osazenstva podniku ohledně znárodnění firmy. Roha byla vyhláškou ministerstva průmyslu z 27. července 1948 znárodněna

¹⁸⁴ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *ROHA (dříve Walter, R. P.), tiskárna umělého hedvábí a kapesníků Harta*, zpráva ZNV z 13. 5. 1946.

¹⁸⁵ SOA v Zámrsku, fond ROHA, filmový tisk a výroba kapesníků Harta u Vrchlabí, kart. 1, inv. č. 8, *Korespondence národní správy*, dopis Revolučního odborového hnutí Hradec Králové z 19. 10. 1946.

¹⁸⁶ U podniků zušlechťovacího textilního průmyslu a tiskáren textilních výrobků byla hranice pro znárodnění stanovena nad 200 zaměstnanců. Paragraf jedna dekretu č. 100/1945 Sb.

¹⁸⁷ Ani tento podnik mu ale nakonec nebyl vrácen (viz poznámka č. 174).

¹⁸⁸ SOA v Zámrsku, fond ROHA, filmový tisk a výroba kapesníků Harta u Vrchlabí, kart. 1, inv. č. 8, *Korespondence národní správy*, dopis Revolučního odborového hnutí Hradec Králové z 19. 10. 1946.

a začleněna do národního podniku Textilní tiskárny, úpravny a barevny ve Dvoře Králové nad Labem (TIBA).¹⁸⁹ Jako jeden ze závodů tohoto národního podniku se pak věnovala původní výrobě.

7.1.4. Stella

Třetí z významných textilek v katastru Harty byla mechanická tkalcovna Stella (foto č. 5). Jednalo se o větší podnik vyrábějící textilie různých druhů, a to především z bavlny a umělého hedvábí. Její výrobky putovaly zejména na domácí trh, do zahraničí se před válkou vyváželo pouze 5 % celkové produkce.¹⁹⁰

Válečná léta do chodu podniku výrazněji nezasáhla. Výroba zůstala mírová, nad rámec se zavedla pouze výroba sáčků na střelný prach.¹⁹¹ Poválečné obnovení provozu tak komplikoval jen nedostatek materiálu a pracovních sil. Pokles počtu zaměstnanců byl ve srovnání s předválečnými roky značný. V roce 1938 pracovalo v hartecké tkalcovně přes 200 lidí, po osvobození to nebylo ani 100 zaměstnanců.¹⁹² Právě kvůli nedostatku pracovních sil a neuspokojivému zásobování surovinami pracoval podnik asi na 60 %.¹⁹³

Zajímavá byla v případě Stelly otázka národních správců. Konflikt, ke kterému v rámci této záležitosti došlo, pramenil z té skutečnosti, že do podniku byli podobně jako v předchozím případě jmenováni dva různí správci, jeden od OSK, druhý od ZNV a nebylo tak zřejmé, kdo se má ujmout vedení podniku¹⁹⁴ Do patové situace zasáhla závodní rada, která se jasně vyslovila pro národního správce dosazeného ZNV. Důvodem byl nesouhlas

¹⁸⁹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *ROHA (dříve Walter, R. P.), tiskárna umělého hedvábí a kapesníků Harta*, dopis firmy TIBA ohledně zrušení národní správy nad firmou ROHA v Hartě z 20. 8. 1949.

¹⁹⁰ Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

¹⁹¹ Tamtéž, zpráva národního správce o stavu podniku z roku 1945.

¹⁹² Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

¹⁹³ Tamtéž, zpráva národního správce o stavu podniku z roku 1945.

¹⁹⁴ Tamtéž, dopis závodní rady z 10. 7. 1945.

s počínáním druhého správce, který se závodní radě znelíbil svým tolerantním vztahem k německému osazenstvu podniku. Vadilo jim, že chránil německé zaměstnance a zdráhal se nabírat české pracovníky. Kladný vztah měl i k bývalému majiteli podniku Oskaru Wöhlovi, kterému dva týdny poté, co byla firma prohlášena za národní majetek, vyplatil finanční odměnu ve výši 1 000 říšských marek (asi 10 000 Kč).¹⁹⁵ I OSK tak nakonec souhlasila s odvoláním u závodní rady neoblíbeného národního správce.¹⁹⁶

Zmíněné neshody byly jen krátkou epizodou v poválečném vývoji tkalcovny. Firmě se brzy podařilo překonat prvotní problémy a v průběhu sledovaných tří let se stala jednou z nejlépe fungujících textilek na celém Vrchlabsku.¹⁹⁷ O její výrobky byl zájem i v cizině, kvůli nedostatku exportního zboží, ale nemohla tuto poptávku uspokojovat.¹⁹⁸

Podobně jako jiné vrchlabské podniky i Stella měla být začleněna do národního podniku v Semilech, v roce 1947 bylo ale rozhodnuto o začlenění hartecké tkalcovny do národního podniku Přádely a tkalcovny Jaroměř.¹⁹⁹

7.1.5. *Kleining a spol.*

Firma Kleining a spol. (foto č. 6) se svým sortimentem poněkud odlišovala od předchozích textilních podniků. Specializovala se totiž na výrobu obvazových látek (vaty, obinadel, gázy či náplastí).

Předpoklady pro poválečnou obnovu podniku byly dobré. Firma nebyla válkou poškozena ani během ní nemusela měnit předmět své výroby, navíc měla ve svém inventáři

¹⁹⁵ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 162, inv. č. 782, *Stella Harta*, dopis závodní rady z 10. 7. 1945.

¹⁹⁶ Tamtéž, zpráva národního správce o stavu podniku z roku 1945.

¹⁹⁷ *Dvouletý plán na Vrchlabsku splněn za leden až září na 119, 97 %*. Jednota. Pohraniční zpravodaj, č. 45, 22. 11. 1947, s. 2.

¹⁹⁸ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 162, inv. č. 782, *Stella Harta*, hlášení národního správce za IV. čtvrtletí 1946.

¹⁹⁹ Tamtéž, výměr ZNV z 24. 6. 1947.

velmi moderní stroje.²⁰⁰ Rychlému rozjezdu podniku nahrávala i ta skutečnost, že o jím vyráběné zboží byl enormní zájem. Z hlediska rozsahu se jednalo o větší firmu, jež před válkou zaměstnávala okolo 260 lidí.²⁰¹ V průběhu války počet poklesl a v době převzetí podniku národním správcem zde pracovalo 176 lidí, z nichž téměř polovinu tvořili zaměstnanci německé národnosti.²⁰²

Podnik byl uveden do provozu 23. května a ve srovnání s předválečným stavem pracoval asi na 60 %.²⁰³ Chod podniku byl i v tomto případě poznamenán kompetenčním sporem mezi vrchlabskou OSK a pražským ZNV ohledně toho, kdo je oprávněn jmenovat národního správce.

Nejdříve se národní správy ve druhé polovině května ujal František Večeřík z Prahy pověřený vedením podniku ze strany OSK.²⁰⁴ ZNV posléze jmenoval Luboše Singera pocházejícího rovněž z hlavního města.²⁰⁵ Oba národní správci se chtěli ujmout vedení podniku, což pochopitelně vedlo ke vzájemnému sporu. Šetřením bylo zjištěno, že oprávnění ke jmenování správce měl ZNV.²⁰⁶ Národním správcem se tak definitivně stal Luboš Singer.

Je třeba říci, že podnik tím rozhodně netratil. Jednalo se o zkušeného odborníka, který téměř 20 let pracoval právě v oblasti výroby obvazového materiálu.²⁰⁷ Jakmile se ujal funkce, začal s výměnou osazenstva podniku a německé odborníky se pokoušel nahradit českými silami. Nejednalo se o lehký úkol, neboť ani firma Kleining neměla pro své zaměstnance dostatečný počet bytů a nemohla nabídnout vysoké platové ohodnocení.²⁰⁸

²⁰⁰ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlábí (1945–1960), kart. 159, inv. č. 782, *Kleining a spol., výroba obvazového materiálu Vrchlábí*, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

²⁰¹ Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání firmy Kleining a spol.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž, příloha k prvnímu hlášení národního správce z října 1945.

²⁰⁴ Tamtéž, plná moc pro Františka Večeříka z 22. 5. 1945.

²⁰⁵ Tamtéž, příloha k prvnímu hlášení národního správce z října 1945.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž, dotazník o průmyslovém podnikání firmy Kleining a spol.

²⁰⁸ Tamtéž, příloha k prvnímu hlášení národního správce z října 1945.

I přesto se počet Čechů ve výrobě postupně zvyšoval a v létě roku 1946 v podniku pracovalo již jen 10 Němců.²⁰⁹ Jednalo se převážně o odborníky, kteří byli pro chod podniku nepostradatelní a u nichž se počítalo s co nejzazším termínem odsunu.²¹⁰

Co se týče dalšího směřování firmy, i její vývoj byl usměrněn zásahy za strany státu. Poté co byla jako nepřátelský majetek zkonfiskována, byly zahájeny přípravy na její znárodnění. I zde nastal obvyklý scénář, který spočíval ve jmenování ředitele národního podniku do funkce národního správce. V případě firmy Kleining se oním správcem stal ředitel firmy RICO, továrny vaty a obvazového zboží, národního podniku se sídlem v Praze.²¹¹ V dubnu 1948 byla vrchlabská firma tomuto národnímu podniku přidělena do vlastnictví a jako závod číslo 3 vyráběla i nadále obvazové zboží.²¹²

7.1.6. Josef Menčík

Mezi vrchlabskými textilními podniky poněkud vynikala firma Josefa Menčíka, a to především kvůli národnosti jejího majitele. Josef Menčík byl jeden z mála českých podnikatelů, který se prosadil v převážně německém prostředí. Poválečný vývoj firmy tak byl odlišný od předchozích případů, kdy německá národnost majitelů do jisté míry předurčila další osud podniků.

Počátky Menčíkova podnikání jsou spjaty s Černým Dolem, kde na konci 19. století založil první tkalcovnu. Tak jako mnoho jiných podnikatelů v regionu se i on specializoval na tkaní kapesníků. Výrobu postupně rozšiřoval a zakládal nové provozovny v dalších městech. I Vrchlabí se stalo důležitým střediskem jeho podnikatelské aktivity. Nejdříve

²⁰⁹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 159, inv. č. 782, *Kleining a spol., výroba obvazového materiálu Vrchlabí*, hlášení o stavu osazenstva k 31. 8. 1946.

²¹⁰ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zápis o schůzi komise národnosti a evidence osob z 21. 1. 1946.

²¹¹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 159, inv. č. 782, *Kleining a spol.*, změny při firmě již zapsané ze 17. 6. 1947.

²¹² Tamtéž, změny při firmě již zapsané z 20. 4. 1948.

zde založil přádelnu a později sem přesunul i ředitelství firmy. Druhá světová válka s sebou přinesla zavedení německé správy do Menčíkova podniku, kromě toho byly některé provozovny využity pro válečné účely, což později brzdilo obnovu výroby.

Poválečný vývoj firmy byl poměrně dramatický. Dědicem firmy a osobou, která se teoreticky měla vyrovnat s problémy, jež první poválečné roky přinesly, byl Alois Menčík mladší, ten ale po válce pobýval mimo Československo, proto jeho úlohu převzal otec Alois Menčík. Nejednalo se o lehký úkol, kromě provozoven ve Vrchlabí a v Černém Dolem patřila Menčíkovým i tkalcovna v Dolní Branné a Heřmanicích nad Labem a také přádelna v Líšném u Malé Skály.²¹³

Obnovení provozu v jednotlivých závodech bylo velmi komplikované a v některých případech i neúspěšné. Situace v přádelně ve Vrchlabí (foto č. 7) byla možná nejproblematictější. Hlavním důvodem nepříznivého vývoje byla skutečnost, že tamní provozovna byla v roce 1943, poté co byl její provoz úředně zastaven, pronajata firmě Stolzenberg přesunutě do Vrchlabí z Berlína.²¹⁴ Právě tento pronájem a složitá komunikace s národní správou Stolzenbergu komplikovaly po válce obnovení výroby v přádelně.

V prvních poválečných měsících ještě nic nenasvědčovalo tomu, že dohoda ohledně Menčíkovy továrny bude tak obtížná. V červnu 1945 Stolzenberg přádelnu opustil a odvezl odtud i své stroje.²¹⁵ Základní předpoklad pro obnovení chodu přádelny tak byl splněn. Problém spočíval v tom, že továrna byla po odchodu německé firmy v nepořádku. Menčík proto požadoval, aby ji uvedla do provozuschopného stavu.²¹⁶

²¹³ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Menčík J., přádelna bavlny a umělých vláken Vrchlabí*, zpráva o stavu jednotlivých závodů k 1. 9. 1946.

²¹⁴ Tamtéž, kart. 195, inv. č. 784, *Stolzenberg, s.r.o., továrna na obrábění kovů Vrchlabí*, zpráva o sloučení dvou pobočných závodů firmy Stolzenberg z 6. 6. 1945.

²¹⁵ Tamtéž, kart. 160, inv. č. 782, *Menčík J., přádelna bavlny a umělých vláken Vrchlabí*, dopis A. Menčíka v záležitosti uvedení vrchlabské přádelny do provozu z 2. 4. 1947.

²¹⁶ Tamtéž.

Toto se ukázalo jako zásadní problém, na kterém celá věc ztroskotala. Důvodem byly i neutěšené poměry ve firmě Stolzenberg, které se mimo jiné vyznačovaly častým střídáním národních správců. Nastala jakási patová situace, která trvala až do roku 1947. Město, místní obyvatelé i podnikatel Menčík stáli o to, aby přádelna začala opět fungovat. Menčík měl pro provozovnu dostatek pracovních sil, neměl ale finanční prostředky na to, aby zlikvidoval škody, jež zde předchozí nájemce za války způsobil. Uhrazení těchto nákladů proto i nadále požadoval od národní správy firmy Stolzenberg. Její neochota k vyřešení daného problému vedla Menčíka k tomu, že na firmu podal žalobu.²¹⁷ I přes všechny tyto snahy se přádelnu, jež by město i širší okolí potřebovalo, nepodařilo uvést do provozu. Byla tak jedním z podniků, jež doplatil na válečné události a především na neochotu některých národních správců.

V blízkém okolí tak z Menčíkových provozoven po válce fungovala tkalcovna v Dolní Branné a podniky v Černém Dole zahrnující tkalcovnu, barevnu, bělidlo a úpravnu.²¹⁸

7.1.7. Družstvo Krakonoš

Specifickým pokusem o nové uspořádání vrchlabského kapesníkářského průmyslu bylo založení družstva Krakonoš v roce 1945 (foto č. 8). Cílem družstva, které převzalo většinu menších vrchlabských německých podniků zabývajících se výrobou kapesníků, bylo reorganizovat tkalcovskou výrobu kapesníků. U německých majitelů byli zaměstnáni

²¹⁷ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 160, inv. č. 782, *Menčík J., přádelna bavlny a umělých vláken Vrchlabí*, dopis A. Menčíka v záležitosti uvedení vrchlabské přádelny do provozu z 2. 4. 1947.

²¹⁸ SOA v Zámrsku, fond Josef Menčík Vrchlabí, kart. 1, inv. č. 3, *Korespondence s úřadem ochrany práce, zprávy o jednotlivých provozovnách z roku 1947.*

především čeští tkalci z blízkých českých vesnic.²¹⁹ Někteří z nich po válce vystoupili s iniciativou založení družstva, jež by chránilo jejich zájmy a zlepšilo podmínky práce.

Je třeba říci, že zmíněná snaha měla hlubší kořeny, neboť první pokus o založení družstva se objevil už v říjnu 1938 v souvislosti se zábořem města Vrchlabí. V této události viděli totiž někteří tkalci šanci na vymanění se z vlivu vrchlabských německých podnikatelů. V Mrklově, odkud část domácích tkalců pocházela, proto vznikl přípravný výbor pro založení družstva.²²⁰ Tato iniciativa byla záhy zmařena, neboť Mrklov i další národnostně české obce byly v listopadu rovněž zahrnuty do německého záboru. Tkalci tak nadále museli pracovat pro německé podnikatele.²²¹ Válečná léta veškeré snahy na změnu podmínek krkonošských tkalců utlumila. Aktivitu začali znovu rozvíjet v předposledním roce války. V lednu 1944 se v Mrklově ustanovil přípravný výbor pro založení družstva ručních tkalců Krakonoš. Členem výboru byl i Vlastimil Kraus, později jedna z ústředních postav družstva.²²²

Podmínky pro založení družstva pochopitelně vytvořil až definitivní konec druhé světové války. Již v prvních dnech po osvobození tkalci myšlenku na združstevnění domácí tkalcovské výroby oživili a zahájili přípravné kroky. 11. května byl na slavnostním zasedání znovu ustanoven přípravný výbor. Při této příležitosti promluvil i Vlastimil Kraus, jenž popsal pocity domácích tkalců, kteří ztratili důvěru v soukromé podnikání a nyní se upínali k družstevnictví.²²³ Aktivita tkalců vyvrcholily v srpnu 1945, kdy se

²¹⁹ Zejména z Mrklova, Dolních a Horních Štěpanic, Benecka, Roudnice, Křížlic a Valteřic.

²²⁰ SOKA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 47, *Rozbor domácí textilní práce v Krkonoších a na Vrchlabsku 1944–1946*, zpráva o kapesníkářském průmyslu ve Vrchlabí a okolí z dubna 1946.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž, kart. 1, inv. č. 5, *Ustavení přípravného výboru družstva Krakonoš*, protokol o ustavení přípravného výboru z 1. 1. 1944.

²²³ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 7, *Zasedání zástupců ručních tkalců v Krkonoších a ustavení přípravného výboru dne 11. 5. 1945*, proslov Vlastimila Krause při slavnostním zasedání zástupců ručních tkalců v Krkonoších dne 11. 5. 1945.

konala ustavující valná hromada, na níž oficiálně vznikl „Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců se sídlem ve Vrchlabí“.²²⁴

Družstvo převzalo celkem osm firem zabývajících se výrobou kapesníků. Konkrétně to byly vrchlabské podniky Josef Lorenz, Kurt Preissler, Adolf Kellermann, Eduard Reinisch, Jumar a Storm, Ferdinand Gröschel v Hořejším Vrchlabí, dále B. W. Krönig a synové v Hartě a Honemeyer a Pilz v Dolní Branné.²²⁵

Většina z osmi firem byla založena na konci 19. století a specializovala se především na výrobu lněných kapesníků. Ty nejjemnější lněné kapesníky, díky kterým se Vrchlabí proslavilo po celém světě, si podnikatelé nechávali zhotovovat u domácích tkalců, část produkce v případě některých firem tvořily i kapesníky vyrobené v cizích mechanických tkalcovnách.²²⁶

Vrchlabský kapesníkářský průmysl byl výhradně exportní. U sedmi z osmi sledovaných podniků prodej zboží do zahraniční převažoval. Mezi odběratele kapesníků se řadily téměř všechny evropské státy (hlavním obchodními partnery pak byly Německo, Rakousko, Švýcarsko, Nizozemí, Maďarsko či skandinávské země), kromě toho se vyváželo i do Severní a Jižní Ameriky či některých států severní Afriky.

Jak již bylo naznačeno výše, mezi zaměstnance těchto firem se řadili zejména domácí tkalci, tedy pracovníci, kteří do vrchlabských podniků nedocházeli, ale pracovali z domova. Z hlediska počtu zaměstnanců byla největší firmou B. W. Krönig a synové v Hartě, jež dávala práci 151 lidem.²²⁷ V případě, že by byl brán v potaz pouze počet domácích zaměstnanců (nikoli dělníků a úředníků pracujících přímo v podniku), měla by prvenství dolnobrannská firma Honemeyer a Pilz, pod níž pracovalo 84 domácích tkalců

²²⁴ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 159, inv. č. 782, *Krakonoš družstvo krkonošských tkalců Vrchlabí*, zpráva o ustavující valné hromadě sepsaná 1. 9. 1945.

²²⁵ Tamtéž, zpráva družstva o převzetí německých podniků z 25. 6. 1945.

²²⁶ Tamtéž, exposé družstva Krakonoš o textilním průmyslu ve Vrchlabí a okolí z 30. 8. 1945.

²²⁷ Tamtéž.

a šiček.²²⁸ Nejmenším byl podnik Kurta Preisslera s 33 zaměstnanci (z toho 15 domácími).²²⁹

Všech osm firem bylo až do konce druhé světové války majetkem osob německé národnosti, tedy lidí považovaných po květnu 1945 za státně nespolehlivé, z toho důvodu byla do všech sledovaných podniků dosazena národní správa.

Osudy původních majitelů firem, jež byly začleněny do družstva Krakonoš, se různí. Někteří z nich se postavili proti rozhodnutí úřadů ohledně dosazení národní správy a prokázáním své státní spolehlivosti se snažili získat majetek zpět. To se týkalo například firmy Adolf Kellermann. Její poslední majitel Otto Kellermann se snažil dokázat, že splňuje podmínky pro zachování státního občanství. Tvrdil, že vždy podporoval zájmy Čechů a že sám byl politicky perzekvován.²³⁰ Sliboval, že v případě kladného vyřízení jeho žádosti bude usilovat o zlepšení sociálního postavení tkalců. Kromě toho vyzdvihoval své profesní zkušenosti, jež by se podniku mohly v budoucnu hodit.²³¹ Žádný z uvedených argumentů ale úřady nepřesvědčil. Najevo totiž vyšly určité informace svědčící v Kellermannův neprospěch. Podnikateli přitížil zejména dopis z roku 1943, ve kterém psal o úkolech nově založené školy pro německé tkalce ve Vítkovicích. Z dopisu vyplývá, že zájmy Čechů příliš nepodporoval, naopak chtěl vychovat novou generaci německých tkalců, kteří by nahradili ty české.²³² Snaha o zrušení národní správy tak nakonec úspěšná nebyla a Kellermann v roce 1946 opustil republiku.²³³

Specifická byla situace u firem Jumar a Storm a Kurt Preissler. Tyto původně židovské podniky změnilo za války svého majitele. Po roce 1945 tak vyvstala otázka

²²⁸ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 159, inv. č. 782, *Krakonoš družstvo krkonošských tkalců Vrchlabí*, exposé družstva Krakonoš o textilním průmyslu ve Vrchlabí a okolí z 30. 8. 1945 (příloha č. 1).

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Tamtéž, žádost Otty Kellermann o vynětí obchodu z národní správy z 30. 8. 1945.

²³¹ Tamtéž.

²³² Tamtéž, dopis Otty Kellermann z 26. 11. 1943.

²³³ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), kart. 74, inv. č. 29, *Adolf Kellermann, výroba kapesníků Vrchlabí*, zpráva o revizi podniku z 26. 11. 1947.

případného navrácení majetku původním židovským majitelům. Firmu Jumar a Storm vlastnil do roku 1941 židovský podnikatel německé národnosti Paul Eisenberger.²³⁴ On sám pravděpodobně za války zemřel v některém z koncentračních táborů, jeho manželka s dětmi válku přežila a majetek se neúspěšně pokusila vyjmout z národní správy.²³⁵

Podobná situace nastala v případě firmy Kurt Preissler. Jejím původním majitelem byl německý židovský podnikatel Theodor Kornfeld, který zemřel již v roce 1939. Firma byla poté prodána Kurtu Preisslerovi, do té doby zaměstnanci podniku.²³⁶ I Theodor Kornfeld měl přeživší příbuzné, kteří se po válce pokusili získat majetek zpět. Konkrétně se jednalo o syna Lea Kornfelda a dceru Hertu Bäumlovou.²³⁷ Prvně jmenovaný pobýval od války v Anglii a návrat do Československa neplánoval. Dcera Herta přežila koncentrační tábor Osvětim a ještě z košické nemocnice, kde se z pobytu v táboře vzpamatovala, se v červnu 1945 přihlásila se svými i bratrovými nároky na vrchlabský majetek.²³⁸ Ani jeden z nich nebyl úřady shledán za osobu státně spolehlivou a k restituci tak nakonec nedošlo.²³⁹

O ostatních majitelích vrchlabských kapesníkářských podniků se dochovalo jen málo informací. Dle zpráv z roku 1946 byli bývalí majitelé firem Josef Lorenz, Ferdinand Gröschel a Honemeyer a Pilz nezvěstní.²⁴⁰ Majitel firmy B. W. Krönig byl v roce 1946

²³⁴ Firma byla arizována v červnu 1941 a zakoupena Jumarem a Stormem. SOKA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 23, *Informace o majetku jednotlivých konfiskovaných německých firem v pronájmu družstva*, zpráva o firmě Jumar a Storm z 15. 2. 1946.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Firma byla prodána na základě smlouvy z 13. 9. 1940 se zpětnou platností od 13. 5. 1939. Tamtéž, zpráva o firmě Kurt Preissler z 15. 2. 1946.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 161, inv. č. 782, *Preissler Kurt (dr. Kornfeld Theodor) výroba kapesníků a hygienických potřeb Vrchlabí*, zpráva Karla Goldmanna pro MěNV Vrchlabí o vznesených nárocích Herty Bäumlové z 23. 6. 1945.

²³⁹ SOKA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 23, *Informace o majetku jednotlivých konfiskovaných německých firem v pronájmu družstva*, zpráva o státní spolehlivosti Theodora Kornfelda ze 7. 3. 1946.

²⁴⁰ Tamtéž, zpráva o firmě J. Lorenz, F. Gröschel, Honemeyer a Pilz z 15. 2. 1946.

vysídlen z Československa.²⁴¹ Poslední z osmi majitelů Eduard Reinisch pobýval po válce ještě několik let ve Vrchlabí a snažil se prokázat svou rakouskou státní příslušnost.²⁴²

S dosazením národních správ do všech osmi podniků byl odstraněn vliv původních německých majitelů, ústředními postavami se stali dva národní správci, kteří měli nyní hlavní slovo a začali tak psát novou historii podniků, přesněji řečeno historii družstva Krakonoš, do něhož byly podniky začleněny.²⁴³ Těmi ústředními postavami byli Antonín Lízr a Vlastimil Kraus, jedni ze zakladatelů družstva. Oba pocházeli z regionu a s tkalcovskou výrobou měli bohaté zkušenosti. Národními správci sledovaných firem byli OSK jmenováni 14. července 1945.²⁴⁴ Jejich hlavním cílem bylo navázat na předválečnou slávu vrchlabského kapesníku, přesněji řečeno pokračovat ve výrobě těch nejjemnějších ručně tkaných lněných kapesníků a obnovit obchodní styky narušené za druhé světové války. Je zřejmé, že v poválečné době se nejednalo o lehký úkol.

Velkým problémem byl i v tomto případě značný nedostatek surovin. První přiděly lněné příze, jež byla pro tkalce základní surovinou, získalo družstvo až na přelomu let 1945 a 1946.²⁴⁵ Pomalu se dařilo navazovat i přerušené obchodní kontakty. Samo družstvo vyvíjelo iniciativu a rozesílalo nabídky do států, jež před válkou patřily k tradičním odběratelům kapesníků. Díky tomu se i ve sledovaném období většina vrchlabských kapesníků vyvážela. U lněných to bylo 90 % veškeré produkce, u bavlněných 75 %.²⁴⁶

V rámci reorganizace družstva došlo postupně k určité centralizaci. Nebylo rentabilní, aby družstvo využívalo budovy všech osmi podniků, výroba byla proto

²⁴¹ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), kart. 71, inv. č. 29, *Bedřich Vilém Krönig a synové, výroba kapesníků*, zpráva o revizi z roku 1947.

²⁴² Poslední zmínka o Eduardu Reinischovi pochází z roku 1951, další prameny, které by osvětlily, zda ve Vrchlabí zůstal natrvalo, nebyly nalezeny. Tamtéž, *Eduard Reinisch, výroba kapesníků*, doprovodná zpráva ke konečné likvidační bilanci o majetkové podstatě firmy Eduard Reinisch ze 17. 9. 1951.

²⁴³ Nejdříve byly podniky dány představitelům družstva do národní správy, později byly družstvu pronajaty.

²⁴⁴ SOkA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 36, *Ustavení národních správ*, výměr okresní správní komise ve Vrchlabí ze 14. 7. 1945.

²⁴⁵ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 47, *Rozbor domácí textilní práce v Krkonoších a na Vrchlabsku*, zpráva Antonína Lízra z dubna 1946.

²⁴⁶ Tamtéž, zpráva Vlastimila Krause z roku 1946.

soustředěna jen do některých z nich. U firmy F. Gröschel se soustředila domácí výroba, mechanicky byly kapesníky vyráběny u firmy Krönig v Hartě, konfekce měla své středisko ve firmách Honemeyr a Pilz a Kurt Preissler.²⁴⁷ K určitému zefektivnění došlo i v rámci organizace práce domácích tkalců, družstvo jim začalo suroviny na výrobu kapesníků dovážet přímo do domovů a tkalcům tak odpadly i několikahodinové cesty do Vrchlabí.²⁴⁸ Družstvu se postupně podařilo překonat některé počáteční obtíže spojené s rozjezdem výroby a začalo vykazovat dobré výsledky. Svůj potenciál ale naplno rozvinout nemohlo, neboť ani jemu se nakonec nevyhnuly zásahy ze strany státu.

Již v srpnu 1946 byl národním správcem jednotlivých firem družstva Krakonoš jmenován ředitel Pojizerských bavlnářských závodů v Semilech.²⁴⁹ Představitelé družstva s případným zapojením jednotlivých firem do národního podniku kategoricky nesouhlasili. Své odmítavé stanovisko dali najevo už na jaře 1946, kdy do Vrchlabí začaly pronikat první zprávy o plánovaném znárodnění textilního průmyslu. Při hlasování se všichni vyjádřili pro družstevní formu podnikání.²⁵⁰

O tom, že je vrchlabský kapesníkářský průmysl pro začlenění do národního podniku nevhodný, byli přesvědčeni i Vlastimil Kraus a Antonín Lízr. Oba se snažili podpořit své teze logickými argumenty. Výrobu kapesníků považovali za specifický obor, jenž se nehodí pro znárodnění, obzvláště v tom případě, když se družstevní forma podnikání osvědčila. Na celé věci jim vadilo hlavně to, že by se centrála přesunula do Semil a byla tak příliš daleko od výroby. Za nejlepší řešení proto považovali zřízení samostatného

²⁴⁷ SOkA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 47, zpráva Vlastimila Krause z roku 1946.

²⁴⁸ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 21, *Návrh družstva na sloučení firmy Robert Müller Velká Borovnice s družstvem Krakonoš*, zpráva o domácí výrobě kapesníků.

²⁴⁹ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 39, *Jmenování Ladislava Soudila za společného národního správce*, zprávy Pojizerských bavlnářských závodů ohledně jmenování jejich ředitele Ladislava Soudila národním správcem firem družstva Krakonoš z 19. 8. 1946.

²⁵⁰ Tamtéž, kn. 1, inv. č. 1, *Kniha protokolů o schůzích představenstva*, zápis z 26. 4. 1946.

národního podniku přímo ve Vrchlabí.²⁵¹ V této záležitosti mělo družstvo podporu i od vrchlabského ONV. Ani tento úřad ale nemohl zvrátit rozhodnutí vyšších míst. Vyhrocené situace v kapesníkářském průmyslu si všímal i regionální tisk, který se v jednom ze svých článků pojmenovaném výstižně „Voláme po záchraně vrchlabského kapesníku“ rovněž přimlouval za zřízení samostatného vrchlabského národního podniku.²⁵²

K tomu ale nakonec nedošlo. V roce 1947 byly některé z původních německých firem začleněny do Přádelen a tkalcoven v Jaroměři.²⁵³ Samotné družstvo se stalo mzdovou tkalcovnou jaroměřského národního podniku, později bylo převzato národním podnikem Mostex. Tyto změny stály na počátku úpadku domácí tkalcovské práce, což vyvrcholilo zánikem družstva v 50. letech.²⁵⁴

7.2. Podniky přesunuté do Vrchlabí za války

7.2.1. Stolzenberg

Stolzenberg je jednou z firem, které byly do Vrchlabí přesunuty za druhé světové války a jejichž výroba byla zcela podřízena válečným potřebám. Po osvobození našla své trvalé místo v místním hospodářství a s částečně pozměněným předmětem výroby se stala jedním z důležitých vrchlabských podniků.

Vrchlabská historie Stolzenbergu se začala psát roku 1941, kdy se mateřská berlínská firma rozhodla pro přesunutí části výroby do Vrchlabí. Pro tyto účely byl upraven objekt bývalé Jerieho přádelny v Nádražní ulici (foto č. 9). Zde založený pobočný závod byl registrován pod firmou Stolzenberg Gesellschaft für Getriebetechnik m.b.H.

²⁵¹ SOKA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 47, *Rozbor domácí textilní práce v Krkonoších a na Vrchlabsku*, zpráva Vlastimila Krause z roku 1946.

²⁵² *Voláme po záchraně vrchlabského kapesníku*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 2, 10. 1. 1947, s. 1.

²⁵³ SOKA Trutnov, fond Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961), kart. 1, inv. č. 20, *Přeřazení závodů Honemeyer a Preissler do kategorie A*, zpráva Přádelen a tkalcoven v Jaroměři o převzetí jednotlivých podniků družstva Krakonoš z 12. 11. 1947.

²⁵⁴ SOA v Zámrsku, fond Krajský soud Jičín (1850–1949), kart. 2584, inv. č. 2639, *Spisy firem zapsaných do společenstevního rejstříku*, udělení souhlasu k likvidaci družstva Krakonoš z 23. 9. 1950.

(zkráceně SGT).²⁵⁵ Jelikož byla mateřská firma v Berlíně ohrožena nálety, přeložila roku 1943 i zbytek své výroby do podkrkonošského města. V listopadu téhož roku tak pod názvem Friedrich Stolzenberg & Co. (Efesco) zahájila výrobu v továrním objektu firmy Josef Menčík, jež do roku 1942 sloužil jako přádelna (foto č. 7).²⁵⁶

Firma se specializovala především na výrobu různých komponentů pro letadla, ke konci války se zde prováděly i opravy pušek a kulometů.²⁵⁷ Podnik měl vysoký počet zaměstnanců, kteří byli tvořeni převážně totálně nasazenými a válečnými zajatci (zejména ruskými).²⁵⁸ Závod v Nádražní ulici měl v roce 1943 asi 600 zaměstnanců, o rok později to bylo už téměř 1 100 pracovníků. Druhá vrchlabská provozovna měla v roce 1944 dle odhadů 245 zaměstnanců.²⁵⁹ V továrně pracovalo i velké množství říšských Němců, pro které byl v prostoru za provozovnou v Nádražní ulici vystavěn pracovní tábor.²⁶⁰ V blízkosti tábora byl rovněž vybudován kryt spojený s továrnou sítí podzemních chodeb, který měl v případě leteckého ohrožení ochránit zaměstnance podniku.²⁶¹

Konec druhé světové války pochopitelně zásadním způsobem zasáhl do vývoje firmy orientované výhradně na válečnou výrobu. Podnik měl dobré předpoklady pro další uplatnění. V továrně se totiž nacházely ty nejmodernější stroje s univerzální možností jejich využití. Stroje nebyly nijak poškozeny, pouze jich bylo v době blížícího se konce

²⁵⁵ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945 – 1960), kart. 165, inv. č. 784, *Stolzenberg, spol. s r.o., továrna na obrábění kovů Vrchlabí*, zpráva o sloučení dvou pobočných závodů firmy Stolzenberg a spol. v Berlíně z 6. 6. 1945.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ Tamtéž, zpráva o podniku ze 17. 5. 1945.

²⁵⁸ SOA v Zámrsku, fond Stolzenberg, spol. s r.o. Vrchlabí (1942–1947), nezpracováno.

²⁵⁹ Do tohoto počtu pravděpodobně nebyli zahrnuti váleční zajatci.

²⁶⁰ Jednalo se o příslušníky tzv. Říšské pracovní služby (Reichsarbeitsdienst, zkráceně RAD), polovojeenské organizace zřízené v Německu na počátku 30. let za účelem snížení nezaměstnanosti. VOJTĚCH, Zdeněk: *Politika zaměstnanosti v nacistickém Německu v letech 1933–1939*. Praha 2015 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 18. Vrchlabský tábor, ve kterém byli tito pracovníci ubytováni, se nacházel nad továrnou na tzv. Slunečném vrchu. Tábor byl zbourán na počátku 21. století, kdy musel ustoupit výstavbě nových domů.

²⁶¹ Existenci chodeb i krytu potvrdil v roce 2014 průzkum uskutečněný Báňskou záchrannou službou Odolov. *Vrchlabí – průzkum a zneprístupnění podzemního objektu*. In: http://www.bzs.cz/2014_04_Vrchlabi.html [cit. 19. 3. 2016].

války asi 70 odvezeno.²⁶² Výhodou byla skutečnost, že továrna nebyla jako válečná kořist obsazena Rudou armádou, což se v případě podniků vybudovaných u nás za války Němci zpravidla stávalo.²⁶³

Na druhé straně je třeba říci, že sledovaný podnik se po válce musel potýkat i s řadou problémů. V první řadě to byl markantní úbytek zaměstnanců, z nichž velká část opustila továrnu bezprostředně po osvobození. Firma navíc přišla i o jednu ze svých provozoven, poté co musela vrátit pronajatou Menčíkovu přádelnu.²⁶⁴ I když byla situace ve Stolzenbergu poněkud neutěšená, město chtělo využít potenciálu tohoto podniku a vyrábět v něm i po válce. Toto přání nebylo ale lehce splnitelné, což posléze zjistili i národní správci dosazení do Stolzenbergu, kteří se ve funkci často střídali a nebyli schopní se s poválečnými problémy podniku vypořádat. To posléze ohrozilo i samotnou existenci továrny.

Firma Stolzenberg byla pod národní správu dána 15. května 1945. Prozatímním národním správcem, který se musel potýkat s prvními poválečnými problémy, se stal Josef Jarý z Dolních Štěpanic.²⁶⁵ V továrně se v té době pracovalo jen částečně, spíše se jednalo o jakési udržovací práce. Příčinou pomalého rozjezdu výroby byl i nedostatek kvalifikovaných pracovních sil, které firmě přibývaly jen pozvolna. Základním úkolem národního správce bylo přizpůsobit podmínky v továrně na novou mírovou výrobu.²⁶⁶ Ta byla v prvních poválečných měsících skutečně zahájena, ještě v říjnu 1945 ale podnik pracoval pouze na 25 % své kapacity.²⁶⁷ Výsledky podniku nebyly tedy příliš uspokojivé,

²⁶² SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 165, inv. č. 784, *Stolzenberg, spol. s r.o., továrna na obrábění kovů Vrchlabí*, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

²⁶³ SOA v Zámrsku, fond Stolzenberg, spol. s r.o. Vrchlabí (1942–1947), nezpracováno.

²⁶⁴ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945 – 1960), kart. 165, inv. č. 784, *Stolzenberg, spol. s r.o., továrna na obrábění kovů Vrchlabí*, zpráva o poměru firmy Stolzenberg § Co. (Efesco) k Stolzenberg Gesellschaft für Getriebetechnik m.b.H. (SGT) z 24. 5. 1945.

²⁶⁵ Tamtéž, výměr ZNV o jmenování národního správce z 12. 6. 1945.

²⁶⁶ Podnik se začal specializovat na výrobu valivých ložisek, ozubených kol a hřídelí.

²⁶⁷ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart 145, inv. č. 727, *Přehled podniků důležitých pro obranu státu*, zpráva o podnicích ve Vrchlabí důležitých pro obranu státu z 29. 10. 1945.

což posléze vedlo k výměně národního správce. Jarý byl k nelibosti závodní rady odvolán zemským národním výborem kvůli nedostatečným odborným schopnostem a na jeho místo byl v únoru 1946 dosazen správce nový. Ani on ale ve funkci dlouho nevydržel.

Následovalo kritické období, kdy se v první polovině roku 1946 vystřídal ve funkci pět národních správců. V pozadí těchto událostí je nutné vidět i vliv závodní rady podniku, jež mohla být v některých případech hlavní příčinou správcova odchodu.²⁶⁸ Zápisy ze schůzí závodní rady poskytují neutěšený obraz situace v továrně. Na denním pořádku byly odchody nespokojených zaměstnanců, včetně vedoucích jednotlivých oddělení, konflikty závodní rady s některými zaměstnanci, krádeže drobného zařízení i spory o to, kam by měl směřovat výrobní program podniku. O špatných poměrech v továrně svědčí i věta, jíž byl ukončen jeden ze zápisů o schůzi závodní rady: „Skončeno v pořádku až na několik nechutných scén, bez kterých se to bohužel v našem závodě nikdy neobejde.“²⁶⁹ Neutěšené situace ve Stolzenbergu si všimaly i úřady, které volaly po okamžité nápravě. Podnik se dostal do takového stavu, že hrozila i jeho likvidace.²⁷⁰

Tomuto scénáři se ale nakonec podařilo předejít, a to i díky tomu, že se podniku dostalo nového vedení, poté co byl znárodněn. Znárodnění bylo cílem, který dlouhodobě sledovali zaměstnanci továrny. Předpokládali, že kromě jiných výhod to povede i k nastolení pevného řádu, který ve Stolzenbergu chyběl. Jelikož podnik splňoval podmínky dekretu č. 100/1945 Sb. ohledně průměrného počtu zaměstnanců v letech 1942–1944, mohl být znárodněn. Na konci roku 1946 tak byl začleněn do národního podniku Zbrojovka Brno (se zpětnou platností od 1. ledna 1946).²⁷¹

²⁶⁸ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 9. 2. 1946.

²⁶⁹ SOA v Zámrsku, fond Stolzenberg, spol. s r.o. Vrchlabí (1942–1947), nezpracováno.

²⁷⁰ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 9. 2. 1946.

²⁷¹ Tamtéž, kart. 165, inv. č. 784, *Stolzenberg, spol. s r.o., továrna na obrábění kovů Vrchlabí*, zpráva o převedení majetkové podstaty na n. p. Zbrojovka Brno z 2. 12. 1946.

Po začlenění Stolzenbergu do brněnské Zbrojovky došlo ke zlepšení poměrů v podniku, alespoň co se organizace výroby týče. Určité problémy se nicméně vyskytovaly i poté, o čemž svědčí stávka, ke které zde došlo v prosinci roku 1947 z důvodu špatných platových poměrů.²⁷² K další zásadní změně ve vývoji podniku došlo až v roce 1950, kdy byl vrchlabský závod začleněn do národního podniku TOS (Továrny obráběcích strojů) Čelákovice.²⁷³

7.2.2. C. Lorenz

Firmu C. Lorenz vybuďoval za druhé světové války v Hořejším Vrchlabí jako svůj pobočný závod berlínský podnik (C. Lorenz, a. s., Berlin-Tempelhof). Jednalo se o rozsáhlý závod specializující se na výrobu elektronek. Svou velikostí i významem přesahoval jiné vrchlabské podniky, což mělo vliv i na jeho poválečný vývoj.

Počátky vrchlabské firmy sahají do roku 1940, kdy se berlínský podnik C. Lorenz rozhodl rozšířit svou výrobu právě do tohoto podkrkonošského města. Za tímto účelem zde zakoupil tovární objekt bývalé textilky F. A. Rottera (foto č. 10). Tento závod, v němž se v roce 1941 začalo s výrobou, byl postupně rozšiřován a původní textilní továrna byla obestavěna novými objekty.²⁷⁴ Z důvodu ohrožení berlínského závodu leteckými nálety byla ve Vrchlabí v roce 1943 zakoupena další budova (závod II) vzdálená asi kilometr od prvního závodu (foto č. 2). I v tomto případě se jednalo o bývalou Rotterovu přádelnu patřící v té době již textilnímu podnikateli Eduardu Schreiberovi.²⁷⁵ S výrobou zde C. Lorenz začal v roce 1944, kdy byla ukončena adaptace objektu. Ke konci války byl

²⁷² SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 181, inv. č. 1016, *Stávka v soustružně n. p. Zbrojovka Vrchlabí*, zpráva velitelství stanice SNB Vrchlabí ze dne 8. 12. 1947.

²⁷³ Tamtéž, kart. 165, inv. č. 784, *Stolzenberg, spol. s r.o., továrna na obrábění kovů Vrchlabí*, zpráva o reorganizaci průmyslu ze 4. 1. 1950.

²⁷⁴ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 3, *Výroční zprávy národní správy*, vznik závodu a jeho historie do roku 1945.

²⁷⁵ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 17, *Nájemní smlouva s firmou Schreiber a korespondence s nimi*, Pachtvertrag abgeschlossen am 27. 1. 1943.

závod II rozšířen ještě o část zařízení z Lorenzovy pobočky v Novém Jičíně ohrožené postupující Rudou armádou.²⁷⁶ Výsledkem těchto přesunů byl vznik velmi rozsáhlého komplexu zaměstnávajícího na konci války asi 2 500 lidí.²⁷⁷

Většinu zaměstnanců tvořili za války váleční zajatci a totálně nasazení. Jednalo se o velmi rozmanité osazenstvo, jež zahrnovalo německé pracovníky, Čechy z Protektorátu, Čechy z obsazeného pohraničí, tzv. Ostarbeitery,²⁷⁸ Francouze, Maďary, Holanďany, Italy a Belgičany.²⁷⁹ Část těchto pracovníků bydlela v táboře v nedalekých Herlíkovicích (foto č. 11 a 12), který si továrna pro tyto účely zřídila. Ženy židovského původu, kterých bylo od roku 1944 mezi zaměstnanci podniku velké množství, byly umístěny v táboře přímo v Hořejším Vrchlabí. V tomto případě se jednalo o pobočku koncentračního tábora Gross-Rosen.²⁸⁰

Konec války pochopitelně zásadním způsobem zasáhl do chodu Lorenzovy továrny. Převzetí tohoto hospodářsky důležitého podniku zajistil partyzánský oddíl Nikolaj, který jej 22. května předal strážnímu oddílu československé armády.²⁸¹ Při přebírání podniku asistovali i někteří čeští zaměstnanci. Cílem bylo zabránit rabování a případnému poškození cenného továrního vybavení. To se nepodařilo v případě závodu II, který byl právě kvůli pozdnímu vojenskému zajištění částečně vykraden.²⁸² Podnik opustilo

²⁷⁶ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 10, *Zápis o demontáži a rozdělení závodu mezi ČSSR a SSSR, soupis odvezeného zařízení, návrh na rozdělení závodu C. Lorenz v Hořejším Vrchlabí* z 29. 8. 1945.

²⁷⁷ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 2, *Korespondence národní správy ohledně válečné kořisti*, zpráva o prohlídce továrny z 19. 5. 1945.

²⁷⁸ Takto byli označováni pracovníci z okupované východní Evropy, kteří byli v nacistickém Německu a rovněž v Němci ovládaném českém pohraničí nasazováni na různé práce. MILOTOVÁ, Jaroslava: „*Cizorodí dělníci a jejich pracovní nasazení v nacistickém Německu v letech 1939–1945*.“ In: KOKOŠKA, Stanislav – KOKOŠKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha 2004, s. 25–40.

²⁷⁹ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 2, inv. č. 36, *Korespondence s gestapem*, Beschäftigtenstand am 31. 5. 1944.

²⁸⁰ *Filie obozu Gross-Rosen*. In: <http://www.gross-rosen.eu/historia-kl-gross-rosen/filie-obozu-gross-rosen/> [cit. 2. 3. 2016].

²⁸¹ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 3, *Výroční zprávy národní správy*, zpráva o činnosti národní správy od 22. 5. do 12. 6. 1945.

²⁸² Tamtéž.

v posledních dnech války velké množství zaměstnanců, mezi nimi i vedoucí síly podniku, jež se rekrutovaly především z řad říšských Němců. V továrně nebyl přítomen ani její vedoucí, který se otrávil.²⁸³

Národním správcem Lorenzovy továrny byl v květnu 1945 jmenován pardubický podnik Telegrafia zabývající se rovněž výrobou elektrotechnických zařízení. Ten do Vrchlabí přesunul i některé své zaměstnance, aby továrně pomohli překlenout poválečný nedostatek pracovních sil.²⁸⁴ Výroba byla opětovně zahájena 1. června 1945 a podnik pracoval asi na 20 % své celkové kapacity.²⁸⁵ V továrně zabývající se i nadále výrobou elektronek bylo v té době zaměstnáno 450 lidí, z nichž asi 370 bylo německého původu.²⁸⁶ Do vývoje firmy posléze zasáhla událost, jež zásadním způsobem ovlivnila na několik dalších měsíců běžný provoz podniku. Hrozilo totiž, že zařízení továrny bude odvezeno Rudou armádou jako válečná kořist.

Vývoj související s prohlášením továrny za kořist byl velmi složitý. Na podnik si totiž nečinil nárok pouze Sovětský svaz, ale i Spojené státy. Krátce po uvedení podniku do provozu byla továrna jako válečná kořist obsazena příslušníky Rudé armády.²⁸⁷ Ti zároveň zahájili i postupnou demontáž strojního zařízení. Do této situace zasáhla americká armáda, která tvrdila, že celá Lorenzova továrna je americkým majetkem a náleží newyorské společnosti International Telephone & Telegraph Corporation. Svůj nárok odůvodňovala tím, že již před válkou tato americká firma vlastnila 100 % akcií berlínské firmy C. Lorenz. Během války pak měli Němci s tímto americkým majetkem manipulovat v rozporu

²⁸³ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 2, *Korespondence národní správy ohledně válečné kořisti*, zpráva o prohlídce továrny z 19. 5. 1945.

²⁸⁴ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 3, *Výroční zprávy národní správy*, zpráva o činnosti národní správy od 1. 8. do 30. 9. 1945.

²⁸⁵ Tamtéž, zpráva o zahájení mírové výroby.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Tamtéž, zpráva o činnosti národní správy od 1. 8. do 30. 9. 1945.

s mezinárodním vojenským právem.²⁸⁸ Na základě toho si nyní Američané nárokovali i Lorenzovu pobočku ve Vrchlabí. Generální štáb Ministerstva národní obrany, který se touto otázkou zabýval, americké nároky uznal a vyzval Rudou armádu, aby závod opustila.²⁸⁹ K tomu ale nakonec nedošlo a byla to právě Rudá armáda, jež si část zařízení odvezla.

Sovětský svaz se v tomto opíral o dohodu o válečné kořisti uzavřenou mezi československou a sovětskou vládou 31. března 1945.²⁹⁰ V červnu 1945 se obě strany znovu sešly, aby podmínky dohody konkretizovaly. Oba tábory se usnesly na tom, že podniky považované za válečnou kořist, mají být předány do českých rukou a prozatím nemají být Rudou armádou demontovány.²⁹¹ Tak jako v mnoha jiných případech ani ve Vrchlabí nebyla nová dohoda respektována a Rudá armáda začala provádět přípravy na demontování strojů.

Původní dohoda o rozdělení zařízení továrny vyznívala spíše v neprospěch vrchlabského podniku, neboť se počítalo s demontováním 75 % strojního zařízení.²⁹² Tuto skutečnost nesli nelibě jak tamní zaměstnanci, tak vrchlabský ONV, který se snažil stanovené procento snížit. Sovětský svaz vyslal za účelem zjištění stavu závodu několik odborníků, kteří v průběhu podzimu 1945 zkoumali zdejší výrobu. Prohlíželi si nejen stroje, ale i výkresy a výrobní postupy, zájem projevovali i o drobný inventář podniku.²⁹³

²⁸⁸ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 2, *Korespondence národní správy ohledně válečné kořisti*, potvrzení od generálního štábu MNO z 1. 8. 1945.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ V této obecně formulované dohodě bylo stanoveno, že „zařízení německých podniků a jiný ukořistěný majetek, které mají podstatně důležitý vojenský význam, mohou být vyvezeny z československého území, osvobozeného Rudou armádou, na území SSSR, aby jich bylo použito pro válečnou výrobu.“ Za německé podniky byly přitom považovány podniky nebo jejich části, které vybudovali Němci nebo je v okupačních letech dovezli. SOMMER, Karel: *Sovětská válečná kořist a Československo*. In: KRÁTOŠKA, Josef – SOMMER, Karel (ed.): *O sovětské imperiální politice v Československu v letech 1945–1968*. Sborník příspěvků. Olomouc 1995, s. 9–23.

²⁹¹ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 2, *Korespondence národní správy ohledně válečné kořisti*, zpráva Telegrafie Pardubice z 14. 6. 1945 o nové dohodě uzavřené mezi maršálem Koněvem a československou vládou.

²⁹² Tamtéž, zpráva o dělení závodu z 8. 11. 1945.

²⁹³ Tamtéž.

Přítomnost sovětských odborníků a nevyřešená situace ohledně rozdělení zařízení měla negativní vliv na celkovou morálku v továrně. Motivace zaměstnanců podniku, kterému hrozila demontáž, byla tak nízká, že byly práce na čas zastaveny.²⁹⁴

Po dlouhých jednáních bylo dosaženo dohody, která nakonec neměla pro vrchlabský podnik tak fatální důsledky. Rudá armáda si měla odvést 50 % zařízení továrny, namísto původních 75 %.²⁹⁵ Zařízení bylo demontováno a přepraveno do Sovětského svazu. Dlouhotrvající zábor Lorenzovy továrny byl ukončen, představitelé Rudé armády místo definitivně opustili a 5. ledna 1946 jej předali zpátky do rukou národní správy.²⁹⁶

Podnik konečně mohl zahájit běžný provoz a pokračovat ve výrobě elektronik. Výroba byla v této době soustředěna do závodu I, druhá provozovna byla vrácena firmě Eduard Schreiber.²⁹⁷ Základním úkolem národní správy bylo zajištění dostatečného počtu zaměstnanců, kteří se do podniku v době, kdy byl v záboru Rudé armády, příliš nehrnuli. Na konci ledna 1946 pracovalo v podniku 435 lidí, přičemž 40 % z nich bylo německé národnosti.²⁹⁸ Pro využití 100% kapacity podniku chybělo ještě dalších 800 zaměstnanců.²⁹⁹ V průběhu roku 1946 se ani zdaleka nepodařilo tohoto čísla dosáhnout, zvláště když podnik důsledkem odsunu přicházel o mnohé pracovní síly.

Důležitou kapitolou v poválečném vývoji Lorenzovy továrny, jež zatím nebyla zmíněna, byla i otázka jejího znárodnění. Vzhledem k výše zmíněnému počtu zaměstnanců podnik splňoval podmínky pro znárodnění stanovené v dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. Kvůli nejasnostem ohledně právního postavení podniku se ale celý proces

²⁹⁴ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952), kart. 1, inv. č. 3, *Výroční zprávy národní správy*, zpráva o činnosti národní správy od 1. 8. do 30. 9. 1945.

²⁹⁵ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 13, *Zrušení národní správy – vznik n. p.*, situační zpráva o závodu TESLA Hořejší Vrchlabí.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 4, *Zápis o předání továrního objektu č. p. 190 v Hořejším Vrchlabí firmou Tesla národní správě textilních závodů Schreiber*, zápis o předání objektu z 1. 10. 1947.

²⁹⁸ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 7, *Hlášení o firmě Lorenz – stav počtu zaměstnanců aj.*, hlášení k 31. 1. 1945.

²⁹⁹ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 6, *Korespondence národní správy s úřady*, zpráva o závodu z 28. 3. 1946.

protáhl až do druhé poloviny roku 1946. To jako stoupenci znárodnění kritizovali zaměstnanci podniku, kteří nechápali, proč je jednání o této záležitosti tak zdlouhavé.³⁰⁰

K samotnému znárodnění tak došlo až v srpnu 1946, v prosinci téhož roku byl závod začleněn do národního podniku TESLA, slaboproudé a radiotechnické závody, Praha.³⁰¹ Pod záštitou tohoto podniku pak vrchlabský závod nadále vyráběl elektronky.

7.3. Potravinářský průmysl

7.3.1. Akciový pivovar

Své zastoupení měl ve městě i průmysl potravinářský. V poválečném období byl ve Vrchlabí reprezentován třemi podniky, z nichž nejvýznamnější byl akciový pivovar založený roku 1901 (foto č. 13).³⁰² Jednalo se o firmu menšího rozsahu, jež zaměstnávala okolo 25 lidí a pivo vařila především pro domácí trh.³⁰³ Válkou nebyl pivovar příliš zasažen a do poválečné éry tak vstupoval s dobrou startovní pozicí. Správa podniku si v roce 1945 za cíl vytkla navýšení počtu zaměstnanců tvořených v té době z jedné třetiny německými pracovníky a také zvýšení objemu výroby (z předválečných 14 000 hektolitrů ji chtěli navýšit na 35 000 hektolitrů piva za rok).³⁰⁴

Podobně jako v předchozích případech i zde byl poválečný rozjezd podniku komplikován neshodami souvisejícími se jmenováním národního správce. O danou pozici mělo zájem více lidí, což posléze vedlo k určitým sporům. Do funkce byl 16. května 1945

³⁰⁰ SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946), kart. 1, inv. č. 6, *Korespondence národní správy s úřady*, dopis závodní rady a závodní odborové organizace podniku z 9. 2. 1946.

³⁰¹ PŘÍKRYLOVÁ, J.: *Tesla Vrchlabí, s. p. Vrchlabí*. Inventář fondu. Zámrsk 2009, s. 3.

³⁰² Dříve se pivo vařilo v panském pivovaru, který stál na dnešním náměstí T. G. Masaryka. V roce 1896 byl tento pivovar zbourán a nový byl vybudován v dolní části města.

³⁰³ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 792, *Akciový pivovar Vrchlabí*, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

³⁰⁴ Tamtéž.

jmenován Vladimír Šimůnek.³⁰⁵ Vzhledem k tomu, že se jednalo o dosavadního sládka vrchlabského pivovaru, lze toto rozhodnutí národního výboru označit za logické. I přes svůj nízký věk (22 let) se ve funkci osvědčil a dobře vycházel se závodní radou, jež se v podniku utvořila.³⁰⁶

Situaci ale posléze zkomplikoval ZNV, jež jmenování do funkce národního správce přislíbil Karlu Novotnému, jinému odborníkovi, který před rokem 1938 provozoval pivovar v Rokytnici nad Jizerou.³⁰⁷ Jeho snaha o převzetí slíbené funkce se neseťkala s pochopením závodní rady podniku, jež vyjádřila podporu stávajícímu správci Šimůnkovi.³⁰⁸ I v tomto případě stála totiž o to, aby podnik vedl spíše dřívější zaměstnanec podniku, nikoli cizí odborník. Tento postoj vyvolal negativní reakci Novotného, jež se projevila snahou očernit dosavadního správce Šimůnka. Novotný poukazoval především na nízký věk národního správce, a tím pádem i na jeho krátkodobou praxi v pivovarnictví. On sám se v oboru pohyboval již 25 let. Za vhodnějšího kandidáta se považoval i z hlediska svých rodinných poměrů, zatímco Šimůnek byl svobodný, on měl ženu a čtyři děti. Novotný se navíc snažil úřady přesvědčit i hraním na v té době aktuální národnostní strunu a kritizoval Šimůnka za to, že v úřednickém aparátu pivovaru nejsou dosud žádní Češi.³⁰⁹

Je třeba říci, že tato ostrá kritika nedokázala situaci zvrátit v Novotného prospěch. V případě pivovaru, jakožto podniku s nižším počtem zaměstnanců, bylo jmenování národního správce v kompetenci OSK. Ta původního správce Šimůnka podporovala a on tak ve funkci setrval až do roku 1948.³¹⁰

³⁰⁵ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlábí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 792, *Akciový pivovar Vrchlábí*, dotazník o průmyslovém podnikání z roku 1945.

³⁰⁶ Tamtéž, usnesení závodní rady pivovaru Vrchlábí.

³⁰⁷ Tamtéž, dopis Karla Novotného z 18. 7. 1945.

³⁰⁸ Tamtéž, usnesení závodní rady pivovaru Vrchlábí.

³⁰⁹ Tamtéž, dopis Karla Novotného z 18. 7. 1945.

³¹⁰ Tamtéž, čtvrtletní hlášení národního správce průmyslového podniku za první čtvrtletí 1948.

Vedle sporu o vykonávání funkce národního správce byly první tři poválečné roky ve vývoji pivovaru poznamenány i otázkou dalšího uspořádání vlastnických poměrů. Krátce po převzetí firmy do české správy získala mezi zaměstnanci podniku podporu myšlenka družstevní formy podnikání. Osazenstvo pivovaru si za cíl vytklo zřízení družstva, které by si pivovar pronajalo a posléze i získalo do vlastnictví. V srpnu 1945 se konala ustavující valná hromada družstva „Pivovar ve Vrchlabí“, které od 1. září skutečně přebralo hospodaření podniku.³¹¹ Je třeba říci, že družstvo nebylo jediným zájemcem o získání vlastnických práv k pivovaru. Iniciativu ta tímto účelem začalo vyvíjet i samotné město Vrchlabí.

Místní správní komise se již na konci července 1945 shodla na tom, že bude o získání tohoto pro obec důležitého podniku usilovat.³¹² ZNV, u něhož o přidělení pivovaru žádala, ale k tomuto přání zaujal zamítavé stanovisko.³¹³ Město se svůj vliv na chod pivovaru snažilo prosadit i prostřednictvím svého členství ve výše zmíněném družstvu, jako osobě právnické mu to ale nebylo umožněno.³¹⁴ I přesto ve své snaze neustalo a i v následujících letech o získání pivovaru do vlastnictví usilovalo. Město tak sledovalo více cílů, především ale chtělo nahradit ztráty, které mu způsobilo znárodnění dříve městských podniků.³¹⁵ S žádostí o přidělení již zkonfiskovaného pivovaru do vlastnictví nakonec neuspělo ani družstvo, ani město Vrchlabí. Pivovar byl znárodněn a začleněn do národního podniku Hradecké pivovary se sídlem v Hradci Králové.³¹⁶

³¹¹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 792, *Akciový pivovar Vrchlabí*, úmluva o převzetí provozního hospodaření pivovaru ze 17. 9. 1945.

³¹² Tamtéž, žádost MSK k ZNV ohledně převzetí vrchlabského pivovaru z 2. 8. 1945.

³¹³ Důvodem byla skutečnost, že v té době neexistoval právní podklad pro to, aby byly firmy pod národní správou převáděny do vlastnictví obcí či okresů. Tamtéž, výnos ZNV z 11. 9. 1945.

³¹⁴ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 1, inv. č. 1, *Zápisy ze schůzí Revolučního národního výboru a místní správní komise*, zápis z 22. 8. 1945.

³¹⁵ *O nejn nutnějších potřebách města Vrchlabí pro nejbližší dobu*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 45, 15. 11. 1946, s. 4.

³¹⁶ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 792, *Akciový pivovar Vrchlabí*, změny při firmě již zapsané z 10. 5. 1949.

7.3.2. *Erwin Rabuske a Friedrich Weigend*

V rámci potravinářského průmyslu působily ve Vrchlabí dvě zaměřením podobné firmy, a to Erwin Rabuske a Friedrich Weigend. Menší z podniků Erwin Rabuske se specializoval na výrobu likérů a vína, Weigend vyráběl kromě lihovin také sodovku, limonády či marmelády. Obě firmy se po válce potýkaly s existenčními problémy a hrozil dokonce jejich zánik. Město chtělo toto výrobní odvětví udržet, ale zároveň ho určitým způsobem racionalizovat. Rozhodlo proto, že výroba menšího podniku Rabuske bude přičleněna k většímu a lépe vybavenému Weigendovi.³¹⁷

Situace firmy Weigend bezprostředně po osvobození byla značně neutěšená. V podniku byl nepořádek a zanedbané zařízení. Nejzávažnějším problémem byla skutečnost, že zde nezůstali téměř žádní původní zaměstnanci. Při převzetí podniku zde byli pouze dva dělníci. Zbytek osazenstva byl po válce buď zatčen nebo z Vrchlabí utekl.³¹⁸ Úloha národního správce, který byl do podniku jakožto majetku nespolehlivé osoby jmenován, nebyla vůbec jednoduchá.

Rozjezdu firmy bránil nedostatek pracovních sil a skutečnost, že zde nebyli lidé, kteří by národního správce seznámili s tím, jak výroba doposud fungovala. Tyto okolnosti vedly národního správce Jaroslava Švandrlíka k tomu, že využil přítomnosti bývalého majitele Friedricha Weigenda a ten jej do chodu podniku zasvětil.³¹⁹ Kromě toho mu bylo přiděleno několik německých pracovníků z internačního tábora.³²⁰ S nimi se snažil dát podnik do pořádku a odstranit četné závady. K určitému zlepšení sice došlo, ale i tak zůstávala situace ve firmě neutěšená. Národní správce brzy zjistil, že není v jeho silách dát

³¹⁷ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zápis z 15. 2. 1946.

³¹⁸ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 197, inv. č. 792, *Weigend Friedrich výroba lihovin, sodovky, limonád, marmelád, velkoobchod vínem, Vrchlabí*, přehled o činnosti národního správce z 30. 6. 1945.

³¹⁹ Friedrich Weigend byl proto dočasně vyňat z odsunu. Tamtéž.

³²⁰ Tamtéž, měsíční hlášení národního správce za září 1945.

podnik zcela do pořádku a přišel s myšlenkou zřízení Krkonošského ovocnářského družstva, jež by se provozování Weigendovy továrny ujalo a pomohlo mu tak vyřešit nelehkou situaci.³²¹

Do vývoje ovšem zasáhla nečekaná událost, a to výměna národního správce. Jaroslava Švandrlíka v lednu 1946 ve funkci vystřídal Antonín Procházka. Důvodem této změny bylo Švandrlíkovo uvěznění, které bylo zapříčiněno zásobovacím přestupkem z jeho strany.³²² Zajímavé je, že se i poté, co byl vzat do vazby, snažil různými způsoby zasahovat do chodu firmy, což vyvolávalo nelibost u závodní rady podniku.³²³

S novým národním správcem se začala psát i nová kapitola ve vývoji podniku. Antonín Procházka se ve funkci osvědčil a Weigendova továrna se stala prosperující firmou. To se odrazilo i v rámci klasifikace průmyslových podniků, továrna byla z kategorie C přeřazena do kategorie A,³²⁴ tedy mezi hospodářsky důležité podniky, jež měly být do budoucna zachovány.³²⁵

Národní správce si byl vědom svých zásluh na povznesení firmy a předpokládal, že se mu dostane náležité odměny. Ta měla dle jeho představ spočívat v udělení zkonfiskované továrny do jeho vlastnictví. V tom byl navíc podporován i Ústředním svazem československého průmyslu a vrchlabským národním výborem, jimž to v případě tak malého podniku připadalo jako optimální řešení.³²⁶

³²¹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlábí (1945–1960), kart. 197, inv. č. 792, *Weigend Friedrich výroba lihovin, sodovky, limonád, marmelád, velkoobchod vínem, Vrchlábí*, dopis národního správce o zřízení Krkonošského ovocnářského družstva z 19. 11. 1945.

³²² SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlábí (1945–1990), kart. 144, inv. č. 1177, *Dotazníky pro národní správce živností*, zpráva bezpečnostní komise v Jilemnici z 5. 2. 1946.

³²³ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlábí (1945–1960), kart. 197, inv. č. 792, *Weigend Friedrich výroba lihovin, sodovky, limonád, marmelád, velkoobchod vínem, Vrchlábí*, dopis závodní rady z 6. 1. 1945.

³²⁴ U podniků s klasifikací A se počítalo s další výrobou, ty s klasifikací B měly na nějakou dobu výrobu přerušit, ale počítalo se s jejich další existencí, obdržení klasifikace C pak znamenalo likvidaci podniku. Samotná klasifikace podniků v pohraničí byla jakousi přípravou na znárodnění. KUKLÍK, J.: *Znárodněné Československo*, s. 246.

³²⁵ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlábí (1945–1960), kart. 197, inv. č. 792, *Weigend Friedrich výroba lihovin, sodovky, limonád, marmelád, velkoobchod vínem, Vrchlábí*, žádost národního správce o definitivní vyjádření k firmě Weigend z 4. 1. 1948.

³²⁶ Tamtéž, vyjádření MěNV Vrchlábí z 5. 1. 1945.

Je zřejmé, že tehdejší politická situace tomuto přání příliš nenahrávala, a tak i Weigendova továrna byla nakonec začleněna do znárodněného sektoru. V dubnu 1948 byly národním správcem podniku jmenovány Mladoboleslavské závody lihovarské,³²⁷ v následujícím roce byl podnik převzat Východočeskými lihovary a octárnami, národním podnikem se sídlem v Pardubicích.³²⁸

7.4. Automobilový průmysl

7.4.1. Petera a synové

Ačkoli byl automobilový průmysl ve Vrchlabí zastoupen pouze jednou firmou, jednalo se o jedno z nejvýznamnějších odvětví místního hospodářství. Hlavní zásluhu na tom měl podnikatel Petera, který v šedesátých letech 19. století položil základy tradici, jež se udržela i po válce a přetrvala až do dnešní doby.

Peterova firma začínala původně jako sedlářství a továrna na kočáry. V průběhu 20. století se přeorientovala na automobilovou výrobu. Nejdříve vyráběla karoserie a pak i samotné automobily.³²⁹ Podnik byl ve svém oboru velmi úspěšný a postupně rozšiřoval svůj sortiment.

Zásadním způsobem zasáhla do vývoje firmy druhá světová válka. Peterova továrna byla jedním z těch vrchlabských podniků, jež musely téměř celou svou výrobu podřídit válečným potřebám. Došlo tak k útlumu výroby karoserií a namísto toho se firma začala věnovat výrobě letadel a jejich součástí. Stávající prostory již pro tyto účely nestačily (foto č. 14), a tak výrobu rozšířila do dalších dvou objektů, bývalých textilních továren, jež

³²⁷ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 197, inv. č. 792, *Weigend Friedrich výroba lihovin, sodovky, limonád, marmelád, velkoobchod vínem, Vrchlabí*, výměr ZNV z 3. 4. 1948.

³²⁸ Tamtéž, výměr Krajského národního výboru v Hradci Králové z 1. 8. 1949.

³²⁹ Tamtéž, kart. 165, inv. č. 784, *Ing. Theodor Petera a synové, výroba silničních vozidel, karoserií a letadel Vrchlabí*, zpráva o stavu továrny z 29. 5. 1945.

získala na počátku války arizací.³³⁰ Peterův podnik tak byl od této doby tvořen třemi závody. Transformace výroby si vyžádala i zvýšení počtu zaměstnanců. Jejich počet se v průběhu války vyšplhal až na 750, což ve srovnání s rokem 1938, kdy jich bylo 150, představovalo značný nárůst.³³¹ Část osazenstva podniku přitom tvořili váleční zajatci a totálně nasazení.³³²

Rok 1945 byl mezníkem i ve vývoji této firmy. Konec druhé světové války znamenal současně i ukončení výroby letadel. Podnik tak nyní stál před otázkou, jakým směrem se v poválečné době vydat. Změny čekaly i na majitele továrny Peterovi, jejichž podnik byl jako německý majetek dán pod národní správu. Ani v tomto případě nezůstal ve funkci první národní správce, kterým byl od 15. května Jan Vejnar. Ve funkci byl totiž záhy vystřídán Hynkem Wohankou.³³³ V něm našla Petrova továrna velmi schopného odborníka, který měl hlavní zásluhu na tom, že podnik hladce překonal různé problémy poválečné doby. Wohankovi zpočátku pomáhal dosavadní majitel firmy Josef Petera starší. Jako technický vedoucí předával národnímu správci své zkušenosti.³³⁴ V roce 1946 byl pak i se svou manželkou odsunut do Bavorska.³³⁵ Tam za nimi po propuštění z ruského zajetí přijel i jejich syn Josef, další z majitelů karosárny. Třetí majitel a zároveň ředitel podniku Theodor Robert Petera, bratranec Josefa mladšího, se do Bavorska dostal v roce 1947, kdy byl propuštěn z internačního tábora v Jičíně.³³⁶

Továrna byla po válce v dobrém stavu, hlavní úkol národního správce tak spočíval především v uvedení všech tří závodů do chodu a také v obstarání kvalifikovaných pracovníků, kterých měla karosárna nedostatek. Na konci května pracovalo v podniku

³³⁰ KRÁLÍK, J.: *c. d.*, s. 160.

³³¹ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 165, inv. č. 784, *Ing. Theodor Petera a synové, výroba silničních vozidel, karoserií a letadel Vrchlabí*, zpráva o stavu továrny z 29. 5. 1945.

³³² Tamtéž.

³³³ Tamtéž, výměr ZNV z 18. 8. 1945.

³³⁴ Tamtéž, zpráva o stavu podniku z 26. 5. 1945.

³³⁵ KRÁLÍK, J.: *c. d.*, s. 166.

³³⁶ Tamtéž.

kolem 240 lidí, jejich počet se ale následně snížil odchodem některých německých pracovníků.³³⁷ I kvůli nedostatku zaměstnanců pracoval podnik ještě na podzim 1945 jen na 40 % své celkové kapacity.³³⁸ Jinak se ale podniku pod národní správou dařilo a zdá se, že i vztahy v továrně byly harmonické. To oceňoval i vrchlabský ONV, pro nějž byla karosárna určitým vzorem toho, jak by národní správa měla vypadat.³³⁹

Jedním z poválečných problémů, který musel Wohanka řešit, byla otázka dalšího směřování firmy. Počáteční výrobní program byl spíše provizorní. Podnik pokračoval ve výrobě dřevěných vozů, jež se vyráběly i za války. Kromě toho se v továrně začaly opravovat i autobusy. Aby firma rozšířila své možnosti, navázala spolupráci s mladoboleslavskou automobilkou (tehdy ASAP Mladá Boleslav). Právě do tohoto podniku přejmenovaného později na Automobilové závody, národní podnik byla v roce 1946 v rámci znárodnění začleněna i vrchlabská Peterova továrna.³⁴⁰ Od tohoto roku se začala psát nová historie podniku vyrábějícího nyní vozy Škoda.

7.5. Průmysl stavebních hmot

7.5.1. Josef Kratzer

Posledním významným odvětvím vrchlabského hospodářství byl průmysl stavebních hmot. Zakotvení tohoto oboru ve Vrchlabí se odvíjelo od výskytu ložisek vápence v blízkém okolí města. Nejvýznamnějším zástupcem tohoto typu průmyslu byl podnik Josefa Kratzera specializující se na výrobu vápencové a mramorové moučky a umělých omítek.

³³⁷ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 165, inv. č. 784, *Ing. Theodor Petera a synové, výroba silničních vozidel, karoserií a letadel Vrchlabí*, přehled o stavu dělnictva u firmy Petera k 30. 5. 1945.

³³⁸ Tamtéž, kart. 145, inv. č. 727, *Přehled podniků důležitých pro obranu státu*, zpráva o podnicích ve Vrchlabí důležitých pro obranu státu z 29. 10. 1945.

³³⁹ Tamtéž, kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 15. 6. 1946.

³⁴⁰ KRÁLÍK, J.: *c. d.*, s. 168.

Hlavní sídlo Kratzerova podniku bylo ve Vrchlabí, kde se nacházela i část provozoven, konkrétně se jednalo o mlýn na nerosty (foto č. 15). V Lánově pak byla umístěna továrna na umělé omítky. Suroviny těžil podnik v lomu ve Strážném (mramor) a v Lánově (dolomitový vápenec).³⁴¹

Druhá světová válka přinesla podniku určité problémy. Především se to týkalo provozovny v Lánově, která byla v roce 1943 přestavěna na zajatecký tábor, čímž byly podniku způsobeny velké škody. Ve vrchlabském mlýnu na nerosty pak za války došlo k poškození části strojového vybavení.³⁴² Situace podniku před koncem druhé světové války tak nebyla úplně bezproblémová. Jeho vývoj navíc posléze zkomplikovaly i události května 1945.

Blížící se konec války zasáhl i do chodu tohoto podniku. Zaměstnanci přestali pracovat, váleční zajatci (zejména Britové a Francouzi) továrnu opustili úplně.³⁴³ Firma se tak dostala do obtížné situace, kterou podtrhl i osud dosavadního německého majitele. Josef Oskar Kratzer, který měl být znám svým vykořisťovatelským přístupem a asociálním chováním vůči zaměstnancům, byl krátce po osvobození zatčen. Při předvedení napadl stráž a ve vězení, kam byl následně umístěn, se neúspěšně pokusil o sebevraždu. V červnu pak byl přímo z vazby i s celou svou rodinou odsunut do Německa.³⁴⁴ Situace podniku tak byla poněkud bezútěšná, brzy se ale, především díky osobě národního správce, začala zlepšovat.

Oním národním správcem se v polovině května stal Miloslav Bartoš.³⁴⁵ Výhodou byla skutečnost, to byl člověk obeznámený s chodem podniku, neboť se jednalo o bývalého předválečného zaměstnance Kratzerova podniku, který Vrchlabí opustil v roce

³⁴¹ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 791, *Josef Kratzer, výroba mramorové, vápencové moučky a umělých omítek*, dotazník o průmyslovém podnikání.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Tamtéž, základní hlášení národního správce z 15. 5. 1945.

³⁴⁴ Tamtéž, údaje o vlastníkovi firmy z 10. 10. 1945.

³⁴⁵ Tamtéž, zpráva o převzetí národní správy z 15. 5. 1945.

1938 po německém záboru pohraničí. Bezprostředně po osvobození se do města vrátil a jako národní správce začal pracovat na obnově podniku.

Jednalo se o velmi zajímavou osobnost. Za první republiky se Bartoš ve Vrchlabí podílel na rozvoji českého menšinového života, za druhé světové války pobýval v Praze a i zde byl velmi aktivní. Různými způsoby se nažil podporovat lidi, kteří se v důsledku válečných událostí dostali do problémů. Někteří z nich se za něj po válce zaručili, když byla při jmenování do funkce národního správce prověřována jeho státní spolehlivost. Mezi přímluvci byly i významné postavy tehdejší doby, a to například malíř Ruda Šváb a komunistický funkcionář Karel Šváb.³⁴⁶ Druhý ze jmenovaných o Bartošovi napsal: „Nebýt lidí druhu Miloslava Bartoše, byly by naše rodiny jistě v nouzi a bídě zahynuly. Proto jim patří stejná čest a úcta, tím spíše, že skýtají záruku nezištné účasti na výstavbě nové republiky.“³⁴⁷

Své schopnosti mohl nyní Bartoš prokázat při rozjíždění Kratzerova podniku. Od srpna 1945 mu v tom pomáhal i bratr Josef Bartoš, který byl jmenován jeho zástupcem.³⁴⁸ Továrna se po válce potýkala s mnoha problémy, mezi něž se řadil nedostatek surovin či poničené stroje. Překážkou poválečného rozjezdu výroby byl i nedostatek zaměstnanců. Na začátku května 1945 zde pracovalo jen 15 lidí, což byla asi pětina předválečného počtu zaměstnanců.³⁴⁹ Nové pracovní síly přibývaly jen pomalu, neboť o těžkou práci, která na

³⁴⁶ Jednalo se o sourozence, bratry známé komunistické političky Marie Švermové. Karel Šváb byl významnou postavou KSČ. Po válce pracoval v sekretariátu komunistické strany, později se stal jednou z nejdůležitějších osob bezpečnostní politiky KSČ. Jeho vliv ještě vzrostl po únoru 1948, kdy se podílel na vnitrostranických čistkách. V roce 1951 byl zatčen a následujícího roku v rámci procesu s Rudolfem Slánským odsouzen k trestu smrti. BÁRTA, Milan: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha 2009, s. 181–183.

³⁴⁷ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 791, *Josef Kratzer, výroba mramorové, vápencové moučky a umělých omítek*, Miloslav Bartoš a jeho chování v době okupace.

³⁴⁸ Tamtéž, základní hlášení národního správce z 15. 5. 1945.

³⁴⁹ Tamtéž, základní hlášení národního správce průmyslového podniku dle stavu ke dni 5. 5. 1945.

ně v podniku čekala, příliš mnoho lidí nestálo. Hledala se proto náhradní řešení, jež spočívala například v najímání Němců ze sběrných táborů.³⁵⁰

Kvůli nedostatku pracovních sil i nákladních aut na odvážení vápence musely být práce na čas zastaveny. Situace se příliš nezlepšila ani roku 1946, kdy se zvýšila intenzita vysídlování německého obyvatelstva, jež bylo hlavní oporou továrny. Národní správce se na celou situaci díval velmi skepticky a předpokládal, že odsun zbylých německých zaměstnanců povede k zastavení prací. Snaha o získání nových pracovních sil mezi osídlenci se v případě tohoto podniku ukázala jako velmi obtížná.³⁵¹

Provoz se nakonec podařilo udržet, národní správce ale ani v tomto případě neměl mnoho času na rozjezd podniku, neboť firma byla začleněna do znárodněného sektoru. V březnu 1948 byl zkonfiskovaný podnik odevzdán do vlastnictví Českým cementárnám a vápenicím, národnímu podniku sídlícímu v Praze.³⁵²

³⁵⁰ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 166, inv. č. 791, *Josef Kratzer, výroba mramorové, vápencové moučky a umělých omítek*, zpráva o podniku z 3. 10. 1945.

³⁵¹ Tamtéž, hlášení pro oblastní konferenci z 5. 9. 1946.

³⁵² *Dílčí rámcový plán. Osídlování*. Věstník Osídlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze, č. 21, 10. 3. 1948, s. 1044.

8. Živnosti

V souvislosti se zkoumáním vrchlabského hospodářství nelze opomenout oblast živnostenského podnikání. Škála živností byla ve sledovaném městě velmi pestrá a tvořila tak důležitou součást tamního hospodářského života. Ani jí se nevyhnuly poválečné změny odvíjející se zejména od německé národnosti většiny původních majitelů živností.

Před druhou světovou válkou působilo ve městě asi 260 obchodních a řemeslných živnostníků. Mezi nejčastěji zastoupené živnosti se přitom řadila krejčovství, pekařství, malířství či obuvnictví.³⁵³ Téměř všechny tyto živnosti byly v německých rukách. Zásah do struktury živností přinesla již druhá světová válka, v jejímž průběhu některé živnosti zanikly. Rok 1945 stabilizaci živnostenského podnikání nepřinesl, změny naopak nabýly ještě větších rozměrů. Živnosti změnily své majitele a některé z nich byly zrušeny.

I v tomto případě byla odrazovým můstkem všech přeměn národní správa zavedená dekretem č. 5/1945 Sb. Aplikací dekretu došlo k zajištění živností, které byly v držení státně nespolehlivých osob. Odnětí tohoto majetku se uskutečnilo později, a to na základě říjnového dekretu konfiskujícího nezemědělský nepřátelský majetek.

Po roce 1945 působilo ve Vrchlabí celkem 248 živnostníků.³⁵⁴ Jak bylo naznačeno v kapitole o osídlování, zájem o přesídlení do Vrchlabí a převzetí nějaké tamní živosti byl velký. Většina živností byla obsazena již v průběhu června a července. Celkem bylo v létě 1945 dáno pod národní správu 189 živností.³⁵⁵ Zbylé živnosti nebyly obsazeny záměrně, a to proto, že s nimi měla vrchlabská MSK jiné plány. Část jich byla rezervována pro repatrianty a jedince, kteří se buď přímo účastnili bojů druhé světové války, nebo byli

³⁵³ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 141, inv. č. 1168, *Přehledy živností, seznam vrchlabských živností k roku 1938 z 9. 10. 1945.*

³⁵⁴ Tamtéž, kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání, přehled činnosti živnostenského referátu ze září 1945.*

³⁵⁵ Tamtéž.

v důsledku válečných událostí nějakým způsobem poškozeni.³⁵⁶ Jednalo se tedy o jednotlivce, kteří byli později, na základě ustanovení dekretu č. 108/1945 Sb., označováni jako přednostní uchazeči.³⁵⁷ Rezervování národních správ pro tyto osoby nebylo ještě v létě roku 1945 centrálně nařízeno, jednalo se pravděpodobně o vlastní iniciativu MSK.³⁵⁸

Do některých vrchlabských živností nebyla národní správa dosazena z toho důvodu, že se počítalo s jejich likvidací, a to v rámci rušení nadbytečných živností.³⁵⁹ Místní správní orgány se v tomto rozhodnutí opíraly o nařízení vrchlabského okresu, který k takovému postupu vyzval všechny místní komise.³⁶⁰

Co se týče obsazení těch živností, které byly dány k dispozici, nebyly s hledáním vhodných kandidátů větší problémy. Konflikty paradoxně pramenily z velkého zájmu o národní správcovství. Lidé usilující o přesídlení do Vrchlabí se nechtěli smířit s tím, že pro ně již není místo a často pomlouvali národní správce v naději, že je ve funkci nahradí. O správcích tak psali, že nejsou národnostně spolehliví, jelikož dříve spolupracovali s Němci, vadilo jim, že se jedná o lidi, kteří nemají děti a svým příchodem do Vrchlabí tak neposílili české školy, případně, že v místě svého dřívějšího bydliště měli již dobře prosperující živnost a nyní tak zabrali místo těm, kteří dosud žádnou nemají.³⁶¹

³⁵⁶ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, přehled činnosti živnostenského referátu ze září 1945.

³⁵⁷ Paragraf sedm dekretu č. 108/1945 Sb.

³⁵⁸ Umístění těchto osob začaly úřady řešit zpravidla až po 25. říjnu, tedy po vydání dekretu č. 108/1945 Sb., který stanovil přednostní právo při přidělování konfiskovaného majetku. Přednostní právo účastníků odboje na udělení národní správy živností pak vytvářel až zákon č. 136/1946 Sb. MAREK, P.: *c. d.*, s. 106.

³⁵⁹ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, přehled činnosti živnostenského referátu ze září 1945.

³⁶⁰ Ne všechny MNV ale toto nařízení respektovaly, což posléze vedlo k problémům. Živnost, která měla být zrušena, byla obsazena národním správcem, který se posléze likvidaci živnosti bránil. SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 15. 6. 1946.

³⁶¹ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 142, inv. č. 1169, *Živnosti – korespondence (podle jmen)*, H–L, stížnost Jaroslava Kříčky z 9. 8. 1945; Tamtéž, stížnost Vladimíra Kauckého z 20. 8. 1945; Tamtéž, kart. 141, inv. č. 1169, *Živnosti – korespondence (podle jmen)* A–G, stížnost Jindřicha Formana ze 7. 1. 1946.

Je třeba říci, že tyto stížnosti neměly na případné odvolání národních správců vliv. V některých případech mohlo k uvolnění živnosti dojít v rámci dobrovolného odchodu národního správce, takové případy se ale v pramenech vyskytují velmi zřídka. Určitá šance na získání uvolněných živností se ale objevila, a to spolu s revizí národních správ prováděnou od jara 1946.

Vyhlášení revize souviselo s vydáním říjnového konfiskačního dekretu. Ten měl za cíl odstranit provizorium v podobě národních správ a vytvořit předpoklady pro předání živností do vlastnictví.³⁶² Aby se předešlo přidělení živností do rukou nekvalifikovaných osob, začala být prováděná revize, která měla případné nevhodné kandidáty vyloučit. Vedlejším cílem revize bylo i získání určitého počtu živností pro přednostní uchazeče.³⁶³ Někteří z nich vrchlabským úřadům předem psali a doufali, že pokud se v důsledku revize nějaká živnost uvolní, bude na jejich nároky brán zřetel.³⁶⁴

Revize, která byla ukončena v květnu 1946, ukázala, že většina národních správců měla dobré předpoklady pro výkon dané funkce.³⁶⁵ Odvoláno bylo pouze 6 % národních správců,³⁶⁶ a to pro jejich nedostatečnou kvalifikaci, špatné organizační schopnosti nebo malou podnikavost.³⁶⁷ V jednom případě byl odvolaný národní správce označen jako zlatokop, tedy jako člověk, který se v pohraničí nechtěl usadit natrvalo a odešel do něj motivován vidinou rychlého a snadného zbohatnutí.³⁶⁸

³⁶² MAREK, P.: *c. d.*, s. 106.

³⁶³ WIEDEMANN, Andreas: „*Komm mit uns das Grenzland aufbauen!*“ *Ansiedlung und neue Strukturen in den ehemaligen Sudetengebieten 1945–1952*. Essen 2007, s. 147.

³⁶⁴ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 144, inv. č. 1169, *Živnosti – korespondence (podle jmen) T–Ž*, žádost A. Vondříčky z 31. 3. 1946.

³⁶⁵ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), inv. č. 29, kart. 72; kart. 73; kart. 75; kart. 77, *Protokoly o revizi*.

³⁶⁶ Vrchlabí tak bylo lehce pod celorepublikovým průměrem, který se pohyboval okolo 10 %. WIEDEMANN, A.: *c. d.*, s. 148.

³⁶⁷ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), inv. č. 29, kart. 72; kart. 73; kart. 75; kart. 77, *Protokoly o revizi*.

³⁶⁸ Tamtéž, kart. 75, inv. č. 29. *Protokoly o revizi*, protokol o revizi u Josefa Kaliny.

V případě některých národních správců nebyly rozhodující jejich odborné schopnosti, ale státní spolehlivost. Ti, kteří ji nemohli prokázat, byli z funkce rovněž odvoláni.³⁶⁹ Je třeba říci, že osoby, které nesplňovaly některou z uvedených podmínek, byly v menšině a činnost správců jednotlivých živností byla obecně hodnocena jako velmi dobrá.³⁷⁰ Většinou se jednalo o schopné odborníky. Jejich podnikání bylo nicméně v některých případech stěžováno okolnostmi, které nemohli zcela ovlivnit. Mezi nejfrekventovanější problémy vrchlabských poválečných živnostníků se řadil nedostatek surovin i pracovních sil, zastaralé vybavení a špatný stav provozovny či bytu, který k živnosti náležel.³⁷¹ Neuspokojivý stav provozoven byl i příčinou neobsazenosti některých živností. Prostřednictvím revize bylo odhaleno sedm takovýchto případů.³⁷² Jestliže byl jejich stav natolik špatný, že se nedala předpokládat náprava, byly živnosti revizní komisí navrženy k likvidaci. Likvidovány byly zároveň takové živnosti, které byly považovány za nadbytečné.³⁷³

Základním posláním revize bylo odstranění nedostatků v živnostenském podnikání a vytvoření předpokladů pro přidělení zkonfiskovaných živností do vlastnictví. Právě otázka dalšího vlastnického uspořádání se v letech 1946–1948 stala hlavním tématem živnostenské otázky v pohraničí. Spory politických stran o to, jakým způsobem bude přidělové řízení probíhat, vedly k tomu, že se celá záležitost značně protáhla, a to až do období po únoru 1948.

³⁶⁹ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), inv. č. 29, kart. 72; kart. 73; kart. 75; kart. 77, *Protokoly o revizi*.

³⁷⁰ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlábí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zpráva živnostenského referenta ke schůzi 15. 2. 1946.

³⁷¹ SOA v Zámrsku, fond OÚ a FNO, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952), inv. č. 29, kart. 72; kart. 73; kart. 75; kart. 77, *Protokoly o revizi*.

³⁷² SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlábí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, zpráva živnostenského referenta ke schůzi 15. 2. 1946.

³⁷³ Jejich likvidace probíhala především v září a říjnu 1946. V této době bylo ve Vrchlábí zrušeno asi 24 živností. V některých případech se nelikvidovala celá živnost, ale jen její část. Tamtéž, kart. 144, inv. č. 1169, *Likvidace živností*, rozhodnutí o likvidaci podniků ze září a října 1946.

Přidělování živností do soukromého vlastnictví se mělo realizovat prostřednictvím tzv. rámcových plánů, které byly v jednotlivých oblastech republiky vyhlášovány od září 1947.³⁷⁴ V případě, že byla živnost do daného plánu zařazena, mohl národní správce do dvou měsíců požádat o přidělení živnosti do vlastnictví.³⁷⁵ Spolu s živností měly být národním správčům přidělovány i konfiskované rodinné domy, ve kterých své živnosti provozovaly nebo které byly nějakým způsobem s jejich podnikatelskými aktivitami spojeny.³⁷⁶

Ve Vrchlabí byl první rámcový plán vyhlášen na konci listopadu 1947. V rámci této první etapy bylo pro přiděl do soukromého vlastnictví navrženo 120 vrchlabských živností.³⁷⁷ Vyhlášení rámcového plánu bylo chápáno jako velká událost, kterou zevrubně sledoval i místní tisk. Ten vyzdvihoval zejména tu skutečnost, že vrchlabským okres byl vůbec prvním v celých severovýchodních Čechách, který k sestavení plánu přistoupil.³⁷⁸

Akce přidělování živností se protáhla do roku 1948, kdy byly vyhlášeny i další rámcové plány. Je třeba říci, že radost živnostníků neměla dlouhého trvání. S nástupem komunistické strany k moci došlo i ke změně přístupu k živnostenské otázce. Živnostníci se stali jednou z pronásledovaných skupin, což mělo za následek jejich postupnou likvidaci.³⁷⁹

³⁷⁴ Prvním okresem, kde byl vyhlášen rámcový plán pro přiděl živností, byl okres Kaplice (25. září). *Příděl živností zahájen*. Osidlování. Věstník Osidlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze, č. 9, 25. 9. 1947, s. 186.

³⁷⁵ MAREK, P.: *c. d.*, s. 108.

³⁷⁶ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kart. 139, inv. č. 1166, *Živnosti–směrnice*, vyhláška Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze z 31. 10. 1947.

³⁷⁷ V prvním rámcovém plánu nebyly nikdy obsaženy všechny živnosti, se kterými se pro přidělové řízení počítalo. Vyhlásování probíhalo postupně. V případě některých živností se navíc čekalo na to, až dojde k odstranění určitých závad, a to především těch souvisejících s konfiskací. *Příděl živností zahájen*. Osidlování. Věstník Osidlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze, č. 9, 25. 9. 1947, s. 186.; *Poctiví národní správčové samostatnými živnostníky*, Jednota. Pohraniční zpravodaj, č. 42, 1. 12. 1947, s. 2.

³⁷⁸ *Poctiví národní správčové samostatnými živnostníky*, Jednota. Pohraniční zpravodaj, č. 42, 1. 12. 1947, s. 2.

³⁷⁹ MAREK, P.: *c. d.*, s. 114–116.

9. Vývoj zemědělství a lesnictví

Poválečný vývoj zemědělství byl tak jako jiné oblasti hospodářství poznamenám vlastnickými přesuny. Většina zemědělské půdy v pohraničí změnila po válce svého majitele, což mělo v některých případech zásadní vliv na úroveň zemědělské výroby.

I v případě zemědělství byly vlastnické změny odstartovány květnovým dekretem č. 5/1945 Sb. zavádějícím národní správu. Dalším opatřením v oblasti zemědělského majetku byl červnový dekret č. 12/1945 Sb. o „konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa“.³⁸⁰ Na základě tohoto dekretu měla být zkonfiskovaná půda přidělena výhradně drobným přidělcům, jako byli deputátníci, zemědělství dělníci či maloročníci, pochopitelně z řad slovanského obyvatelstva.³⁸¹

Toto ustanovení předznamenávalo celkový charakter nastávajících majetkových přesunů. Jejich prostřednictvím mělo dojít k zmírnění sociálního napětí, a to odstraněním bohatých pozemkových vlastníků na jedné straně a vytvořením nové vrstvy středních rolníků (právě z řad deputátníků, maloročníků a bezzemků) na straně druhé.³⁸² O tom, že se soukromými velkostatkami se již nepočítalo, svědčí další ustanovení dekretu týkající se maximální výměry přidělované půdy. Ta byla stanovena na 13 hektarů.³⁸³ Tato hodnota prosazovaná komunisty se stala terčem kritiky zbylých tří stran Národní fronty poukazujících na nesoběstačnost takovýchto hospodářství.³⁸⁴ KSČ ale neohodlala ustoupit, jelikož nižší přidělovaná výměra půdy byla v souladu s výše zmiňovanými plány.

³⁸⁰ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše*. In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html> [cit. 12. 3. 2016].

³⁸¹ Paragraf sedm dekretu č. 12/1945 Sb.

³⁸² KAPLAN, K.: *Československo v letech 1945–1948*, s. 24.

³⁸³ Paragraf sedm dekretu č. 12/1945 Sb.

³⁸⁴ SLEZÁK, L.: *c. d.*, s. 25.

Půda konfiskovaná na základě dekretu č. 12/1945 Sb. začala být od jara 1946 přidělována do vlastnictví. Tím byl celý proces představující první etapu poválečné pozemkové reformy završen. Tyto rozsáhlé majetkové přesuny splnily několik základních cílů. Byli odstraněni velcí pozemkoví vlastníci a na jejich místo nastoupili střední rolníci, nová rozhodující síla zemědělství v pohraničních oblastech. Základní předpoklad reformy, počestění dříve německých oblastí, byl rovněž splněn.³⁸⁵

První etapa poválečné pozemkové reformy se uskutečnila i ve Vrchlabí. V katastru tohoto města se nacházelo celkem 53 hospodářských usedlostí. Ve většině případů se jednalo o menší hospodářství od dvou do 10 hektarů půdy. Pouze sedm statků mělo výměru půdy větší než 20 hektarů.³⁸⁶ Na základě dekretu č. 12/1945 Sb. bylo konfiskováno celkem 48 usedlostí, kterých se postupně ujali nově příchozí čeští osídlenci.³⁸⁷

Většina nových vrchlabských hospodářů si přesunem do pohraničí polepšila. Z výzkumu příchozího obyvatelstva totiž vyplývá, že většina zemědělských osídlenců neměla před příchodem do Vrchlabí vlastní hospodářství, zpravidla ale měla se zemědělstvím určité zkušenosti (např. pracovali na nějakém statku).³⁸⁸ Odchod do pohraničí tak pro ně byl prostředkem k osamostatnění. I o lidech, kteří ve vnitrozemí nějaké hospodářství zanechali, platí, že převzetí vrchlabské usedlosti pro ně znamenalo vzestup. Většina z nich vlastnila předtím jen několik arů, ti zámožnější pak maximálně 2–3 hektary.³⁸⁹ Komunistickou stranou zamýšlený vzestup chudších zemědělských vrstev uskutečněný prostřednictvím konfiskace německého majetku tak byl ve Vrchlabí splněn.

³⁸⁵ KAPLAN, K.: *Československo v letech 1945–1948*, s. 24.

³⁸⁶ SOKA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápis plenárního zasedání*, zpráva o zemědělství ze září 1945.

³⁸⁷ Tamtéž, výroční zpráva o činnosti zemědělského referátu MěNV za rok 1945–1946.

³⁸⁸ Tamtéž, kart. 76, inv. č. 1035, *Národní správa zemědělských usedlostí* (č. p. 52–556), údaje o jednotlivých národních správcích; Tamtéž, kart. 77, inv. č. 1037, *Národní správa zemědělských usedlostí* (č. p. 558–731), údaje o jednotlivých národních správcích.

³⁸⁹ Tamtéž.

První měsíce po převzetí usedlosti byly jakousi zkouškou, která prověřila schopnosti nových hospodářů. I přesto, že si někteří zemědělci s problémy, které s sebou nový život přinesl, neporadili a raději usedlost opustili, lze první poválečný rok vrchlabského zemědělství označit za uspokojivý. Alespoň tak jej hodnotily místní úřady.³⁹⁰

Od dubna 1946 začaly být zemědělské usedlosti přidělovány formou dekretů do vlastnictví. Do května 1946 jich bylo ve Vrchlabí přiděleno 24, tedy polovina z celkového počtu konfiskovaných usedlostí. Předání vlastnických dekretů proběhlo formou slavnosti, což byl v případě přidělování zemědělského majetku tradiční postup.³⁹¹

Určitým problémem, se kterým se museli potýkat zemědělci v celém vrchlabském okrese, byl nedostatek pracovních sil. O práci v zemědělství nebyl příliš velký zájem, a tak musely správní orgány hledat různá náhradní řešení. Jedním z konkrétních opatření bylo povolání zemědělců ze Slovenska a Rumunska.³⁹² V období žní nebyla výjimkou ani pomoc armády, Sboru národní bezpečnosti či různých dobrovolnických brigád, které vysílaly i místní podniky.³⁹³

Nedostatek pracovních sil ještě větší měrou poznamenal vývoj vrchlabského lesnictví. Tento obor měl ve sledované oblasti velký význam, který ještě vzrostl po druhé světové válce, kdy ve větší míře docházelo k zalesňování dříve zemědělské půdy. Lesnictví bylo tradičně doménou německého obyvatelstva. V důsledku jeho odsunu se sledovaný obor dostal do krize, která se projevila zejména při kůrovcové kalamitě v letech 1945–1947.

³⁹⁰ SOkA Trutnov, fond MěNV Vrchlabí (1945–1990), kn. 2, inv. č. 2, *Zápisy plenárního zasedání*, výroční zpráva o činnosti zemědělského referátu MěNV za rok 1945–1946.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² *Pracovní síly v zemědělství*. Jednota. List krkonošského kraje., č. 30, 3. 8. 1946, s. 1; *Bulhaři u nás*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 49, 14. 12. 1946, s. 1.

³⁹³ SOA v Zámrsku, fond Stolzenberg, spol. s r.o. Vrchlabí (1942–1947), nezpracováno; *I. pololetní okresní sjezd ONV ve Vrchlabí*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 8–9, 22. 2. 1947, s. 1.

Příčinou kalamity byla zanedbanost místních lesů z doby německé okupace. V šesti válečných letech nebyly včas zpracovány větrné a sněhové polomy, což vedlo k rozšíření kůrovce. Aby byly škody po válce napraveny, bylo nutné polomy co nejdříve zpracovat. Na něco takového byli odborníci právě němečtí lesníci. Postoj místních úřadů, jejichž kroky směřovaly k co největší eliminaci německých specialistů, ale celkovou situaci poněkud komplikoval.

Vrchlabská správa státních lesů si uvědomovala, že tyto pracovníky půjde jen těžko nahradit a usilovala o to, aby jich co nejvíce bylo z odsunu vyňato. Rovněž se snažila napravit chyby, ke kterým došlo v rámci prvních částečně živelných odsunových akcí a docílit návratu některých již vysídlených dřevařů.³⁹⁴ Je třeba říci, že v určitých případech úřady respektovaly přání správy státních lesů a odsun některých specialistů alespoň oddálily. Ještě v létě roku 1946 pracovalo v lesnictví 164 německých dřevařů pocházejících z různých obcí vrchlabského okresu.³⁹⁵ Toto vysoké číslo svědčí o tom, že najít za německé pracovníky náhradu nebylo vůbec jednoduché. Noví čeští osídlenci nejevili o tento typ práce zájem, a tak byli najímáni například lesní dělníci ze Slovenska.³⁹⁶

Pro zdoání kůrovcové kalamity byl ale i tak počet pracovních sil nedostatečný, což vedlo k hledání různých náhradních řešení. Na práce v lese tak byly povolávány různé dobrovolnické brigády, vojsko i vězni.³⁹⁷ V únoru 1946 byla vrchlabskému okresu přislíbena i jednorázová pomoc v podobě několika set polských pracovníků.³⁹⁸ Místní občané byli do prací zapojeni v rámci jednotýdenní pracovní povinnosti vyhlášené v srpnu

³⁹⁴ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 181, inv. č. 1008, *Lesní brigády, lesní dělníci*, žádost správy státních lesů o vrácení vystěhovaných dřevařů z 14. 8. 1945.

³⁹⁵ Tamtéž, kart. 105, inv. č. 640, *Zjištění chodu závodů s německými zaměstnanci a specialisty*, seznam německých lesních dělníků vyňatých z odsunu z 26. 6. 1946.

³⁹⁶ Tamtéž, kart. 181, inv. č. 1008, *Lesní brigády, lesní dělníci*, dopis ředitelství státních lesů a statků v Liberci z 5. 11. 1945.

³⁹⁷ Tamtéž, kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 15. 6. 1946; *Bilance lesních brigád na Vrchlabsku*, Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 2, 10. 1. 1947, s. 1.

³⁹⁸ SOKA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kart. 181, inv. č. 1005, *Zpráva z konference polských úřadů v Novém Světě za účasti Správy státních lesů Vrchlabí, příslib pracovních sil pro Krkonoše*, zpráva z konference z 20. 2. 1946.

1946. Město se občany snažilo motivovat tím, že slibovalo, že jejich účast na odstraňování kalamity bude posléze zohledněna při přidělování konfiskovaného majetku.³⁹⁹

Okresní národní výbor předpokládal, že kůrovcová kalamita bude na podzim roku 1946 zdolána.⁴⁰⁰ Situace se ale vyvinula spíše opačným směrem a v roce 1947 se krize rozvinula naplno. V této době se navíc definitivně potvrdila potřebnost odsunutých německých dřevařů. Jejich početní stav se ve srovnání s rokem 1946 rapidně snížil. V okrese zůstalo pouhých 54 dřevařů a i ti měli být později odsunuti. Město kvůli kalamitě žádalo, aby jim bylo přiděleno 200 vojínů z Hradce Králové na stahování dřeva. Ti ale kvůli nízkým stavům mužstva nakonec vrchlabským lesům na pomoc nepřišli.⁴⁰¹

Boj s kůrovcovou kalamitou tak lze označit za jeden z příkladů, kdy neústupnost místních úřadů ve věci německého obyvatelstva způsobila závažné hospodářské problémy.

³⁹⁹ *Na pomoc ohroženým krkonošským lesům*. Jednota. List Národní fronty krkonošského kraje, č. 32–33, 19. 8. 1945, s. 2.

⁴⁰⁰ SOkA Trutnov, fond ONV Vrchlabí (1945–1960), kn. 3, inv. č. 3, *Zápisy ze schůzí pléna ONV*, zápis z 15. 6. 1946.

⁴⁰¹ Tamtéž, kart. 181, inv. č. 1008, *Lesní brigády, lesní dělníci*, zamítnutí žádosti o přidělení vojínů z 25. 1. 1947.

10. Závěr

Vrchlabí prošlo v prvních třech poválečných letech rozsáhlými změnami, které měly zásadní vliv na život ve městě. Události související s osvobozením města nebyly příliš dramatické, neboť Vrchlabí přešlo do českých rukou ještě před příchodem Rudé armády. Místní správní orgány se podařilo utvořit velmi rychle, na čemž měli podíl jak čeští, tak němečtí starousedlíci. Ve správních orgánech měly zastoupení všechny čtyři strany Národní fronty. Jejich relativně rovnocenné postavení se po květnových volbách v roce 1946 změnilo v převahu komunistické strany, která v únoru 1948 bez větších problémů ovládla místní politický i veřejný život.

Konec druhé světové války byl spjat i se zahájením vysídlovací akce. Odsun německého obyvatelstva byl v případě Vrchlabí velmi rozsáhlý a rychlý. Hlavní podíl na to měly tamní správní orgány, které usilovaly o co největší eliminaci německého živlu. Vysídlení Němců bylo hlavní prioritou a průvodní jev odsunu, ohrožení plynulého chodu hospodářství, byl úřady považován za menší problém než případné setrvání velkého počtu Němců ve městě. Motivací správních orgánů bylo i vytvoření dostatečného prostoru pro nové české osídlenec. Ukázalo se, že velký zájem o přesídlení do Vrchlabí a snaha uspokojit co nejvíce potenciálních osídlenců byly jednou z hnacích sil odsunové akce.

Proces osídlování města lze jednoznačně označit za úspěšný. O přesídlení do Vrchlabí byl zejména v případě nezemědělského osídlování velký zájem, což mělo pozitivní dopad na další vývoj města. Osídlování bylo rychlé a jedinou překážkou, která příchod nového obyvatelstva brzdila, byl nedostatek bytů. Za pozitivní lze rovněž označit to zjištění, že většina novoosídlenců pocházela z blízkého okolí. Do Vrchlabí tak přicházeli lidé uvyklí na přírodní podmínky daného regionu. Původ nově příchozích zároveň vytvářel pozitivní vyhlídky do budoucna. Společenství, v němž převážná část lidí pocházela

z jednoho regionu, mělo lepší předpoklady pro vytvoření soudržné komunity než to, které by tvořili lidé z různých koutů republiky, potažmo z různých zemí. Ačkoli v pozdější fázi osídlování přicházeli i lidé z oblastí mimo české země, nemohli do života v obci výrazněji zasáhnout, neboť z hlediska jejich nízkého počtu se jednalo spíše o marginální skupinu osídlenců. Zajímavé poznatky přineslo hlubší zkoumání jednotlivých skupin osídlenců. Ukázalo se, že do pohraničí odcházeli především lidé, kteří byli nespokojení s určitými aspekty svého života. Odchod do Vrchlabí se tak pro ně měl stát počátkem nového života a ideálně se měl pojit i se sociálním vzestupem.

I vrchlabský hospodářský život, který byl hlavním předmětem zkoumání, změnil ve sledované době svou podobu. Podíl na tom měly události druhé světové války a následně i poválečné zásahy prováděné na základě dekretů prezidenta republiky.

Do života vrchlabských průmyslových podniků zasáhla druhá světová válka jen částečně. Město bylo ušetřeno jakýchkoli bojů, což znamenalo, že i tovární objekty byly ve většině případů v dobrém stavu. Mezi problémy způsobené druhou světovou válkou tak lze zařadit například celkovou zanedbanost výroby, částečné poškození strojů či skutečnost, že se některé firmy musely přeorientovat na válečnou výrobu a po válce se jen obtížně vracely k té původní. Paradoxně by se dalo říci, že některá odvětví průmyslu si díky válce polepšila, neboť přesunutím dvou podniků z Německé říše se do Vrchlabí dostalo i velmi moderní strojové vybavení.

Mezi poválečné problémy většiny podniků se nejčastěji řadil nedostatek surovin a pracovních sil. Nedostatek zaměstnanců byl zapříčiněn odsunem německých pracovníků a pomalým náborem nových českých sil, které neměly podniky kde ubytovat.

Většina velkých vrchlabských podniků (vyjma jednoho případu) byla v německých rukou, a proto do nich byla po válce dosazena národní správa. Osudy původních německých majitelů byly v některých případech velmi dramatické, ale zpravidla měly

stejné vyústění, a to vysídlení z Československa. Pouze ve dvou případech se němečtí podnikatelé (před odsunem) podíleli na poválečném rozjezdu továrny. Ústředními postavami se místo nich stali noví národní správci.

Ve většině případů se jednalo o lidi, kteří měli s daným odvětvím zkušenosti. Někteří z nich byli bývalými či dosavadními zaměstnanci toho samého podniku, jehož správu po válce přebírali. Jejich jmenování do funkce bylo ale často provázáno spory. V první řadě je vedly jednotlivé úřady, které se nedokázaly shodnout na tom, kdo má na jmenování správce nárok, dále pak závodní rady. Výzkum ukázal, že vliv těchto orgánů na chod továrny byl značný a že i při výběru národního správce chtěly mít hlavní slovo. Jejich nekompromisní postoj tak byl jedním z důvodů častého střídání osob ve funkci národních správců.

Závodní rady se zapojovaly i do rozhodování o dalším uspořádání podniku. Na základě zjištěných informací je lze označit za jasné stoupence znárodnění. Iniciativu na podporu tohoto kroku vyvíjely jak u těch podniků, které měly být znárodněny již na základě dekretů z října 1945, tak u těch konfiskovaných podstat, o jejichž znárodnění se rozhodlo až v pozdější době. Je třeba říci, že přání závodních rad byla splněna, neboť i menší vrchlabské podniky, které nebyly znárodněny v první vlně, byly po roce 1948 začleněny do znárodněného sektoru. Opatření směřující ke znárodnění byla ve všech případech zavedena již před rokem 1948 a spočívala ve jmenování ředitele některého národního podniku do funkce národního správce konfiskované podstaty.

Zásadní transformací prošly i vrchlabské živnosti. Některé z nich zanikly v důsledku druhé světové války, část potom již ve sledovaném období, kdy byly částečně redukovány. Výzkum národních správců dosazených do většiny původně německých živností ukázal, že se jednalo o schopné lidi. I zde docházelo k fluktuaci, i zde se objevily případy zlatokopectví, je ale třeba říci, že jich nebylo mnoho. Zpravidla se jednalo o

schopné lidi, kteří měli i odpovídající kvalifikaci. Většina z nich předpokládala, že spravovanou živnost dostane posléze i do vlastnictví, to se ale do roku 1948 podařilo realizovat jen částečně a únorový převrat tento proces zastavil.

Své majitele změnilo po válce i vrchlabské zemědělské usedlosti. Ačkoli zde nebyla příliš úrodná půda, podařilo se je do konce roku 1945 obsadit novými českými zemědělci. Ti pocházeli především z chudších vrstev a odchodem do Vrchlabí si tak značně polepšili. Zemědělský majetek získali už na jaře roku 1946 do svých rukou. Problémem, se kterým se museli potýkat, byl především nedostatek sil. Ten se negativně projevil i v lesnictví. To bylo postiženo kůrovcovou kalamitou, kterou město i kvůli odsunu německých dřevařů, nebylo schopné zvládnout.

11. Seznam pramenů a literatury

Státní okresní archiv Trutnov:

Krakonoš, družstvo krkonošských tkalců, Vrchlabí (1944–1961)

Městský národní výbor Vrchlabí (1945–1990)

Okresní národní výbor Vrchlabí (1945–1960)

Státní oblastní archiv v Zámrsku:

Alfred Pilz, mechanická tkalcovna kapesníků, Vrchlabí (1938–1949)

C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946/1952)

Josef Menčík, mechanická tkalcovna, přádelna a šlichtovna Vrchlabí (1899–1948)

Krajský soud Jičín (1850–1949)

Osídlovací úřad a Fond národní obnovy, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952)

ROHA, filmový tisk a výroba kapesníků Harta u Vrchlabí (1920–1947)

Stolzenberg, spol. s r. o., Vrchlabí (1942–1947) – nezpracováno

Archiv bezpečnostních složek, pobočka Kanice:

Okresní správa SNB a podřízené útvary Trutnov (M 11)

Městský úřad Vrchlabí:

Obrázková kronika města Vrchlabí (1945)

Dobový tisk:

Jednota (List krkonošského kraje)

Osídlování (Věstník Osídlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národního pozemkového fondu v Praze)

Internetové zdroje:

http://www.bzs.cz/2014_04_Vrchlabi.html [cit. 19. 3. 2016]

<http://www.gross-rosen.eu/historia-kl-gross-rosen/filie-oboze-gross-rosen/> [cit. 2. 3. 2016]

<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/> [cit. 26. 2. 2016]

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-100> [cit. 3. 3. 2016]

Literatura:

ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Středokluky 2010.

ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky 2011.

BÁRTA, Milan: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha 2009.

BUBENÍČKOVÁ, Růžena – KUBÁTOVÁ, Ludmila: *Nacistické tábory na Trutnovsku. Krkonoše – Podkrkonoší 4, Hrade Králové 1969, s. 95–110*.

BUBENÍČKOVÁ, Růžena – KUBÁTOVÁ, Ludmila: *Nacistické tábory v krkonošské oblasti. Krkonoše – Podkrkonoší 5, Hradec Králové 1970, s. 203–212*.

ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 47.

ČÁSLAVKOVÁ, I. – KUBA, J – SLÁDEK, J.: *Osídlovací úřad a Fond národní obnovy, oblastní úřadovna Trutnov (1945–1952) Inventář fondu*. Zámorsk 1997.

DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005.

DUSIL, L.: *Alfred Pilz, mechanická tkalcovna kapesníků, Vrchlabí. Inventář fondu*. Zámorsk 1972.

FRAJDL, Jiří: *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*. Hradec Králové 1975.

- HROMÁDKA, Karel a kol.: *Přímým pohledem. Květen 1945 ve východočeských kronikách*. Hradec Králové 1985.
- JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard – KUKLÍK, Jan: *Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939–2000)*. Praha 2003.
- JIRÁSEK, Zdeněk: *Vývoj textilního průmyslu v severovýchodních Čechách v letech 1945–1960*. Ústí nad Orlicí 1988.
- KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945–1948*. Praha 1991.
- KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993.
- KMONÍČEK, Josef: *Návrat domů. Proměny pohraničí severovýchodních Čech v letech 1945–1948*. Hradec Králové 1982.
- KMONÍČEK, Josef: *Osídlování pohraničí severovýchodních Čech 1945–1952*. In: Krkonoše – Podkrkonoší 3, Hradec Králové 1967, s. 225–232.
- KRÁLÍK, Jan: *Karoserie Petera*. Brno 2008.
- KUKLÍK, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha 2011.
- KUKLÍK, Jan a kol.: *Jak odškodnit holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*. Praha 2015.
- KUKLÍK, Jan: *Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha 2010.
- LOUDA, Jiří – ZÁZVORKOVÁ, Blanka: *Vrchlabí*. Praha 2006.
- MAREK, Pavel: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno 2006.
- MILOTOVÁ, Jaroslava: „Cizorodí dělníci a jejich pracovní nasazení v nacistickém Německu v letech 1939–1945.“ In: KOKOŠKA, Stanislav – KOKOŠKOVÁ, Zdeňka (ed.): *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha 2004, s. 25–40.
- PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1919–1992. Díl 2. Období 1945–1992*. Brno 2009.
- PŘIKRYLOVÁ, J.: *Tesla Vrchlabí, s. p. Vrchlabí. Inventář fondu*. Zámrsk 2009.
- REIL, Roman: *Dějiny firmy Ignác Theodor Petera a synové*. Krkonoše – Jizerské hory, 31, 1998, č. 6, s. 24–25.
- REIL, Roman: *Krkonoš, družstvo krkonošských tkalců*. Krkonoše – Jizerské hory, 30, 1997, č. 2, s. 26–27.

- REIL, Roman: *75 let výroby kabelů ve Vrchlabí*. Krkonoše – Jizerské hory, 31, 1998, č. 11, s. 30–31.
- ŘÍHOVÁ, Vladislava – KŘENKOVÁ, Zuzana: *Nejstarší provozovny firmy Petera ve Vrchlabí*. In: Krkonoše – Podkrkonoší 21, Trutnov 2013, s. 221–237.
- SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 1978.
- SOMMER, Karel: *Sovětská válečná kořist a Československo*. In: KRÁTOŠKA, Josef – SOMMER, Karel (ed.): *O sovětské imperiální politice v Československu v letech 1945–1968*. Sborník příspěvků. Olomouc 1995, s. 9–23.
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011.
- STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.
- VOJTĚCH, Zdeněk: *Politika zaměstnanosti v nacistickém Německu v letech 1933–1939*. Praha 2015 (nepublikovaná bakalářská práce).
- WIEDEMANN, Andreas: *„Komm mit uns das Grenzland aufbauen!“ Ansiedlung und neue Strukturen in den ehemaligen Sudetengebieten 1945–1952*. Essen 2007.

12. Zusammenfassung

Diese Arbeit befasst sich mit der Entwicklung der Stadt Hohenelbe (Vrchlabí) zwischen den Jahren 1945 und 1948. Sie beschäftigt sich besonders mit der wirtschaftlichen Lage, aber sie erforscht auch die anderen bedeutenden Prozesse, zum Beispiel die Aussiedlung der deutschen Bevölkerung oder die neue Ansiedlung der Stadt Hohenelbe.

Die Aussiedlung der deutschen Bevölkerung aus Hohenelbe war sehr schnell und intensiv. Die dortige Verwaltung hatte einen großen Anteil daran. Die Hohenelber Ämter wollten nämlich die maximale Elimination des deutschen Elements. Die Spezialisten wurden auch viel ausgesiedelt, was manchmal die wirtschaftlichen Probleme bewirkte.

Die Ansiedlung der Stadt Hohenelbe war erfolgreich. Das Interesse an der Umsiedlung nach Hohenelbe war groß. Die Mehrheit der Ansiedler kam im Sommer 1945 und sie stammten vorwiegend aus den nahen tschechischen Bezirken. Das einzige Hindernis des Ansiedlungsprozesses war die Wohnungskrise.

Die Hohenelber Betriebe machten nach 1945 die komplizierte Entwicklung durch. Die bisherigen deutschen Besitzer wurden ausgesiedelt und die neuen tschechischen Nationalverwalter übernahmen die Führung der Betriebe. Sie hatten meistens die entsprechende Qualifikation, aber sie wechselten sich in der Funktion oft ab. Die Betriebsräte hatten einen großen Anteil daran. Sie hatten in den Betrieben einen großen Einfluss und wollten auch über die Ernennung der Nationalverwalter entscheiden. Die Betriebsräte waren auch die Anhänger der Verstaatlichung.

Auch in die Hohenelber Gewerbe wurde die Nationalverwaltung eingesetzt. Die Mehrheit der Nationalverwalter war fähig und sie bewährten sich in dieser Funktion. Sie

wollten die Gewerbe auch in ihren Besitz erwerben. Das gelang aber bis den Februarumsturz nicht.

Auch die landwirtschaftlichen Anwesen wurden von den tschechischen Verwaltern übernommen. Bis Ende des Jahres 1945 wurden alle Anwesen besetzt. Das Hauptproblem der neuen Landwirte war der Mangel an Arbeitskräften. Der war noch größer in der Forstwirtschaft. Die Waldarbeiter, die in dieser Region vorwiegend deutscher Nationalität waren, wurden nach dem Krieg zum Teil ausgesiedelt, was sich negativ bei der Borkenkäferkalamität auswirkte.

13. Seznam zkratek

FNO	Fond národní obnovy
KSČ	Komunistická strana Československa
MěNV	Městský národní výbor
MNV	Místní národní výbor
MSK	Místní správní komise
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
ONV	Okresní národní výbor
OSK	Okresní správní komise
OÚ	Osídlovací úřad
RAD	Reichsarbeitsdienst
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
ZNV	Zemský národní výbor

14. Fotografická příloha

Foto č. 1: Budova č. p. 53 v Hořejším Vrchlabí, jedna z bývalých provozoven firmy Eduard Schreiber.

Foto č. 2: Budova č. p. 190 v Hořejším Vrchlabí, bývalá přádelna patřící původně F. A. Rotterovi, později E. Schreiberovi, za války pronajata firmě C. Lorenz (pod ní jako závod II).

Foto č. 3: Budova č. p. 1338 na tzv. Liščím kopci, bývalá mechanická tkalcovna A. Pilze.

Foto č. 4: Budova č. p. 18 v Podhůří (Hartě), bývalá textilní továrna ROHA.

Foto č. 5: Budova č. p. 67 v Podhůří (Hartě), bývalá mechanická tkalcovna Stella, dnes firma Siemens.

Foto č. 6: Budova č. p. 496 ve Vrchlabí, dříve objekt firmy Kleining a spol., dnes ubytování RICO.

Foto č. 7: Budova č. p. 529 ve Vrchlabí, bývalá Menčíkova přádelna, za války pronajata firmě Stolzenberg, dnes součást areálu Škoda Auto.

Foto č. 8: Budova č. p. 606 ve Vrchlabí, bývalá centrála družstva krkonošských tkalců Krakonoš.

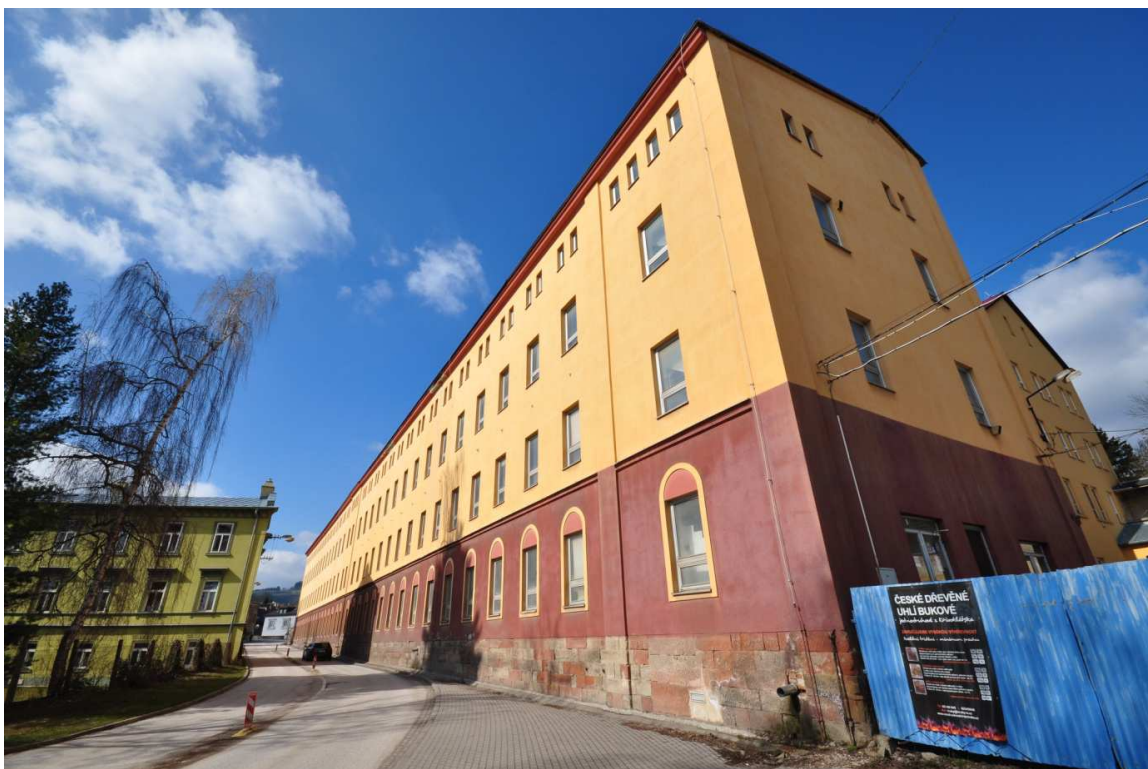

Foto č. 9: Budova č. p. 470, bývalá Jericho přádelna, za války pronajata firmě Stolzenberg.

Foto č. 10: Budova č. p. 194 v Hořejším Vrchlabí, původně textilka F. A. Rottera, za války pronajata firmě C. Lorenz (závod I).

Foto č. 11: Herlíkovice, dobový pohled na pracovní tábor firmy C. Lorenz. SOA v Zámrsku, fond C. Lorenz, a. s., Vrchlabí (1940–1946-1952), fsn. 957–974, inv. č. 82, *Fotografie pracovního tábora firmy v Herlíkovicích.*

Foto č. 12: Herlíkovice, současný pohled na bývalý pracovní tábor firmy C. Lorenz, v současnosti ubytovací areál Eden.

Foto č. 13: Budova č. p. 63 ve Vrchlábí, bývalý akciový pivovar.

Foto č. 14: Budova č. p. 572 ve Vrchlábí, jedna z bývalých provozoven firmy Petera a synové.

Foto č. 15: Budova č. p. 702 ve Vrchlabí, mlýn na nerosty patřící dříve firmě J. Kratzer.

Anotace

Autorka: Bc. Lenka Vejnarová

Fakulta: Filozofická

Katedra: Historie

Název diplomové práce: Vývoj města Vrchlabí v letech 1945–1948 se zaměřením na změny v hospodářské oblasti

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Počet znaků: 206 749

Počet příloh: 15

Klíčová slova: Vrchlabí, hospodářský vývoj, podniky, živnosti, zemědělství, odsun, osídlení, národní správa, konfiskace, znárodnění.

Charakteristika práce: Tato práce se zabývá vývojem města Vrchlabí v letech 1945–1948. V centru pozornosti stojí především hospodářské změny. Práce zkoumá poválečný vývoj vrchlabských průmyslových podniků, živností a zemědělství. Sleduje zejména to, jak do jejich vývoje zasáhly vlastnické přeměny, mezi které patří zavádění národních správ, konfiskace a znárodnování. Kromě hospodářské oblasti zkoumá práce i důležité procesy, jež souvisely s výměnou tamního obyvatelstva, a to odsun německého obyvatelstva a znovuosídlování města.